

[Nils Kaare Dahl]

Harald K. Johansen

**DEN NORSKA
TRAGEDIEN**

FEDERATIVS – STOCKHOLM 1943

Från det norska manuskriptet:
Det politiske felttog om Norge sommeren 1940
Till svenskan av *Lil Yunkers*
Omslaget: *Birger Olsson*
Copyright: Federativs förlag
Tryckeri-A.-B. Federativ – Stockholm 1943

Inledning

Det följande är en oavkortad digital nyutgåva av den norske trotskisten Nils Kare Dahls bok om den tyska ockupationen av Norge 1940. Dahl vistades efter striderna delvis i Sverige och skrev då följande bok som publicerades av det syndikalistiska förlaget Federativ under pseudonymen Harald K. Johansen.

Den brittiska tidskriften *Revolutionary History*, som publiceras av förlaget Socialist Platform, ägnade 1997 stor uppmärksamhet åt Dahls insatser i den revolutionära arbetarrörelsen. Tidskriftens nuvarande redaktör, Ted Crawford, var personligen bekant med Dahl och hans artikel i samband med Dahls död, samt en sammanfattning av boken plus vissa uppdateringar författade av Mike Jones, återges som ett appendix till Dahls egen bok.

Dahls liksom Crawfords och Jones synpunkter på stridsfrågor inom den trotskistiska rörelsen i samband med andra världskriget representerar deras egna ståndpunkter.

Per-Olof Mattsson
oktober 2009

Förord

Författaren till denna bok är norрман. Han har en mångårig verksamhet inom den norska fackföreningsrörelsen som aktiv funktionär och politiskt intresserad att bygga sina uttalanden på. Han känner norskt samhällsliv och politisk verksamhet mycket väl.

Under invasionen 1940 deltog han aktivt i egenskap av reservofficer i kriget mot tyskarna till sammanbrottet i Nordnorge kom. För närvarande är han ansluten till de norska stridskrafterna i England.

Bokens manuskript har fördröjts i utgivningen därför att författaren berört en hel del fall av för den svenska neutraliteten synnerligen besvärande art. Hans kritik är bitter och skulle säkert ha lett till konfiskation av boken av de svenska myndigheterna för endast en kort tid sedan.

Senare har ju ”sanningen krupit fram” på olika sätt. Ett nyvaknat ont samvete har allt mera bebyst förut dunkla punkter. Författarens manuskript har följts och därmed har också alla de reflexioner och slutsatser som han dragit utan ändringar medtagits.

Skildringen är autentisk och styrkt i alla avseenden där detta varit möjligt och utgör en norsk synpunkt på ett norskt problem innan någonsin någon annan tagit ställning till problemen för norrmännen. Den är representativ för tankarna hos större delen av den aktivt kämpande norska arbetarklassen. Det är dess inställning han förfäktar, deras problem vid tiden för de historiska månaderna 1940 som han framlägger. En norsk inställning till ett norskt problem.

Utan att i allt understryka författarens alla reflexioner och slutsatser, har förlaget ansett att boken fyller en plats som en yttring från det kämpande broderlandet under dessa ödesbetonade dagar. Det finns inga skäl varför ej från den s. k. allmänna uppfattningen avvikande meningar skulle få framföras. Utvecklingen har visat att det som från början kunde anses som motsättningar i senare tider visat sig vara betydelsefulla och riktiga.

Det nyvaknade intresse för det kämpande norska folket som senare möjliggjort utgivandet av boken, kan icke taga skada av att få veta så mycket som möjligt om vad det norska folket kände och tänkte den gången då Norge saknade den omfattande erkänsla som nu kommer det till del från Sverges sida.

Framför allt är *D e n n o r s k a t r a g e d i e n* en röst från den del av den norska arbetarklassen som redan från början var aktiv i kampen mot inkräktarna och som redan då insåg att kampen, som riktat sina kanske hårdaste slag mot dem, redan från början skulle ha förverkligats.

Och endast detta är skäl nog för att boken kommer ut i trots av vissa avvikande meningar då det gäller detaljerna. Det råder trots allt divergerande uppfattningar om vad man menar med ”ett fritt Norge” även bland norrmännen. Säkerligen hyser den norska arbetarklassen en annan uppfattning häri än den som representeras av den norska och internationella kapitalismen. I en sak äro norrmännen överens. Ockupanterna skall ut ur landet! Och för detta kämpar också de norska arbetarna, Skillnaden är bara den att arbetarklassen var klar om den saken redan den 8–9 april 1940. Men då stod den i stort sett ensam.

FEDERATIVS FÖRLAG.

Norges ställning i nya världskriget

Efter världskriget 1914–1918 gav den engelska marinattachén i Oslo, amiral Consett, ut en bok om sina krigserfarenheter, under titeln: ”The triumph of unarmed forces”.

Han påvisade här att en stor del av Norges näringsliv arbetade för Tyskland, delvis till och med på kredit, d. v. s. utan någon tysk motprestation. Dessutom ”läckte” den transoceaniska blockaden av Tyskland genom de skandinaviska länderna. Han drog den slutsatsen, att det var ett missgrepp av England att respektera Norges neutralitet, Kriget kunde ha blivit åtskilligt förkortat om England hade tvingat Skandinavien att avbryta all handelsförbindelse med Tyskland.

Då Tyskland återhämtat sina krafter efter kriget och Versaillesfreden, drogs liknande slutledningar på grundval av erfarenheterna från världskriget. År 1926 bearbetades dessa rön av konteramiral Wolfgang Wegner. Utifrån tekniska och ekonomiska synpunkter kom han till den slutsatsen, att det var ett fel av Tyskland att icke besätta Norge 1915 eller 1916. Därefter utarbetade han i huvuddrag den plan, efter vilken Norge ockuperades år 1940. Detta Wegners memorandum utgavs som en hemlig broschyr under titeln ”Die Seestrategie des Weltkrieges”.

Båda de krigförande parterna kom således på grundval av ekonomiska synpunkter fram till analogt resultat. Någon fond av ekonomisk eller strategisk insikt är icke nödvändig för att följa tankegången. De utgår bägge ifrån att i vår tid, det totala krigets period, föres detta företrädesvis med ekonomiska medel och om ekonomiska mål. De små ländernas neutralitet har därvid blivit ett begrepp som tillhör en gångens tid, den tid, då kriget avgjordes med vapen. Ett neutralt land är ett land, som samarbetar med bägge de krigförande, och därigenom skaffar bägge parter tillförsel av varor som är nödvändiga för krigföringen. En sådan dubbelställning kan inte tolereras när blockaden är det viktigaste vapnet.

Det var nödvändigt för England att hejda den tyska tillförseln från Skandinavien, i första rummet för att försvaga den tyska krigsproduktionen genom att hindra den svenska malmtillförseln, och dessutom för att försvaga den tyska hemmafronten genom att avstänga tillförseln av fisk och andra matvaror.

Det var nödvändigt för Tyskland att besätta Norge och Danmark, för att undgå att bli försvagade och utsultna; vidare för att försvaga England ekonomiskt genom att hejda dess tillförsel från Skandinavien, och för att uppnå en

bättre utgångsställning i den fortsatta kampen mot England och den engelska blockaden.

Det nya världskriget, som bröt ut den 1 september 1939, är ekonomiskt sett bara en upprepning eller fortsättning av världskriget 1914–1918. Det är samma orsaker som ligger till grund för dem båda. Produktionsapparaterna i de två huvudländerna hade blivit för stora i förhållande till hemmamarknaderna. Båda de stora krigförande länderna måste exportera eller dö. Utom de svårigheter som den ömsesidiga konkurrensen medförde, var marknaderna beskurna genom att de små länderna byggt upp höga ekonomiska tullgränser för att skydda sin industri. Krigets första fas har bestått i att Tyskland flyttat på ett antal landgränser. Nu består kriget väsentligen i att tvinga motståndaren till kapitulation genom att förstöra hans produktionsapparat.

Det som bestämmer krigets karaktär, anledningen till att det föres krig, är den ekonomiska konkurrensen mellan Tyskland och England. Utvidgandet av denna kamp med militära medel är vad som bestämmer krigsförloppet. Alla andra orsaker är bara biersaker i förhållande till detta.

För de små makterna däremot spelar också nationalistiska anledningar in. För dem avtecknar sig kriget som en nationalistisk befrielsekamp i samarbete med England, de små ländernas beskyddare.

I verkligheten utnyttjas de små nationerna som brickor i de stora nationernas spel. Hänsynen till de små nationerna, och den nationalism, som ännu lever där, är faktorer som är underordnade de egentliga krigsmålen; utom naturligtvis i propagandistiskt avseende. Om man utgår ifrån att kriget i Norge i sina grunddrag är en nationalistisk befrielsekamp, efter modell från förra århundradet, blir händelseförloppet fullkomligt oförståeligt.

Av liknande art är motsättningsförhållandet mellan demokrati och fascism. År 1937 uttalade demokraten Chamberlain, som formellt förklarade det nya världskriget: ”Regeringen önskar knyta dessa förbindelser (med axelmakterna) på grundval av ömsesidig vänskap och ömsesidig förståelse. Denna förståelse får icke störas på grundval av vad vi endast anse som olikheter i den inre förvaltningen”. För de krafter som verkligen dirigerar det stora spelet om krig och fred är motsättningsförhållandet mellan demokrati och fascism bara en propagandafras.

Något annorlunda ställer sig frågan för dem som av fascismen blivit ställda utanför de positioner, varifrån de tidigare lett landets inre förvaltning. För dessa ter sig skillnaden som något väsentligt. För dem blir kampen för demokratin den verkliga krigsorsaken. Deras agitation för demokratin blir så intensiv på grund av dessa småborgares längtan efter de trygga ställningar de hade före kriget. Därigenom drivas de till att bli agitatorer för England, och döljer det verkliga orsakssammanhanget som ledde till kriget. Denna propagandafras har således

förmågan att skaffa England subjektivt ärliga agitatorer. Dessutom har den förmågan att förblinda stora massor, därför att den vädjar till arbetarmassornas längtan efter de enklaste demokratiska rättigheterna, som i dag under nazismen förefaller paradisiska.

Detta motsättningsförhållande spelar en stor roll – subjektivt för enskilda människor, demagogiskt inför arbetarmassorna, och därför som propagandafras. För krigsförloppet, för allianser, för freden, är detta motsättningsförhållande utan någon betydelse. Det var Chamberlain och hans krets som hade makten, och deras handlingssätt dikteras av helt andra hänsyn.

För Skandinavien eget vidkommande hade det inte heller mellan de båda världskrigen inträffat någon väsentlig förändring i ekonomiskt avseende. Då det nya världskriget närmade sig, sedan Tyskland hämtat krafter igen efter världskriget och Versaillesfreden, började båda två huvudmotståndarna att bearbeta de erfarenheter som under världskriget gjorts i fråga om Norge.

I Tyskland bearbetade överstelöjtnant Niedermayer Wegnerplanen i en rad strategiska föreläsningar år 1936. Därefter blev denna plan också bearbetad ur taktisk synpunkt. Man beslöt angreppsplanen, att med ett slag besätta alla Norges viktigaste kuststäder. Man inarbetade viktiga detaljer, som t. ex. att angreppet skulle understödjas av trupper och förråd som redan förut förts till landet. Planen förelades Hitler och vann hans entusiastiska bifall.

Nästan allt detta visste ”Secret Service”, för vilken hela planen yppats av en tysk professor som blev tvungen att gå i landsflykt därför att hans farmor var judinna. De engelska strategerna trodde emellertid inte riktigt på planen, och därför fick varken de engelska parlamentariska myndigheterna eller de norska myndigheterna veta om den. Anledningen till att de engelska strategerna inte trodde på den var dels att den föreföll dem för dumdrstig, dels att den stod i strid med deras egna önskningar om vad som skulle inträffa på en skandinavisk krigsskådeplats. Strategen lord Strabolgi har offentliggjort de engelska planerna i sin bok ”Narvik and after”.

”De allierade planer som utarbetats av den engelska flottan och militärstaben för att möta ett tyskt överfall på Norge hade inte förutsatt en sådan aktion att både Trondheim, Bergen och Oslo skulle besättas. Det var bekant, att en del av den tyska strategiska planen för ett nytt världskrig var att besätta Norge. Men det antogs att invasionen skulle följa de vanliga linjerna, och att en besättnings-trupp först skulle angripa Oslodistriktet och därefter arbeta sig mot norr. Då vi uppgav planen på att hjälpa Finland mot Ryssland hejdades enstaka delar av den stora engelsk-franska invasionsarmén på 100,000 man. Planen var att sända dessa små styrkor till Bergen, Trondheim och Narvik, där man väntade att normännen själva skulle ha herraväldet och motta dem som allierade, när det tyska anfallet redan börjat. Ett sådant kontraslag var planlagt, men alls inte så

detaljerat, och utan något liknande den omsorg som karakteriserade den tyska angreppsplanen. Avsikten var endast att sända skyddstrupper till de tre nämnda städerna. Expeditionskåren till Bergen hade fått uppbrottsorder, men då vi fick veta att tyskarna hade vunnit en 5:te kolonn-seger och hade befäst sig, blev den återkallad.”

Detta är antagligen ett riktigt återgivande av engelsmännens brist på planläggning, och vad de väntade och hoppades skulle hända på en skandinavisk krigsskådeplats. Om tyskarna angrep söderifrån fick de emot sig en förenad norsk-svensk armé på 500,000–700,000 man. Mot denna armé måste de forcera sig fram i en terräng som militärt sett är en av de svåraste i världen. Engelsmännen kunde i en sådan situation inskränka sig till att ge sitt stöd på sjön och i luften. De var tvungna att följa en sådan strategisk defensiv linje och avvakta det tyska slaget, därför att England led brist på soldater. De måste manövrera på sådant sätt att de får de små ländernas soldater på sin sida. Följaktligen måste de ta hänsyn till de nationalistiska lidelserna, och vänta tills dessa känslor råkat i svallning på grund av ett tyskt överfall. Därefter måste de försöka möta överfallet tillsammans med den förut neutrala staten. Deras intresse för de små ländernas nationalism hade således inte ideella, utan solida strategiska rötter. Propagandistiskt kan en sådan strategisk linje givetvis utnyttjas till att vederbörande framträder som de små nationernas beskyddare.

I Grekland ledde Englands defensivstrategi till stora resultat. I Norge gick det dåligt därför att man inte förutsett de tyska angreppsplanerna i hela deras räckvidd, och därför att det norska motståndet var för svagt. Hjälpen till Norge kunde därför inte sättas in snabbt nog för att förhindra sammanbrottet. Tyskland var nödgat att tillgripa offensiv på grund av sin instängda strategiska utgångsställning och de mindre ekonomiska resurserna. Det måste därför föra slagen mot England genom de små länderna och i motsättning till nationalismen i dessa länder, varvid dessa drivas i armarna på England.

Englands principiella linje gentemot de små länderna har därför varit att inskränka sig till defensiven. För Norges del kom emellertid denna principiella linje i strid med blockadlinjen, och blockaden var det enda vapen med vars hjälp England kunde hoppas på att segra. Blockaden av Tyskland skulle bli både mera effektiv och lättare att genomföra om England kunde besätta ett brohuvud på Norges västkust. Men därvid riskerade England sin principiella linje för krigföringen i Skandinavien genom att det i så fall skulle få den norska nationalismen emot sig, och riskerade att i varje fall driva Sverige in i kriget på tysk sida. Den engelska flottans ståndpunkt contra de engelska politikernas neutralitetslinje kommer klart till uttryck i amiral Consetts bok: ”Vi skulle bara för tillfället ha förlorat i ekonomiskt avseende om Tyskland hade besatt Danmark, och Sverige hade allierat sig med Tyskland: då skulle den svenska och danska kusten ha blivit

fientligt territorium och Tyskland skulle lätt nog kunnat avskäras från all tillförsel av förnödenheter utifrån. Dess dagar skulle ha varit räknade.” Därför: ”To Sweden’s threat to join Germany, the proper reply, was: Join. To Germany’s threat to invade Denmark, the proper reply was: Invade.” (Det rätta svaret på Sveriges hot att alliera sig med Tyskland var därför: Alliera er. Och på Tysklands hot att invadera Danmark var det rätta svaret: Invadera!)

Motsättningen mellan dessa två linjer gav sig uttryck i en inbördes kamp inom den engelska regeringen. Hela vintern 39–40 kämpade man om vilken politik England skulle följa gentemot Norge. Den aktiva krigspolitikens män bland de engelska statsmännen, Hoare Belisha och Churchill, var anhängare av ett aktivt ingripande gentemot Norge. Chamberlain och hans krets hade däremot mera öppen blick för Englands bristfälliga resurser och höll därför på neutralitetslinjen. Resultatet av denna drägningsåt två håll blev att engelsmännen förde en så motsägelsefull politik gentemot Norge att de var nära att förlora bägge linjerna.

De norska politikernas uppfattningar

Då det nya världskriget utbröt i september 1939 var det således uteslutet att Norge kunde bli stående utanför, ifall kriget skulle bli av någon varaktighet. Helt oberoende av norrmännens hållning och ståndpunkt skulle landet dras in i kriget som följd av den ekonomiska utvecklingen och den internationella krigssituationen.

Det var få eller inga i Norge som uppfattade situationen sådan den verkligen var. De norska politikerna trodde att det nya världskriget skulle bli en mekanisk upprepning av världskriget 1914–1918. Norge skulle förbli neutralt och allt skulle nog gå bra till slut. För övrigt hoppades de på att kriget skulle utspelas någon annan stans i världen. I överensstämmelse med denna inställning förde de norska politikerna en utrikespolitik som gick ut på att manövrera så gott som möjligt mellan de krigförande.

Enligt utrikesminister Koht var den strategiska situationen följande: ”I ett avseende kunde Norge anse att hotet mot dess neutralitet var avsevärt förminskat (sedan förra världskriget), nämligen i rent militärt avseende.”

Norges ledande borgerliga utrikespolitiker, skeppsredare Mowinckel, kom till samma slutsats utifrån betraktelser över Tysklands flottstyrka, som år 1939 var relativt mycket svagare än 1914.

Händelserna visade ju att denna inställning var fullständigt verklighetsfrämmande och den medförde vidare att både politikerna och befolkningen var fullständigt blinda och oförberedda då landet rycktes in i kriget den 9 april 1940.

Under och efter kriget höjdes en bitter kritik mot politikerna därför att de hade lett folket i blindo in i kriget. Kritiken blev förstärkt då det tyska överfallet visade, att de förberedelser som träffats för att möta kriget var mycket bristfälliga. Under de avgörande dagar då kriget redan var en realitet vacklade politikerna och inlät sig på förhandlingar med angriparen. Efter kapitulationen inlät sig de inhemska politikerna på nya förhandlingar med tyskarna och var mycket eftergivna. De norska militärerna och nationalsocialisterna drog den slutsatsen av politikernas svagheter att de var personligt odugliga, hållningslösa och korruperade. Utom dessa rent negativa fel påstod de vidare att de norska politikerna var positivt skyldiga till Norges undergång genom att de hade fört en felaktig politik. Om inte Norge haft sådana ledare kunde landet alltså ha stått utanför kriget.

I verkligheten hade de norska politikernas blindhet inte mycket att göra med dumhet, och deras svaghet berodde inte på att de var hållningslösa och korrump-

perade. Att politikerna vacklade och dröjde måste ha andra orsaker än personlig hållningslöshet, för det var tack vare de norska politikerna som det trots allt fördes krig i Norge. Som helhet bevisade också de norska stortingsmännen hösten 1940 att de inte var korruperade. De satte sin ekonomiska existens på spel genom att dra en gräns för vad de var villiga till att gå med på.

Tyskarna ger följande förklaring på de norska politikernas blindhet i inledningen till "Unser Kampf in Norwegen":

"Spengler skrev en gång att det är ett ödesdigert missgrepp att tro att man är skyddad mot världspolitikens verkningar, därför att man inte själv bedriver världspolitik. Detta gäller i ännu högre grad de små länderna än de stora. Till och med i Tyskland fanns det människor och befolkningslager som ända fram i vår tid inte gick fria för denna felbedömning, och det till trots för erfarenheterna från 1919. Dessa människor gick omkring och förargade sig därför att de inte kunde begripa varför Tyskland inte kunde nöja sig med den lycka som finns i en liten avkrok, så att alla tyskar kunde dra sig tillbaka och leva ett småborgerligt liv. Det var därför inte underligt att sådana stämningar var ännu starkare i de mindre länderna. Detta så mycket mer som neutraliteten i förra kriget i stort sett var en fin affär för de små ländernas statskassor, och ännu bättre för ländernas affärsställning!"

Det är mycket som är riktigt i denna tyska analys. Huvudorsakerna till de norska politikernas blindhet är angivna, nämligen hemliga pacifistiska traditioner, bristande internationell erfarenhet och en småborgerlig horisont.

De norska politikerna var aldrig inställda på ett tänkande efter internationell måttstock, därför att landet aldrig hade fört någon självständig utrikespolitik och ännu mindre världspolitik. Den norska utrikespolitiken har alltid bestått i att manövrera mellan stormakterna med England som den dominerande faktorn. Denna utrikespolitik fick inte heller den vanliga norska politikern någon djupare insikt i. Utrikespolitiken i Norge var nämligen "höjd över partierna" som det så vackert hette. Det vill i praktiken säga, att det var en bestämd klick politiker som avgjorde de utrikespolitiska frågorna. Dessa var organiserade i utrikeskommittén, och stortinget hade beträffande de utrikespolitiska frågorna väsentligen till uppgift att godkänna de beslut som fattades i Utrikeskommittén. Den allsidiga utrikespolitiska debatten försiggick därför inför lyckta dörrar fjärran från folket och politikerna. Följden var att befolkningens horisont blev nationellt begränsad och politikerna fick inte mycken skolning i internationellt tänkande. Dessa brister av saklig och organisatorisk art ökades ytterligare genom det sätt på vilket politikerna rekryterades och utbildades. I stort sett rekryterades stortinget från kommunalpolitiken. Kommunalpolitik är avkrokspolitik och politikerna blev givetvis präglade härav. I stortinget blev inte dessa brister hos politikerna avhjälpna. Så som stortingsarbetet var lagt fick politikerna inte heller här någon

allsidig politisk översikt. Följden var att parlamentarikernas vetande blev osystematiskt, enligt de erfarenheter de besatt. Så snart de kom utanför det område som de behärskade blev synpunkterna osäkra och tvekande. Utanför stortinget var det också mycket svårt för politikerna att få komplettera sin utbildning och skaffa sig systematiskt politiskt vetande på grund av arbetsförhållandena och de ekonomiska förutsättningarna för stortingsarbetet. Politik betraktades i Norge formellt som ett förtroendeuppdrag, medan det i verkligheten för länge sedan övergått till att bli ett yrke. Partierna hade emellertid inte dragit de organisatoriska konsekvenserna av denna utveckling och sört för att skaffa fram solitt skolade professionella politiker. Intet av partierna drev någon slags politisk universitetsutbildning. Olägenheterna med den bristande allmänna politiska skolningen särskilt i internationella frågor hade största verkan inom arbetarpartiet. De borgerliga politikerna hade i stort sett bättre utbildning, språkkunskaper, pengar och tillfälle till resor.

Så som de politiska förhållandena hade utvecklats sig i Norge blev det något halvt med politikerna. De var till hälften amatörer, till hälften professionella. Till hälften skulle de vara specialister inom vissa delar av administrationen, och till hälften den utrikespolitiska översikten. Till hälften skulle de vara distriktsrepresentanter, och till hälften skulle de stå till svars inför centralmyndigheterna. Politikerna var direkt beroende av sina distrikt, och därför borde deras synpunkter alltid vara i överensstämmelse med distriktets. Därför hade de svårt att utveckla sig till självständiga politiska ledare.

Till följd av dessa faktorer var de norska politikerna blinda då det gällde Norges förhållande till de internationella krigshändelserna år 1939–40. De blev fullständigt överrumplade av händelserna den 9 april. De hade inte förberett några, eller ytterst få förhållningsregler för att möta en krigssituation. Då kriget plötsligt var en realitet visade de sig som utpräglade praktiker som bara är vana vid att fatta ståndpunkt vart efter som problemen uppstår. Tydligt hade ingen tänkt igenom situationen vid ett plötsligt krigsutbrott, och därför förlorades mycken dyrbar tid. Vid förhandlingarna sommaren 1940 hade de professionella, internationellt skolade tyska politikerna ganska lätt att handskas med de norska halvamatörerna. Alla dessa konkreta anklagelsepunkter som nazisterna anför gentemot de demokratiska politikerna är riktiga. Men orsakerna till dessa svagheter ligger i mycket högre grad hos den norska politiska samhällsutvecklingen än hos enstaka politikers subjektiva läggning.

Den väsentliga anklagelsepunkten som återstår är beskyllningen mot politikerna för att innan den 9 april ha fört en landsskadlig politik på grund av blindhet. Anklagaren är skyldig att ange en annan möjlig politisk linje, samt att påvisa att händelseförloppet därigenom skulle ha blivit ett annat och mera gynnsamt för det norska folket.

De norska nationalsocialisterna har ett svar till reds. Det går ut på följande: I stället för att arbeta för en hög levnadsstandard i Norge och anslag till kulturella ändamål skulle Norges ekonomiska överskott under lång tid ha använts till rustningar. Om Norge varit tillräckligt upprustat kunde norrmännen själva ha försvarat sig mot det engelska neutralitetsbrottet, och då skulle inte Tyskland ha besatt landet med vapenmakt. Följaktligen är de demokratiska politikerna som helhet skyldiga till att Norge blev indraget i kriget.

Det förefaller ju vid första ögonkastet litet egendomligt att tyska hjälpare går in för en linje som kunde lett till att hela den tyska flottan blivit sänkt. Saken har emellertid sitt mycket enkla politiska sammanhang. Varje upprustning kommer nödvändigtvis att föra till att de militära och reaktionära krafterna inom ett land stärkes. Vid ett visst stadium av upprustningen uppstår det en viss motsättning mellan kanoner och smör. Om upprustningen skall fortsätta utöver denna gräns måste demokratin avskaffas. Under den demokratiska styrelseformen har nämligen folket ett visst inflytande över att det också beviljas pengar till smör. En auktoritär regering i Norge som hade genomfört en så långt uppdriven upprustning att stormakterna skulle behöva räkna med ett effektivt motstånd, skulle ha blivit ett lätt byte för tyskarna på grund av inre spänningar i landet. Norge skulle antagligen under sådana omständigheter ha lidit samma öde som Österrike och kapitulerat utan kamp. Om en nationalsocialistisk regering hade varit nödvändig för att genomföra upprustningen hade kanske Norge fått tillfälle att spela Italiens roll. Någon försvarskamp mot Tyskland skulle under sådana omständigheter inte kommit i fråga. Resultatet skulle ha blivit värre än det blev. I likhet med hur det blev i Österrike och Italien skulle de ekonomiska förhållandena i Norge ha varit lika eländiga som de nu är. Men dessutom skulle man ha haft den moraliska nederlagskänslan, och kamplusten och hoppet skulle ha avlösts av italienarens passivitet eller österrikarens hopplöshet. Sett från tyskarnas och de norska nationalsocialisternas synvinkel skulle ett dylikt tillstånd ha varit önskvärt. Men man kan knappast förebrå de norska demokratiska politikerna att de inte frivilligt slog in på en linje som i sina konsekvenser skulle ha lett till undergång för dem själva, och för det system de representerade.

Det finns emellertid en inkonsekvent norsk variation av denna kritik mot *arbetarregeringen* för bristande upprustning. Denna kritik går ut på att regeringen skulle ha upprustat så starkt att ockupationen kunde förhindras. Men samtidigt skulle upprustningen ha varit lagd så att den inte fick politiska återverkningar av nationalsocialistisk eller reaktionär art. Anledningen till att Norge förlorade sin självständighet var, enligt dessa kritiker, att arbetarregeringen förde en för svag upprustningspolitik, och icke beviljade tillräckligt med pengar åt försvaret. Enligt denna militära, för att inte säga naivt militaristiska, teori är därför arbetarpartiets tidigare försvarsminister Monsen den som bär skulden för Norges undergång.

Andra anhängare av teorien hävdar att Mowinckel bär huvudansvaret. Scharfenberg uttrycker sig litet mera obestämt i det han anklagar statsmyndigheterna för försummelsen. Spiritisten Öivind Lange, som nu har blivit nationalsocialist, funderade ut att det var Tranmæls ande som hade fört Norge i fördärvet.

Denna kritik som ger enstaka personer skulden för bristande upprustning motsvarar närmast primitiva folkslags offrande av sina gudar när det inträffar naturkatastrofer. Vi skall därför här bara se litet närmare på den kritik som går ut på att allt skulle gått annorlunda om bara arbetarpartiregeringens medlemmar hade beviljat mer pengar till försvarvet under den tid de hade makten. Man behöver inte tänka så långt för att inse, att dessa kritiker hänger fel person. Arbetarregeringens medlemmar uppträdde som rustningsagitatorer hela den tid de satt vid makten. De gjorde vad som stod i deras makt för att vända stämningen bland arbetarpartiets medlemsmassor. De beviljade försvarsväsendet alla de pengar som militärerna begärde, och som det var möjligt att få användning för under de föreliggande förhållandena. Upprustningens storlek blev inte begränsad av arbetarregeringen utan av massornas motstånd och av att det inte var möjligt att använda mer pengar inom ramen av det försvarssystem som förelåg vid den tid då arbetarregeringen tillträdde sin post. På den tiden erkände de militära kretsarna helt och fullt dessa faktiska förhållanden.

Ingen som har verklig kännedom om vad som skedde under kriget i Norge kan tro att flera rustningsmiljoner skulle gjort någon skillnad i händelseförloppet. Den 9 april övergavs Norges viktigaste försvarspositioner utan kamp därför att tyskarna hotade med luftbombardemang. Inte ens den ivrigaste försvarsentusiast kan tro att det skulle vara möjligt att rusta i sådan omfattning att detta kunde ha förhindrats. Att ockupationen av Norge gick så lätt, och att kriget i Norge gick så fort, berodde i mycket liten utsträckning av brist på material och förråd. Det var i första hand officerskårens nerver och kvalifikationer som sviktade. Hos en del officerare berodde detta på nazistiska sympatier, hos större delen av de högre officerarna berodde det på oduglighet. Nu finns det givetvis ett visst sammanhang mellan anslag och officerskårens kvalifikationer. Men det är ett sammanhang på lång sikt. En officerskår kan inte skapas eller förändras under loppet av fem år. Med ett utgångsmaterial av de högre officerare som Norge hade år 1940 kunde intet krig ha vunnits. I Frankrike blev man tvungen att avsätta större delen av de högre officerarna; i Norge blev det helt enkelt inte tid till detta. Med de högre officerare som fanns år 1935, och på grundval av det militära organisationssystem som förelåg på den tiden, var det en omöjlighet att bygga upp ett effektivt försvar i Norge, oavsett antalet rustningsmiljoner. Skillnaden skulle ha blivit att tyskarna funnit litet mer vapen i magasinerna, och striderna och förstörelsen skulle blivit rätt mycket större. Arbetarpartimannen Willy Brandt har ingen svårighet att bevisa, att det just var bristen på upprustning som räddade Norge

från den mest fruktansvärda förintelse. När man skall leda bevisföringen utifrån synpunkten om vad som lönar sig rent ekonomiskt, så har han otvivelaktigt lika mycket rätt som de, som i dag jämrar sig över arbetarregeringens snålhet på rustningsmiljoner. Hela grundvalen för denna kritik är felaktig. Kritiken går i själva verket mycket djupare än till personen Monsen eller regeringen Nygaardsvold. De handlade som marionetter i ett system. Därför är det i själva verket det demokratiska systemet som denna kritik riktar sig emot. Slutledningen måste nödvändigtvis bli, att i dag är grupprepresentationen och den konsekventa klasskampen oförenliga med den nuvarande formen för borgerlig nationalism. Skall den bibehållas, så blir man tvungen att godta de nationalsocialistiska resultaten. De ivrigaste talesmännen för denna kritik mot regeringen från sommaren 1940 i Norge har i dag blivit nationalsocialister.

Det behövs heller inte mycken kännedom om vad som skedde under de avgörande två dygnen för att inse, att en längre driven upprustning skulle ha fört till kapitulation och inte till krig. Den 9 och 10 april stod allt och vägde mellan kapitulation och krig. Militärväsendet kastade in hela sitt inflytande för att uppnå kapitulation, och demonstrerade sin motvilja mot det krig som påtvingats dem både innanför och utanför gränsen för landsförräderi. Det var tack vare militärväsendets brist på politiskt inflytande som det blev krig i Norge. Men under våra samhällsförhållanden är det omöjligt att öka officerskårens inflytande genom att ställa mera pengar till deras förfogande, och samtidigt hindra officerarna att skaffa sig politiskt inflytande. Det bästa exemplet på detta är just det land som upprustningsivrarna alltid hänvisar till, nämligen Finland. Om upprustningslinjen i Norge drivits längre, eller pågått under längre tid, så skulle officerskåren ha skaffat sig det politiska inflytande den saknade för att framtvunga kapitulation den 9 april.

Arbetarpartiregeringen är på följande grunder oskyldig till att ha förspillt Norges självständighet genom att inte bevilja tillräckligt med pengar till upprustningen:

För det första är anklagelsen orättvis på grund av att regeringens medlemmar upprustade i den utsträckning som det var politiskt möjligt av hänsyn till arbetarmassorna.

För det andra var det en militärteknisk omöjlighet att använda mer pengar, på grund av de internationella förhållandena och på grund av den ytterst begränsade militära grundval som lagts genom härordningen av år 1932.

För det tredje skulle ytterligare anslag icke ha fört till ett segerrikt krig, utan till kapitulation. Med den officerskår som förefanns och med den anda som den var besjälad av skulle ökade anslag ha medfört rakt motsatta resultat mot vad anklagelsen påstår.

Andra kritiker hävdar att de norska politikerna skulle ha drivit landet in i kriget vid en tidigare tidpunkt genom att öppna ta parti för England. Var och en som har några politiska kunskaper vet, att en dylik linje var omöjlig. Den var utesluten på grund av Norges pacifistiska traditioner, på grund av de klassmässiga förhållandena och det politiska system som förelåg. Av ekonomiska skäl var det också nödvändigt att hålla landet utanför kriget. Om befolkningens levnadsstandard skulle upprätthållas, var tillförseln från båda de krigförande stormakterna nödvändig. Ekonomiskt var Norge nästan lika beroende av Tyskland som av England. Neutralitetspolitiken hade således solida materiella rötter. Om någon före den 9 april hade föreslagit att Norge skulle föra en aktiv krigisk politik riktad mot Tyskland, skulle vederbörande antagligen ha blivit arresterad. Politiskt och andligt var norrmännen inställda på pacifism och neutralitetspolitik i överensstämmelse med sina politiska traditioner, erfarenheterna från världskriget och befolkningens småborgerliga mentalitet.

Åter andra kritiker hävdar att regeringen inte uppträdde tillräckligt neutralt. Norge borde ha avbrutit alla handelsförbindelser med de krigförande länderna och i stället sett till att de skandinaviska länderna trätt samman till ett fast block till försvar av gemensamma intressen. Det är inte här nödvändigt att gå in på den inbördes ekonomiska konkurrensen mellan de skandinaviska länderna, och de storsvenska reminiscenser som förhindrade att ett dylikt samarbete nådde ut över skåltalens ram. Det var nämligen på dessa två illusioner som regeringen byggde sin politik. Regeringen var beredd att avbryta handelsförbindelserna med de krigförande, därför att den anskaffat lager för två år framåt. Tron på det interskandinaviska samarbetet var stark och levande så fort kriget bröt ut.

Hambro skriver om de norska politikernas illusioner och den bittra verkligheten när det gällde det norsk-svenska samarbetet:

”Vi hade alltjämt vissa föreställningar om gemensam nordisk politik och gemensamma nordiska intressen. Vi hade hoppats att få tillåtelse att köpa en del ammunition, vapen och andra krigsförnödenheter i Sverige... Då Nordnorge var i en förtvivlad ställning på grund av brist på sättpotatis kunde vi inte få den från Sverige. Men våra vänner i Finland, som saknade allt efter kriget med Ryssland satte i gång en landsinsamling av sättpotatis och gav den till Nordnorge.”

Beträffande organisation och program fanns det inte något fel på det interskandinaviska samarbetet. Men det stöd som dessa länder gav varandra påminde starkt om det stöd som repet ger den hängde. Under festliga former möttes de fyra ländernas mest framstående politiker med kungar och utrikesministrar i spetsen och avfattade resolutioner som formligen lyste av äkta interskandinavisk samkänsla och politisk insikt. Av beslutet återges följande:

”De nordiska länderna känner sig vissa om att det icke i någon av maktgrupperna finnes en önskan om att något av dessa länder skall bli indraget i krigsförevecklingarna. Mötet stadfäste på

nytt den fasta linjen hos sina länder att föra en opartisk neutralitetspolitik gentemot de stridande parterna. De nordiska ländernas regeringar erinrar om att deras beredvillighet att verka i försökande riktning upprätthålles oförändrad. De kommer att med den djupaste glädje hälsa varje tecken på att en förståelse mellan de krigförande parterna är möjlig. Det föreligger förutsättningar för en insats från neutral sida för att uppnå fred och trygghet för alla nationer.”

Sedan har ju mötesdeltagarna hållit fast vid parollen om att anstränga sig för att uppnå fred och trygghet, om än glädjen har varit delad, och det knappast skedde så som de tänkt sig den 19 oktober 1939 vid festen i Stockholm.

Den svenska regeringen gick också in för att uppnå fred i Norge då det blev överfallet, genom att understödja tyskarna med krigsförnödenheter där detta var nödvändigt. I övrigt förklarade den sig neutral.

Både den norska och den svenska regeringen gick in för att uppnå fred i Finland, då landet överfölls, genom att vägra transiteringen av allierade trupper till Finland. För övrigt förklarade de sig neutrala.

Den danska regeringen lyckades till och med gå in för att uppnå fred i Danmark, då landet blev överfallet. Den protesterade, men förklarade sig i övrigt neutral.

Den norska regeringen gick visserligen i krig efter ett par dagars betänketid, men tog inte avstånd från administrationsrådet, som gick in för att uppnå fred genom att uppfordra den norska befolkningen att arbeta flitigt för tyskarna. I övrigt förklarade sig administrationsrådet neutralt.

Den finska regeringen tycks ha utgjort ett undantag genom att ha gått in för något så oneutralt som att beslutsamt föra krig. Men det är bara som det ser ut på ytan. Senare har det från finskt socialdemokratiskt håll offentliggjorts, att den finska regeringen hade beslutat sig att gå med på de ryska kraven, då ryssarna började skjuta.

Således kan man svårligen beskylla de nordiska ländernas regeringar för att ha visat någon brist på neutralitet gentemot angripande stormakter.

*

När politikerna i de nordiska länderna beskylls för att vara blinda och för att inte ha förutsett vad som skulle inträffa, är detta alldeles riktigt. Men när de beskylls för att ha fört en felaktig politik är detta oriktigt. Gentemot förebråelsen för att de icke kunde finna någon utväg kan politikerna med full rätt hävda, att någon sådan utväg fanns inte. Situationen var objektivt sett hopplös i politiskt hänseende. Häri består den djupare liggande grunden också till politikernas blindhet. De norska politikerna förde den enda politik som det var möjligt för dem att föra med bibehållande av den borgerliga demokratien. Resultatet var katastrofalt. Det lyckades inte heller för en enda av de borgerliga politikerna att arbeta sig upp över detta system och fram till insikt om den faktiska verkligheten,

och om vad som förestod Norge. Därmed är domen uttalad över det politiska system som förde till dylika resultat, indirekt genom enstaka politiker, som bara var olika led i detta system. Men genom detta system, och genom Norges politiska traditioner, var politikerna bundna vid en linje som måste resultera i att de själva och befolkningen blinda och oförberedda tumlade undergången till mötes.

Norges utrikespolitik vintern 1939-40

Då storkriget började i september 1939 slöt man inrepolitisk borgfred i Norge. All politisk kamp blev avblåst och allt politiskt liv tynade bort.

I utrikespolitiskt avseende var alla partier eniga om att Norge skulle föra en neutralitetspolitik, och att landets försvar skulle förbättras. Därför offrade arbetarpartierna resterna av sina pacifistiska principer och sin försvarsminister. Någon möjlighet i övrigt att snabbt bygga ut landets försvar fanns inte. För det första är detta en långvarig procedur, och dessutom var alla politiker eniga om att upprustningen inte fick ske så snabbt att den gick ut över den allmänna levnadsstandard. Det förelåg således en principiell grundval för enighet, och därför blev den politiska striden om upprustningens storlek mycket vänskaplig. De ökade bördorna på grund av upprustningen och neutralitetsvärnet bars av näringslivets ökade vinster på grund av kriget. Därför blev det ingen politisk strid om fördelningen av bördorna på de olika befolkningslagren. Det problem som ssyselsatte politikerna hösten 1939 var att skaffa landet lager. Att lösa detta problem var inte särskilt svårt på grund av landets stora handelsflotta. Norge har aldrig varit så välförsett som då tyskarna kom och tog lagren i april 1940. Det var således knappast något europeiskt land som var så oberört av storkriget som Norge vintern 1939-1940, enligt befolkningens och politikernas övertygelse.

I själva verket var situationen i Norden utomordentligt spänd redan från storkrigets första dagar. Spänningen berodde inte bara på de motstridiga ekonomiska och strategiska intressena mellan Tyskland och England. Utom dessa spänningsmoment kom förhållandet till Ryssland. Ryssland hade intressen som stod i opposition både till de tyska och engelska. Genom den tysk-ryska pakten blev dessa makter faktiska allierade gentemot England och Frankrike under en viss tid. Därvid försköts den maktbalans som under förra världskriget hade bidragit till att de nordiska länderna fick behålla sin självständighet. Situationen i Norden var inte längre stabil, utan förskjuten till fördel för de för tillfället allierade Ryssland-Tyskland. Men samtidigt utgick båda dessa paktbröder ifrån att de i nästa omgång skulle bli motståndare. Följden av detta var att det uppstod ett egendomligt och förvirrat tremaktsspel om Norden, och en utomordentligt spänd situation. Spänningen visade sig genom ständiga urladdningar ända till situationen sommaren 1940 stabiliserades till fördel för Tyskland.

Ryssarna försåg sig först med de baltiska länderna och gick därefter till angrepp mot Finland, den 30 november 1939. Finnarna satte sig emellertid till mycket effektivt motstånd, och kriget pågick till den 12 mars 1940.

Genom det finsk-ryska kriget kom tyskarna i en mycket svår situation. Öppet kunde de inte hjälpa ryssarna av hänsyn till den framtida strategiska linjen, och på grund av de klassmässiga komplikationer som detta skulle skapa i Tyskland. Å andra sidan måste de snarast möjligt få slut på kriget, därför att det gav huvudmotståndaren England en utmärkt anledning till att sätta sig fast i Norden. Borgarklassen i de skandinaviska länderna skulle aktivt ha gått med i kriget på Englands sida av fruktan för kommunismen. För tyskarna gällde det att förkorta kriget så mycket som möjligt, så att västmakterna inte skulle få tid att utnyttja chansen. Detta gjorde tyskarna genom att ge ryssarna organisatorisk hjälp vid krigföringen på Karelska näset. De använde dessutom hela sitt inflytande i Sverige för att förhindra att de allierade skulle få fri genommarsch till Finland. I Sverige åstadkom det tyska trycket att den svenske utrikesministern Sandler fick lov att avgå till förmån för den mera tyskorienterade Günther.

Västmakterna lät denna chans till en ”sammanslagning av de två krigen” gå ifrån sig. För det första var de inte färdiga att utnyttja situationen, och dessutom hämmades deras beslutsamhet genom att de inte önskade Ryssland som öppen motståndare. Först i mars hade de sin invasionskår i ordning, och just innan den skulle sändas över Norge och Sverige till Finland, slöt ryssarna fred.

Freden påtvangs finnarna genom ryssarnas sista segerrika stormlöpning på Karelska näset, och den tyska påtryckningen. Ryssarna slöt fred därför att de fick sin strategiska ställning förbättrad och därför att de var rädda för att bli inblandade i det nya världskriget. De slöt fred i elfte timmen, genom att den engelska invasionskåren redan löpt ur hamn. Finnarnas motstånd hade dessutom avslöjat den ryska arméns splittring och finnarnas sammanhållning. Stalins politik och det sätt varpå överfallet verkställdes, medverkade till att de skandinaviska arbetarna slöt upp bakom borgerskapet om de nationella idealen. Den 12 mars sattes det både bokstavligen och bildligt en gräns för ryssarnas inflytande på den skandinaviska halvön. Tills vidare hade alltså ryssarna utestängts ur den fortsatta dragkampen.

Spänningstillståndet fortsatte emellertid, därför att det ännu inte var avgjort om västmakterna eller Tyskland skulle behärska den skandinaviska halvön. Norge och Sverige är visserligen självständiga stater, men Norge var engelskororienterat medan Sverige var tyskororienterat. För att försäkra sig om den skandinaviska halvön förde de två stormakterna en tyst kamp om Norge och Sverige från stor-krigets början och fram till explosionen i april 1940. För bägge parter gällde det att utbygga sina positioner i Norge och erövra nya. Tyskarna förde kampen i Norge väsentligen med ekonomiska medel. De tyska varor som vid krigsutbrottet låg i de nordtyska hamnarna för att exporteras till Sydamerika dirigerades till Norden. Därigenom blev Norge översvämmat av billiga tyska varor. Också vid

handelsförhandlingarna var tyskarna mycket liberala och godkände praktiskt taget allt som norrmännen föreslog.

Den tyska påtryckningen för att få norrmännen att neka de allierade genommarsch kom bara till synes så småningom. Därför märktes den inte mycket, inte ens bland politikerna. Det verkade som en överraskning då utrikesminister Koht i ett föredrag den 5 april uttalade: ”Jag kan upplysa om att Tyskland skulle anse det som en fientlig handling om Norge antingen lät en fransk-brittisk härstyrka komma igenom landet på väg till Finland, eller själv hjälpte Finland med trupper – det senare skulle också räknas som ett led i den franskbrittiska krigföringen mot Tyskland. Att den tyska regeringen betraktade frågan på detta sätt, hade jag sedan länge full vetskap om.”

Detta föredrag höll Koht därför att man i Norge ansåg situationen som fullständigt avspänd efter freden mellan Ryssland och Finland. Överraskningen vid överfallet av tyskarna den 9 april var så fullkomlig, därför att alla i Norge ansåg förhållandet till Tyskland som det allra bästa.

England och norska utrikespolitiken

Ekonomiskt har Norge sedan gammalt varit engelsk intressesfär. Först under de senare åren hade Tysklands andel av Norges import och export blivit lika stor som, om inte större än Englands. Det engelska inflytandet byggde på historiska traditioner och sammanblandningen av norska och engelska sjöfartsintressen.

Så snart storkriget var i gång började de engelska försöken att dra Norge med i kriget som Englands allierade. Från krigets början och till den 9 april utsattes Norge för en ständigt ökad press från engelsk sida. De norska skeppsredarna måste genast efter krigsutbrottet hyra ut större delen av den oceangående norska handelsflottan till engelsmännen, med god förtjänst naturligtvis. Redan hösten 1939 blev den norska sjöfarten underkastad brittisk kontroll för att hindra att tyska varor via Norge skulle slippa ut på världsmarknaden, eller att det skulle sippra in nödvändiga varor från de transoceana länderna till Tyskland. Förbjuda de norsk-tyska handelsförbindelserna kunde engelsmännen inte göra utan att få stämningen i Norge emot sig, vilket stod i strid med deras framtida planer för en skandinavisk krigsskådeplats. De var emellertid mycket irriterade över att tyskarna använde de neutrala farvattnen längs norska kusten till att gå upp mot de arktiska farvattnen, där de lättare kunde slippa igenom den engelska blockaden. Engelsmännen demonstrerade sin irritation mycket kraftigt den 16 februari. Då gick engelska krigsfartyg in till norska kusten och befriade de engelska fångarna på det tyska militära hjälpfartyget "Altmark". Detta var ett neutralitetsbrott utan några rättsligt förmildrande omständigheter. Det framgår klart då franske ministern i Oslo förklarade sig enig med den norska protesten och därför blev återkallad till Frankrike.

Orsaken till Norges beroende av England var att engelsmännen behärskade havet och därigenom den nödvändiga tillförseln till landet. För att lätta på den press som England därigenom kunde utöva samlades så stora lager i landet att de var tillräckliga för två år utan någon ny tillförsel. När det gällde neutralitetsbrotten försökte regeringen i möjligaste mån undvika att sätta saken på sin spets. Neutralitetsvärnet hade order om att vika för övermakten vid direkta neutralitetsbrott, såsom försök att tränga in i norska hamnar o. d.

Den 2 mars 1940 kom det under hand en hänvändelse från västmakterna med begäran om genommarsch över Narvik till Finland. Denna förfrågan besvarades inte från norsk sida, förrän svenskarna hade givit avslag den 3 mars. Den 4 mars följde så det norska avslaget. Vid behandlingen ställdes frågan om man skulle bruka vapen för att hindra en engelsk genommarsch. Denna fråga

besvarades nekande av utrikesminister Koht, genom att han inför stängda dörrar uttalade: ”Vi får inte handla så att vi kommer med på fel sida, om det nu inte kan undgås att vi kommer med.” Denna replik föll i samband med frågan om allierad hjälp till Finland. Den senare tysknorska propagandan har lösryckt repliken ur det sammanhang vari den fälldes och använde den som bevis på att den norska regeringen bara var ett redskap för engelsmännen den 9 april.

Inte ens i mars månad förelåg det någon obetingad enighet i utrikesministerns ståndpunkt. Statsminister Nygaardsvold var oenig med sin utrikesminister och uttalade sig mycket skarpt mot denna linje i ett tal i Presseförbundet den 10 mars: ”Man skall inte leka med neutraliteten, den måste vara hel och oomtvistad. Att känslor och stämningar kan ge starka utslag i dessa tider är till en viss grad förståeligt, men man måste vara uppmärksam på att i så svåra tider är det inte klokt ja, det kan till och med vara farligt – om man låter dessa stämningar vara avgörande för uttalanden och handlingar.”

Den 11 mars kom det en officiell hänvändelse från västmakterna om genommarsch, och den 12 mars sammankallades stortinget till hemligt möte för att fatta ståndpunkt till frågan. Något beslut blev inte fattat, det uppsköts till nästa dag. Det är emellertid inte något tvivel om att det engelska kravet skulle bemötts med ett diplomatiskt avslag, men inte med vapen. Att Kohts linje skulle ha segtrat över Nygaardsvolds absoluta och obetingade neutralitet framgick av den stämning som piskats upp. Regeringsorganet under redaktör Tranmæl hade under hela rysk-finska kriget intagit en ovanligt krass ståndpunkt mot ryssarna, vilket hade medfört diplomatiska klagomål. Den just avsatte svenske utrikesministern Sandler höll flera föredrag i Oslo under dessa dagar. Både norrmännens nationalism och deras engelskorierade inställning samverkade till en önskan om att tillåta genommarsch. Den officiella regeringspolitiken vintern 39–40 kan karakteriseras som absolut neutralitetspolitik, dock med någon vacklan under sista delen av finsk-ryska kriget. Efter avslutningen av detta gav också utrikesminister Koht offentligen uttryck åt att ett neutralitetsbrott nu skulle mötas med vapen. Den 2 april uttalade han i en intervju med Reuters korrespondent: ”Det som Storbritannien företagit sig mot vår neutralitet är av en annan karaktär (än vad Tyskland gjort) och i många fall gäller det inte så mycket våra materiella intressen som vår ära och vårt oberoende. Men jag tror ni håller med mig om, att också små nationer kan komma till den punkt då de måste försvara sin ära.”

Den senare debatten i Norge efter ockupationen har väsentligen rört sig om dessa uttalanden, och huruvida regeringen förde en oklanderligt neutral politik. Beskyllningarna från tysk-norsk sida går ut på att den norska regeringen inte uppträdde tillräckligt neutralt. Egendomligt nog innehöll inte den not som överlämnades till regeringen på morgonen den 9 april någon beskyllning på denna punkt. Detta påstående har framkommit senare, och har särskilt utnyttjats av

Nasjonal Samling mot det gamla systemets män. Frågan om neutralitet göres till en religiös, absolut fråga, varje försyndelse mot denna princip från de norska statsmännens sida i tankar, ord eller gärningar stämplas som landsförrädisk. Nasjonal Samlings verksamhet på denna punkt har väsentligen bestått i att snoka upp ett eller annat engelskvänligt yttrande från de norska statsmännen. När detta är gjort framlägges det som bevis för att vederbörande varit oneutral och engelskorienterad. Engelskorienterad anses därefter jämbördigt med att vederbörande varit betald engelsk agent. På detta sätt har det efterhand lyckats för Nasjonal Samling att bevisa att de flesta norska statsmännen varit landsförrädare. Neutralitetspolitik är emellertid inte någon religiös, utan en praktisk politisk fråga. De tongivande norska politikerna hoppades att det skulle vara möjligt att hålla Norge utanför det nya världskriget. På denna punkt var alla eniga. Det fanns ingen ansvarig norsk statsman som öppet eller i hemlighet arbetade för att Norge aktivt skulle gå med på Englands sida i det nya världskriget. Alla politiska strävanden gick tvärtom ut på att förhindra denna eventualitet. Detta är neutralitetspolitikens innehåll, och den bestod i att göra det så svårt som möjligt för engelsmännen att dra Norge med in i kriget.

Å andra sidan var alla på det klara med att det stod i Englands makt att dra in Norge i kriget. De norska politikerna var engelskorienterade så tillvida att de skulle ha böjt sig för engelskt tvång utan att gripa till vapen. Denna ståndpunkt var huvudsakligen dikterad av ekonomiska hänsyn, av det faktum att England behärskade det norska näringslivet i och med att det behärskade havet. De norska politikernas neutralitet bestod i att de bara skulle ha böjt sig för att gå med på engelsk sida som det yttersta alternativet. Endast med våld skulle de norska politikerna ha låtit sig förledas att välja England som den rätta allierade. Norges bäst orienterade utrikespolitiker, skeppsredare Mowinckel, formulerade sin ståndpunkt i april 1940 på följande sätt:

”Norge får framför allt inte upprepa Danmarks misstag från 1807, då Danmark på grund av en taktisk klumpighet från Englands sida blev Napoleons allierade tvärt emot sina ekonomiska intressen och till olycka för landet.”

I en konferens med en högtstående engelsk diplomat strax före den 9 april framhöll Mowinckel följande:

”Om inte engelsmännen upphörde med sina småaktiga neutralitetskränkningar gentemot Norge, så riskerade man att tyskarna med full rätt skulle förklara Norges territorialvatten som krigszon. En sådan utveckling skulle ekonomiskt drabba England mycket hårdare än Tyskland och resultera i att engelsmännen skulle få konvojera sin skandinaviska tillförsel ända från svenska gränsen.”

Härtill replikerade engelsmannen:

You see, we do not like that you are neutral. (”Ni måste förstå, att vi inte tycker om att ni är neutrala.”)

Efter avslutandet av det finsk-ryska kriget skedde i Norge ett egendomligt omslag i det utrikespolitiska betraktelsesättet. Före fredsslutet hade de norska politikerna varit någorlunda klarsynta när det gällde faran för att bli indragna i kriget, men efteråt blev de slagna med blindhet och mötte katastrofen fullständigt oförberedda. Den norska regeringen lugnade sig med att de två stormakterna ingick några handelsöverenskommelser, samtidigt med att de förberedde sig på att draga Norge in i kriget. Den norska regeringen uppfattade ingenting av dessa krigsförberedelser, och därför beordrade den avlösning och inskränkning av neutralitetsvärdet. Men det märktes tillräckligt många tecken på en kommande allierad aktion. Churchill, som just hade utnämnts till marinminister, uttalade den 30 mars:

”Om de neutrala staterna visar sig vara illa lämpade till att säkra sig själva mot den tillintetgörande som ligger i underkastelse inför nazismen, måste västmakterna försäkra sig om att deras territorium inte längre kan användas av Tyskland till att dra sig undan blockaden.”

Arbeiderbladets London-korrespondent telegraferade den 30 mars: ”I den engelska pressen framhålles det att en formlig blockad av Skagerack är möjlig. Den medför vissa risker och svårigheter, därigenom att de brittiska fartygen måste operera i ett farvatten där den tyska flottan kan uppträda i närheten av sin egen bas, men risken är värd att tas. På detta sätt skulle man inte bara uppnå att hejda de fartyg som går till Tyskland med varor, utan man skulle också tvinga den tyska flottan att gå till sjöss, vilket hittills inte lyckats.”

Den franska pressen hade i början av april piskats upp till en verklig förbittring mot Norge. En tidning lyckades till och med räkna ut, att genom att tillåta malmexporten över Narvik blev norrmännen medskyldiga till dödandet av var femte fransman som stupade på Västfronten.

I början av april beslöt de allierade att gå till aktion mot Norge, för att göra slut på malmexporten över Narvik och försäkra sig om ett eller flera brohuvud i Västnorge. Minutläggningen var upptakten till besättandet av Bergen och Stavanger. Det tyska påståendet på denna punkt är riktigt. Överbevisande är inte de framlagda tyska bevisen för besättandet av Stavanger (som t. ex. Stratförceplanen), men de engelska medgivandena är det. Chamberlain sade den 2 maj i underhuset: ”För omkring en månad sedan (d. v. s. ungefär den 2 april) beslöts det att vissa mindre styrkor skulle hållas beredda till att ockupera hamnar i Västnorge på kort varsel, i händelse av en tysk våldshandling mot Sydnorge.” Det sista förbehållet är bara tomma ord.

Engelsmännen visste att tyskarna skulle vidtaga sina motåtgärder mot minutläggningen. Därefter var det meningen att utnyttja det tyska motdraget som förvändning för att besätta Bergen och Stavanger. Opinionsen i England och Frankrike inställdes på att kriget nu skulle sträckas ut till Skandinavien, Aften-

postens specialkorrespondent i Paris sände följande telegram den 8 april (Aftenpostens kvällsnummer den 9 april): ”Den fransk-brittiska kuppen vid Norge hälsas med den största tillfredsställelse av den franska pressen och i politiska kretsar i Paris. Det är den allmänna uppfattningen här att kriget nu lätt kommer att sprida sig till Skandinavien, genom att man känner sig övertygad om att Tyskland kommer att företa repressalier. En sådan utvidgning av kriget, anser man här, kommer att ge de allierade stora fördelar, och Tysklands chanser att hävda sig betraktas som minimala.”

Stratforceplanen för ockupationen av Stavanger och Sola flygfält innehåller bl. a.: ”Vid varje sammanstötning med landets innebyggare skall den största varsamhet iakttas. Våld i den form att vapnen brukas med döden till följd får endast anlitas i yttersta nödfall.” Detta tyder inte på att engelsmännen var så säkra på att bli mottagna som vänner. Stratforceplanen har visserligen offentliggjorts av tyskarna, men engelsmännen har aldrig dementerat dess riktighet. De militärtekniska detaljerna stämmer.

I början av april 1940 hade både England och Tyskland beslutat, att Norge skulle dras in i kriget. Den tyska planen gick ut på att med ett slag besätta hela landet. Den engelska planen gick ut på att skaffa sig ett brohuvud i Norge. Bägge parter har vetat om motpartens planer. Skillnaden var bara att engelsmännen inte trodde att den tyska planen skulle kunna sättas i verket. Tyskarna har haft kännedom om engelsmännens planer, men de har knappast vetat vid vilken tidpunkt planen skulle genomföras. Vid detta tillfälle satte bägge parter sina planer i verket samtidigt så precis att slagen korsade varandra utanför Norges kust den 8 och 9 april. De engelska sjöstridskrafterna som hade sänts ut i samband med minutlägningsaktionen, stötte därför ihop med de tyska sjö- och luftstridskrafterna utanför Norges västkust. Men också de tyska och engelska ockupationsstyrkorna höll på att komma i hamn i Norge exakt på samma tid. Lord Strabolgi upplyser om att de engelska ockupationsstyrkorna till Bergen hade fått uppbrotsorder den 8 april.

Trots alla bevis är det mycket svårt att inse, att minutlägningsaktionen bara varit upptakten till besättandet av stödjepunkter. Att engelsmännen i dag bedyrar att denna aktion var avsedd som ett avslutat helt är mycket förståeligt. Lord Strabolgi bevisar till och med att malmtransporten över Narvik var av så stor betydelse för Tyskland att England var tvunget att begå ett ”tekniskt” neutralitetsbrott. Hans bevis består av följande: År 1938 utgjorde den tyska importen av järn i form av svensk malm mellan 5 och 6 miljoner ton. Detta är över 1/3 av Tysklands samlade normala behov av järn, i det att Tyskland självt producerar 4 miljoner ton och får 5 miljoner ton från grannländerna och de transoceana länderna. I krigstid är Tysklands behov av järn större; importen från de transoceana länderna avbröts och landtransporten från grannländerna och Tysklands

egen produktion försvårades. Om det lyckas att hindra den svenska malmexporten till Tyskland måste större delen av de tyska smältverken inställa driften. Det är av tekniska skäl inte möjligt att smälta tysk malm vid de smältverk som är byggda för att smälta svensk malm. Om transporten av järnmalm över Narvik stängdes skulle en stor del av den tyska krigsproduktionen förlamas, idet att det bara var möjligt att transportera hälften av detta kvantum över Sverige och Östersjön.

Både förutsättningar och slutledning i lord Strabolgis bevisföring är oriktiga, eller ger en helt felaktig bild av de faktiska förhållanden som var tillfinnandes. För det första brytes den malm som är viktigast för Tyskland i mellersta Sverige, och exporten av denna har aldrig gått över Norge. Den svenska utrikesministern Günther upplyste i ett föredrag i maj 1941 att exporten av järnmalm till Tyskland hade försiggått i normal omfattning det senaste året. Detta trots en mycket hård isvinter i Östersjön och utan någon export över Narvik. Men också förutsättningarna ger en skev bild. För att bedöma Narviks betydelse under storkriget är det inte riktigt att välja fredsåret 1938 som utgångspunkt. Så snart storkriget började sjönk exporten från Narvik till Tyskland till en tredjedel av det normala. För tyskarna var således Narvik utan verklig betydelse så snart kriget hade brutit ut. Att engelsmännen kunde vara ovetande om detta var också uteslutet. Både på diplomatisk väg och i en intervju med Reuters korrespondent i mars 1940 preciserade utrikesminister Koht att 9/10 av den malm som under kriget hade gått till Tyskland över Narvik lika lätt hade kunnat exporteras över Luleå vid Östersjön. Så små mängder rörde sig detta om att någon utvidgning av det svenska järnvägsnätet inte hade varit nödvändig. Som självständig aktion skulle minutläggningen och stängningen av transiteringen över Narvik inte haft någon betydelse för Tyskland och för krigsförloppet.

Hela lord Strabolgis bevisföring vilar på äkta eller spelad okunnighet om de faktiska förhållandena.

Den norska regeringen kunde inte gärna inlåta sig på något dylikt. I den regerings-auktoriserade redogörelsen för invasionen i Norge som utkommit i England omtalas engelsmännens avsikt med att lägga ut minor i följande ord: "Det måste överlåtas till framtidens historiker att ta reda på vad som fick den brittiska regeringen att bestämma sig för att sätta i gång minutlägningsaktionen denna söndag."

Från initierat håll påstås det att regeringens historiker, professor Koht, inte förstod denna vink. Han skulle ha visat ett så omotiverat intresse för nutidens historieforskning att engelsmännen hade fordrat att hans inflytande skulle begränsas till framtiden. Därför måste han avgå som norsk utrikesminister.

Det engelska självförsvaret och dess intresse av att nu dölja att de höll på att besätta ett brohuvud i Västnorge är inte svårt att genomsåda. Däremot är det

mycket svårt, särskilt efteråt när man sett hur det gick, att inse varför England ville dra Norge in i kriget. Ekonomiskt hade England väl så stort intresse av att hålla Skandinavien utanför kriget som Tyskland. Den 8 april "bevisade" därför Arbeiderbladets ekonomiska och utrikespolitiska expert att man bara skulle ta situationen med ro, någon invasion i Norge skulle inte komma ifråga. Detta skrevs då både tyska och engelska besättningstrupper var på väg till Norge. Norges utrikesminister kunde heller inte inse att England hade något intresse av att försäkra sig om stödjepunkter i landet. Han lämnade Oslo den 9 april med följande ord om detta problem: "Tyskarna ursäktar sitt handlings sätt med att de var tvungna göra detta, i det de påstår att om de ej gjort det skulle England och Frankrike göra detsamma. Men", sade utrikesministern, "detta tror vi inte på".

I själva verket hade Koht rätt så tillvida som att engelsmännen inte tänkte på att besätta Norge, utan "bara" på att försäkra sig om ett brohuvud för en mera effektiv blockad av Tyskland och för att kunna öka sitt inflytande på den skandinaviska halvön. Genom att formulera sitt påstående som att engelsmännen tänkte på att besätta Norge kommer tyskarna själv i olösliga svårigheter. Krigsförloppet visade med all önskvärd tydlighet att engelsmännen hade varken planer eller trupper klara för något besättande av Norge. Den tyska propagandan på denna punkt är utomordentligt motsägande. För det första påstår de att engelsmännen hade allt klart för att besätta Norge, men samtidigt kan de inte låta bli att påpeka engelsmännens bristande planläggning och truppförsörjning för en sådan militär operation. En del av de tyska strategierna har insett det självmotsägande i denna propaganda. De försöker rädda sig ut ur detta genom att påstå att motsättningarna bara beror på att engelsmännen är så ovanligt obegåvade strateger. De kan varken planlägga eller genomföra något. Hela deras strategi består i "to muddle up" att rota ner sig i något, och sedan se hur det går. Även om tyskarna har visat sig vara både duktigare och mera grundliga strateger än engelsmännen, är förklaringen litet enkel. Till och med militär idioti har sin anledning, och engelsmännen är inte på långt när så släta strateger som Norgefälttåget ger intryck av. Strategiskt är det i dag lätt att inse, att det var ett allvarligt fel av England att försöka dra Skandinavien in i kriget. Med de förberedelser som träffats hade det varit absolut uteslutet för engelsmännen att hålla Norge mot en tysk kontrastöt.

Anledningen till att de allierade hade för avsikt att begå en sådan militär och ekonomisk dumhet finns antydd i ett telegram från Paris till Aftenposten den 9 april: "Efter vad Eder korrespondent erfar i afton från auktoritativt franskt håll, har aktionen i Norge kommit mycket lägligt för Reynaud, och man anser nu att oppositionen mot honom i senaten har mistat över 50 proc. av sina anhängare. Man tror därför att senaten vid sitt möte i dag kommer att ge Reynaud ett överväldigande förtroendevotum, Tills i går kväll har 7 interpellanter anmält sig till

det hemliga senatsmötet i dag... Man antar att debatten i senaten kommer att vara i två timmar. Den kommer säkert att bli livlig, men icke på något sätt så dramatisk som den skulle ha varit om inte händelserna i norr kommit Reynaud till undsättning i elfte timmen.”

De flesta har klart för sig att krigsförloppet bestämmas av strategiska och ekonomiska hänsyn och icke av ideologier, Men att krigsförloppet också i mycket väsentlig grad påverkas av de inre motsättningarna i de krigförande länderna är det svårare att inse. De inre motsättningarna i ett land kan vara så skarpa att de tvingar fram en militär aktion som är en dumhet sett ur strategisk och ekonomisk synpunkt. De norska politikerna förbisåg de inre motsättningarnas betydelse som krigsfaktor både då storkriget började och i april 1940.

Därför blev de så ofantligt överraskade då Ryssland plötsligt visade sig vara en ”dynamisk” stormakt. Ekonomiskt kunde man nämligen förete de mest övertygade planekonomiska bevis på att Ryssland skulle förhålla sig passivt, genom att ryssarna hade mer än nog med sina egna inre uppgifter som planekonomin, utbyggnad av näringslivet o. s. v.

I april 1940 var det de inre motsättningarna i Frankrike som var den omedelbara anledningen till de allierades aktion mot Norge. Under loppet av vintern 1939–40 hade den inrepolitiska situationen i Frankrike så småningom blivit alltmera spänd på grund av kriget på Västfronten, eller rättare sagt på grund av det obefintliga kriget. Våren 1940 visade sig plötsligt tecken till en våldsamt politisk kris. Den defaitistiska stämningen hos befolkningen och bland trupperna var i ständigt stigande. Då den finsk-ryska freden slöts den 13 mars uppfattades detta i Frankrike som ett nederlag för de allierade. Statsminister Daladier måste avgå som regeringschef på grund av bristande initiativ. Hela den inre franska fronten vacklade. Den nya statsministern Reynaud hade sin regering färdig den 20 mars och fick kammarens förtroendevotum med en rösts övervikt. Som alternativ till Reynaud som statsminister kom marskalk Pétain, vilket betydde förhandlingar om separatfred med Tyskland.

Den 8 april skulle de franska parlamentarikerna åter gå till storms mot Reynaud. Den dagen var det utlyst ett hemligt sammanträde i den franska senaten för att diskutera om det var de rätta männen som satt i den militära och statliga ledningen. För att förhindra parlamentariskt kaos och ett inre sammanbrott i Frankrike hade det blivit nödvändigt att göra något för att avleda uppmärksamheten utåt. I England var förhållandet inte så tillspetsat som i Frankrike, men liknande tendenser gjorde sig också där gällande, Dessutom hade marinminister Churchill just blivit ordförande i den engelska försvarskommittén och önskade visa handlingskraft.

Till följd av dessa faktorer beslöts aktionen mot Norge. Den 28 mars flög Reynaud till London och militärväsendet fick order om aktion mot Norge före den

8 april. Beslutet av den 28 mars visar hur akut situationen varit och hur plötsligt den politiska krisen föll över de allierade politikerna.aktionen mot Norge kom därför inte som resultat av någon omsorgsfullt uppgjord politisk-militär plan. Politikerna handlade i hög grad som marionetter, drivna av mäktiga politiska krafter som måste ha en utlösning. Situationen hade plötsligt blivit sådan att politikerna inte längre fullt behärskade den. Därför blev militären av politiska skäl tvingad ut i en aktion som den varken hade planer eller resurser till. Hela den fransk-engelska invasionskåren till Finland var upplöst i mitten av mars. Militärt sett var aktionen mot Norge från de allierades sida menad som en ofarlig inrepolitisk avledningsmanöver. I stället blev det plötsligt krig, utan att man träffat några förberedelser för denna eventualitet.

Denna bakgrund till de allierades aktion, och de okontrollerade krafter som drev den framåt, måste man nödvändigt ha klart för sig när man ska försöka ta reda på hur långt de allierade hade tänkt att gå vid sin aktion mot Norge. De allierade önskade först och främst göra slut på malmtrafiken till Tyskland över Narvik. Dessutom önskade de försäkra sig om några stödjepunkter på västkusten av Norge, och hindra malmtrafiken mellan Sverige och Tyskland. Allt detta *önskade* de allierade, men hur långt aktionen skulle föras, och hur detta skulle genomföras visste knappt planläggarna själva, då de plötsligt fick order att sätta i gång. Särskilt invecklad blev situationen genom att engelsmännen dessutom var intresserade av ett vänskapligt förhållande till de skandinaviska staterna. Därför borde militära medel helst inte komma till användning, och militärt våld kunde endast komma ifråga som yttersta alternativ.

De allierade hade satt i gång aktionen och genomfört stängningen av det norska territorialvattnet för tysk malmtransitering. Dessutom var de på väg för att försäkra sig om stödjepunkter på västkusten av Norge då de blev avbrutna av den tyska aktionen. Tyskarnas aktion var helt oberoende av de allierades aktion mot Norge. Orsakerna till den tyska ockupationen var av rent militär art.

Den 8 april 1940

Tidigt på morgonen den 8 april överlämnade de franska och engelska sändebuden en längre not till utrikesminister Koht. I noten preciserades att Tyskland uppträdde neutralt genom att torpedera norska fartyg. Dessutom fick tyskarna en betydande tillförsel av järnmalm genom de norska territorialvattnen, vilket var av avgörande betydelse för krigföringen. Slutledningen var att de allierade hade sett sig nödsakade att spärra dessa farvatten för tyskarna med tillhjälp av tre närmare angivna minfält. Minorna hade lagts ut natten till den 8 april och bevakades av jagare för att hindra norska fartyg att gå in i fälten. Det viktigaste avsnittet av noten löd (Arbeiderbladet den 8 april): "Men vilken politik den norska regeringen än nödgas följa på grund av hotelser och press från Tyskland, kan inte de allierade regeringarna längre tolerera ett sakernas tillstånd som gör det möjligt för Tyskland att få en tillförsel av vital betydelse för krigföringen och tillförsäkra sig fördelar från Norge som ställer de allierade i en ofördelaktig situation på ett farligt sätt. Därför har de anmält till den norska regeringen att de förbehåller sig rätten att vidtaga de åtgärder som måste betraktas som nödvändiga för att hindra Tyskland från att uppnå fördelar i Norge. Som blir till nytta för Tyskland under krigföringen och till skada för de allierade..."

De allierade kommer givetvis aldrig att följa Tysklands exempel i brutalt nyttjande av våld, och varje aktion som de måste besluta sig för kommer alltid att föras i enlighet med humanitetens lagar.

Den franska och brittiska regeringen har hädanefter beslutat neka fienden rätt till att i fortsättningen göra omfattande bruk av norskt territorialvatten som uppenbarligen är av särskild betydelse för densamme, och under dessa förhållanden har de två regeringarna beslutat att hindra fri passage genom norskt territorialvatten av fartyg som transporterar krigskontraband.

De två regeringarna anmäler att följande områden i norskt territorialvatten gjorts farliga för sjöfarten genom minor som lagts ut, och att fartyg som går in på dessa områden gör det på egen risk."

Genom att lägga ut minor och låta bevaka dessa med krigsfartyg, begick de allierade en krigshandling mot Tyskland på norsk botten. En av de stora officiella allierade krigsprinciperna, ett litet lands självbestämmanderätt, bröts till fördel för de momentana krigsintressena. Norskt territorialvatten, alltså norskt område, förvandlades till krigszon. Denna handling var riktad både mot Tyskland och mot Norge, och som konsekvens måste den leda till motdrag både från tysk och norsk sida. Trots att minutläggningen också riktar sig mot Norge har de alliera-

de beslutat sig för att utföra den, och som ett slags ursäkt anföres att Norge inte längre kan räknas som en självständig stat, då det står under tysk press. Minorna har lagts ut, beslutet är definitivt och någon debatt om detta är överflödig. Notan kunde bestämt uppfattas som ett sista steg för att tvinga norrmännen till att själva sätta stopp för transiteringen till Tyskland, d. v. s. ta parti i kriget. Men notan innehåller också en hotelse om att ifall inte norrmännen böjde sig måste de vara beredda på ytterligare åtgärder. Även om dessa ”naturligtvis” skulle vidtas i ”överensstämmelse med humanitetens lagar”. Detta kan endast betyda besättandet av en eller flera stödjepunkter.

Notan offentliggjordes i eftermiddagstidningarna den 8 april, och regeringen och stortingets utrikeskommitté sammankallades på förmiddagen den 8 april och följande protestnot avsändes:

”Den norska regeringen protesterar allvarligt och högtidligt mot detta uppenbara brott mot folkrätten och en sådan kränkning med våld av norsk suveränitet och neutralitet. När den brittiska och den franska regeringen har vidtagit åtgärder för att spärra utförseln till Tyskland, måste den norska regeringen påminna om att den brittiska regeringen den 11 mars i år undertecknat ett avtal med Norge som samtycker till att norska varor, och däribland till och med varor som räknas som krigskontraband, säljas och sändas härifrån och till Tyskland.

Den norska regeringen kan icke på något sätt godkänna att de krigförande länderna lägger ut minor på norskt område, den måste kräva att dylika minor omedelbart avlägsnas och att vakthållningen med främmande krigsfartyg upphör. Den norska regeringen måste förbehålla sig rätt att vidtaga de lämpliga åtgärder som en dylik neutralitetskränkning kan ge anledning till.”

Tidigt på eftermiddagen den 8 april sammankallades stortinget till ett hemligt möte för att dryfta situationen. Denna var ungefär liktydig med situationen den 12 mars. Även den 12 mars sammankallades stortinget för att ta ställning till ett engelskt krav som betydde att Norge måste uppge sin neutralitet. Den 8 april var stämningen mot England ännu bittrare, därför att situationen den 8 april inte hade kampen mot kommunismen som bakgrund. Arbetarregeringens utrikesminister fällde därför många bittra ord mot England på rättslig grundval. Han sade bl. a.:

”Både den ena och andra kränkningen utföres därför att de (engelsmännen) har makt till det. Västmakterna för kriget in på norskt område därför att de anser att de då lättare kan vinna kriget.”

Något beslut fattades inte av stortinget, fränsett att det anslöt sig till regeringens not och uttalade sig öppet om ”att det skulle lyckas regeringen att aveckla de svårigheter som uppstått för vårt land och att gammal beprövad mellanfolklig vänskap inte bringas i alltför stor fara.” Till slut gled debatten ut i en av de vanliga debatterna om den ekonomiska beredskapspolitiken.

Vid minutläggningen ställdes regeringen inför ett fullbordat faktum. Den diplomatiska protesten mot neutralitetskränkningen var så tillvida bara en formsak. Alla visste att protesten inte skulle få de allierade till att upphäva avspärrningen av de norska territorialvattnen. Enligt Aftenposten den 9 april fick den norska noten följande behandling i Paris: "Reynaud redogjorde vid krigskommitténs sammanträde i detalj för de åtgärder som vidtagits, och gav också detaljer om de stora flottstyrkor som är koncentrerade på olika platser längs norska kusten. Han försäkrade att varje norskt försök att avlägsna de utlagda minorerna skulle följas av en ny och mera omfattande minutläggning från de allierades sida. Man är fast besluten om att hindra all transport av malm till Tyskland från Norge... Nya åtgärder kommer mycket snart att vidtagas i Sydösteuropa, heter det, och man väntar att resultaten kommer att tvinga Tyskland att gå till aktion på västfronten. Pressen jublar i kväll, och Reynaud lovprisas i högan sky som den handlingskraftige man Frankrike väntat på." Chamberlain avgav den 8 april på kvällen en förklaring som gick ut på att minorerna skulle läggas ut på nytt ifall norrmännen avlägsnade dem.

På kvällen den 8 april uppfattade norska regeringen situationen så, att neutralitetslinjen nu inte längre kunde upprätthållas med hjälp av diplomatiska protester eller passivitet. Om inte något blev gjort skulle Tyskland anse norrmännen som engelska allierade, och behandla Norge som krigförande. För att detta inte skulle inträffa måste regeringen företa ytterligare mått och steg för att markera neutraliteten. Dessa steg kunde endast bestå i att avlägsna minorerna och möta ytterligare engelska neutralitetskränkningar med vapen, och då riskerade de att få tysk "hjälp".

I själva verket hade neutralitetslinjen vid denna tidpunkt spelat ut sin roll. Det var inte längre möjligt att skydda Norges neutralitet mot båda de krigförande stormakterna. Realiter måste regeringen på kvällen den 8 april ta parti i storkriget. Antingen måste regeringen kapitulera inför det engelska trycket och frivilligt gå med i kriget som Englands allierade, eller den måste sätta sig till motvärn mot det engelska trycket och skulle då förr eller senare komma med i kriget på tysk sida. I förbittringen över det engelska neutralitetsbrottet slog regeringen till hälften in på den andra linjen på kvällen den 8 april. Utrikesminister Koht upplyste vid ett förmiddagssammanträde i Hamar om att: "Regeringen samlades till ett nytt sammanträde sedan stortinget avslutat sina förhandlingar och dryftat de militära åtgärder som vi ansåg nödvändiga på grund av den kris som rådde i vårt förhållande till västmakterna. Detta regeringssammanträde upplöstes mellan klockan 9 och 9,30 i går kväll, och deltagarna hade då ingen tanke på vad som skulle hända snart därefter."

Vilka beslut som fattades på detta regeringssammanträde framgår av senare offentliggjorda redogörelser från London gentemot anklagelsen om att de icke

uppträtt tillräckligt neutralt. Befälhavaren över de norska sjöstyrkorna i Narvik hade bett om förhållningsorder för den händelse att de engelska krigsfartygen utanför staden skulle gå in och kapa 14 tyska fartyg som låg i hamnen. Inemot midnatt fick han telegrafiskt svar att angrepp på Narvik skulle mötas med vapen. Regeringens sista beslut innan Norge överfölls av Tyskland gick ut på att man skulle bjuda England väpnat motstånd. Utrikesminister Koht har senare förklarat att detta telegram berodde på en engelsk upplysning om att tyskarna var på väg till Narvik. Det skulle således vara ett bevis på att regeringen redan vid denna tidpunkt var på det klara med att en tysk kupp förestod.

Orsakerna till denna feltolkning beror på att boken utgivits efter ett längre uppehåll i England. I stort sett är Kohts bok vederhäftig intill gränsen för det naiva, men den lider av två fel; både bitterheten i regeringen mot engelsmännen den 8 april, och osäkerheten om det var tyskarna eller engelsmännen som var angripare, förtiges i boken.

*

Under dessa händelser den 8 april hade Tyskland och förhållandet till detta land trätt helt i bakgrunden i regeringens och folkets medvetande. Förhållandet till Tyskland hade hela våren varit mycket gott, om man bortser från en smula diplomatisk press och förtäckta hotelser. De tecken som förelåg på tyska anfallsavsikter före den 8 april var alla ytterst osäkra. Att det fanns bra många tyska fartyg på norskt territorialvatten i början av april motiverades med att tyskarna skulle hämta ett större parti färskfisk, och att de ville skynda sig att hämta malm från Narvik efter Altmark-affären.

Den 5 april sände norske ministern i Berlin ett telegram till utrikesministern om att de tyska trupperna i Nordtyskland skulle sändas till Norge. I utrikesdepartementet var det ingen som trodde att telegrammet var riktigt och det förelades aldrig regeringen, utan översändes till de militära myndigheterna. Utrikesministern blev orolig och hänvände sig till den tyska ministern Bräuer för att höra om telegrammets uppgifter var riktiga. Inför utrikesministern, som också är historieprofessor, förklarade då minister Bräuer att det inte var riktigt. Det kunde han ge sitt hedersord på som diplomat – ja, till och med som akademiker. Det var givetvis naivt av utrikesminister Koht att tro på en dylik försäkran, men detta var knappast utslagsgivande. Den norske ministern i Berlin hade tidigare sänt många telegram med felaktiga uppgifter, och det förelåg absolut inga yttre tecken på ett tyskt angrepp. Då man efter nederlaget skulle finna syndabockar, och tyskarna började sitt angrepp på den gamla regimens män, drogs denna episod fram och användes som bevis på utrikesministerns oduglighet och kriminella lättsinne. Man bör emellertid uppmärksamma, att vid den tidpunkten var det ingen inom utrikesministeriet som tänkte sig möjligheten av ett tyskt angrepp.

Om de norska diplomaterna, vilkas yrke var att följa med de internationella händelserna, skriver den amerikanska ministern, Mrs Harriman:

”När jag tänker över händelserna den 8 april är mitt intryck att varken utrikesrådet Bull (presschef för diplomatiska kåren) eller hans medarbetare tänkte sig möjligheten av att den norrgående flottans bestämmelseort var Oslo. Jag kan inte erinra mig en enda diplomat som ens antydde att vi skulle ha kommit i eldlinjen.” – Även för de engelska diplomaterna och statsmännen kom överfallet på Norge fullständigt oväntat.

Utåt var förhållandet mellan Norge och Tyskland det allra bästa. Överfallet betecknar så tillvida något nytt, som det inte fördes något nervkrig i den tyska pressen innan angreppet började. Den enda form av nervkrig som förekom, var en elegant liten festlighet som den tyske ministern Bräuer höll för de kommunala myndigheterna i Oslo och en del högre norska officerare. Vid festen visades den tyska krigsfilmen från Polen. Med skräckblandad beundran fick de inbjudna under en timmes tid se hur den tyska krigsmaskinen rullade fram över Polen, och spred död och förstörelse, fasa, eld och blod. Efter föreställningen blev det dödstystnad, endast avbruten av applåden från den ende närvarande norrman som var nazist. Efter filmen höll Kurt Bräuer följande tal vid champagnen och sandwichen; ”Jag behöver väl inte påpeka för er, mina damer och herrar, att den film ni nu har sett i grund och botten icke är någon krigsfilm. Tvärtom, den är i djupaste mening en fredsfilm. Den tjänar fredens sak, ty den visar vilka lidanden ett folk som väljer fredens väg får slippa uppleva.”

Av övriga tecken på tyska anfällsavsikter gav eftermiddagstidningarna den 8 april meddelande om att en tysk flotta hade passerat Stora Bält med kurs mot norr. Samtidigt stod en redogörelse om att den tyska transportångaren ”Rio de Janeiro” torpederats utanför Sydnorge med tyska trupper och hästar ombord. Stortingspresident Hambro berättar om vilket intryck detta gjorde på landets utvalda och förutseende utrikesledning, som satt samlad till ett hemligt stortingsmöte för att diskutera situationen. ”Medan mötet var samlat kom meddelandet om sänkningen av ’Rio de Janeiro’ utanför Lillesand, och om att en del tyskar räddats av norska fiskare. En förbluffande historia berättades om att tyskarna skulle vara på väg till Bergen för att hjälpa norrmännen att försvara sitt land mot engelsmännen och fransmännen. Den ödesdigra förutsägelse som historien innehöll, gick inte upp för stortingsmännen. Historien ansågs förbluffande, eller rättare som ett typiskt bevis på den tyska befolkningens villighet att tro på allt som de tyska makthavarna inbillade dem. Det upplystes vidare att ett stort antal tyska fartyg hade legat färdiga i norr under de sista månaderna, antagligen för en större minsvepningsaktion. Men ingen av de tyska båtarna skulle ha gått norr om Skagen. Pessimisterna var oroliga för Danmarks möjliga öde, men ingen trodde att det förelåg någon omedelbar fara för Norge.”

Det norska amiralitetet har tydligen inte varit lika blint för faran av ett tyskt angrepp som politikerna och arméstaben. Amiral Diesen berättar den 17 maj i en intervju med Tromsötidningen Nordlys att frågan om att stänga Oslofjorden med minor hade förelagts regeringen den 8 april. Detta avvisades med den motiveringen, att en neutral stat inte kan lägga ut minor innan det notifierats. Amiralitetet har tydligen fattats av ängslan då meddelandena om de tyska flottrorelserna kom fram emot kvällen. Amiral Diesen berättade i nämnda intervju att han själv hade givit order om att lägga ut minorna på natten trots att det inte notifierats. Klockan 23,25 släcktes alla fyra längs syd- och västkusten av Norge efter radioorder från amiralitetet.

Senare har det särskilt från arméhåll höjts en våldsamt kritik mot regeringen för att det inte sändes ut mobiliseringsorder den 8 april. Kritiken är knappast berättigad, ty den väsentliga delen av Norges försvarsmakt var mobiliserad den 8 april. Både flottan och kustbefästningarna sattes i försvarsberedskap då storkriget bröt ut hösten 1939. Bägge dessa vapen samt flygvapnet hade ett halft års övningstid bakom sig då tyskarna ockuperade Norge. För att förstärka kustförsvaret hade hären delvis mobiliserats den 9 april. I eller i närheten av alla viktiga kuststäder låg en bataljon infanteri beredd till att gripa in vid förefallande behov. Detta gällde Oslo, Stavanger, Bergen, Trondheim och Narvik. För att komma in till städerna Oslo, Kristiansand, Bergen och Trondheim måste en fientlig flotta passera två eller flera fästningar. I Stavanger och Narvik, som inte var skyddade av fästningar, låg norska krigsfartyg beredda.

Sett ur administrativ synpunkt var Norges försvar i full ordning för att förhindra en ockupation den 9 april. Militärt förelåg det heller inte någon anledning att mobilisera ytterligare den 8 april. Avsikten med kustbefästningarna och flottan är ju att de ska möta det första angreppet och ge armén tid att mobilisera. Ingen tänkte sig att både flottan och kustförsvaret skulle bryta samman som ett korthus under loppet av 24 timmar, och att tyska militärpatruller skulle bila runt inne i landets centrum på jakt efter kungen och regeringen 12 timmar efter det att tyskarna befann sig på norskt territorialvatten. För övrigt var det ingen som tog situationen den 8 april med så stor ro som arméstaben. Det var bara en enda norsk militäravdelning som gjorts klar till uttryckning på kvällen den 8 april. I övrigt tog det norska armékommandot situationen med fullkomlig ro. I Oslo hölls sammanträde i Militära Samfundet på kvällen den 8 april. Senare på kvällen kom generalstabens officerare dit och meddelade att ingenting skulle göras. Överbefälhavaren fyllde 65 år den 9 april och förberedde sin födelsedag med pressmottagningar och intervjuer. På kvällen lämnade han Oslo och reste till sitt hem 3–4 mil från staden.

I allmänhet uppfattade norrmännen situationen den 8 april som allvarlig, på grund av de konsekvenser som det engelska neutralitetsbrottet kunde föra med

sig. Att någon omedelbar fara av militär art förelåg kunde ingen drömma om. Uppmärksamheten var riktad mot England. Tyskland hade trätt helt i bakgrunden som direkt motståndare. Alla kände sig helt trygga gentemot Tyskland, därför att England beskyddade Norge genom att det behärskade havet mellan Norge och Tyskland.

Den verkliga situationen var ytterst förvirrad den 8 april, och den otroliga allmänna förvirring som uppstod efteråt har sin väsentliga orsak i detta. Anledningen till förvirringen var att både England och Tyskland oberoende av varandra hade beslutat att gå i land i Norge den 9 april.

Den 8 april hade engelsmännen inte mindre än tre expeditioner på väg till Norge.

1) den engelska ”förpostexpedition” som hade startat den 6 eller 7 april och som hade till uppgift att lägga ut minor på tre ställen längs den norska kusten;

2) de engelska landstigningsexpeditionerna till Stavanger och möjligen Bergen. De hade startat från England den 8 april;

3) utom dessa expeditioner lade den engelska Nordsjöflottan ut från Scapa Flow den 7 och 8 april i två stora avdelningar med kurs mot Norge. – Dessa avdelningar hade gått ut för att möta den norrgående tyska flottan. Svårigheterna för dessa flottenheter bestod i att de inte anade vilka planer tyskarna hade. Dels trodde de att tyskarna tänkte ge sig ut på en storstilad minsvepningsaktion, dels att de i massor tänkte försöka bryta den engelska blockaden. De lade sig därför i ställning långt till havs utanför Trondheim och Narvik. Det som hämmade dessa enheters aktionsförmåga var att de fruktade för att de stod inför ett invasionsförsök mot England från norr.

Den tyska flottan var uppdelad i två stora avdelningar. Den tyska transportflottan lämnade Tyskland i slutet av mars och början av april, för att nå fram till ockupationshamnarna den 9 april. Transportflottan medförde alla förråd samt specialmanskap. Den tyska krigsflottan samt några få snabbgående transportfartyg lämnade Nordtyskland den 6–8 april med order om att besätta alla de viktiga kuststäderna i Norge mellan midnatt och klockan 6 den 9 april. Med krigsfartygen följde den väsentliga delen av ockupationstrupperna.

Genom en ganska ovanlig kombination av tur inhöstade tyskarna enbart fördel av den förvirring som uppstod genom och omkring denna situation. Den engelska Nordsjöflottan fick bara kontakt med det tyska flyget. De engelska krigsfartygen som bevakade minfälten fick bara kontakt med tyskarna på två ställen. På båda hållen var de tyska sjöstridskrafterna helt överlägsna både i antal och enheter. Den engelska mineringen inom de norska territorialvattnen hindrade inte tyskarna på något sätt. Den tyska planen gick ut på att hålla sig norröver, långt utanför Norges kust, och komma in från havet samtidigt till den 9

april. De gick därför fullkomligt klara för minfalten som var beräknade att hindra nord-sydgående trafik inom de norska territorialvattnen.

Förutom dessa fördelar, som i huvudsak berodde på planering och utförande av ockupationen, hade tyskarna också tur med sig när det gällde väderleken. På grund av dåligt väder den 7 och 8 april undgick hela den tyska flottan att bli lokaliserad av det engelska flyget.

Dessutom medverkade den engelska mineringen till att norrmännens uppmärksamhet var koncentrerad på England i så hög grad att den tyska faran fullkomligt försumrades ända tills det var för sent.

Tre dygns förvirring

Natten till den 9 april

I Oslo gick det första flyglarmet kl. 0,15 och varade till kl. 1,35. Den elektriska kraften avstängdes och stadens liv förlamades genom att befolkningen gick ned i skyddsrummen. Kl. 1,30 samlades regeringen i utrikesdepartementet och satt församlad hela natten. Här fick regeringen efter hand meddelande om att okända krigsfartyg löpte in mot Norge från alla håll. Just före midnatt hade Oslofjordens yttre befästningar öppnat eld mot krigsfartyg som befann sig på förbjudet område. Mellan kl. 3 och 4 kom rapporterna in med jämna mellanrum. Kl. 3,30 kom meddelande från Agdenes om att två krigsfartyg hade gått förbi fästningen och in i Trondheimsfjorden. Mellan kl. 3 och 4 kom besked om att tyska krigsfartyg löpte in mot Bergen, och ungefär samtidigt fick regeringen rapport om att det låg tyska krigsfartyg utanför Stavanger.

Regeringen var således länge villrådig om det var tyska eller engelska fartyg som löpte in mot Norge, eller om det kanske var bägge delarna samtidigt. Från Bergen kom det första säkra meddelandet om att krigsfartygen var tyska. Litet senare kom det besked från Horten om att de krigsfartyg som löpte in i Oslofjorden var tyska. Enligt Mrs Harriman fick regeringen mellan kl. 3 och 3,30 bestämt besked om att fartygen i Oslofjorden var tyska. Regeringen beslöt därefter att mobilisera brigaderna på östlandet, Sörlandet och Västlandet, men inte Trøndelag och Nordnorge.

Antagligen har regeringen utgått ifrån att det var engelska krigsfartyg som hade löpt in i Trondheimsfjorden. Utrikesminister Koht gav följande referat vid stortingsmötet i Hamar av vilka beslut som fattades: ”Regeringen dryftade de åtgärder som kunde företas rent militärt. Bland annat företogs full mobilisering av 1:sta, 2:dra, 3:dje och 4:de brigaderna. Och vartefter som vi fick meddelandena dryftade vi så hur vi skulle ta var händelse för sig. Men naturligtvis var det just inte mycket som kunde göras.”

Regeringens viktigaste beslut under första delen av natten var mobiliseringen av avdelningarna i Sydnorge. Om denna mobiliseringsorder har det senare och med rätta gått många rykten. Hur denna mobiliseringsorder mottogs av generalstaben och vidarebefordrades föreligger det nu en offentlig redogörelse om. I Nasjonal Samlings jubileumsnummer för den 9 april 1941 finns en artikel av major F. H. Kjelstrup, avdelningschef i generalstaben: ”Mellan kl. 3 och 4 på morgonen infann sig statsråden Ljungberg och Lie på generalstaben och meddelade att regeringen hade fattat beslut om partiell mobilisering med inkallelse av

fältbrigaderna i Sydnorge. Generalstabschefen framhöll att mobilisering knappast kunde ordnas vid denna tidpunkt, men beslutet kvarstod... Hemlig och partiell mobilisering tillät endast bruk av personliga order till var enskild man skriftligen genom posten. Första mobiliseringsdagen kunde till följd av denna bestämmelse inte fastställas till en tidigare dag än torsdagen den 11 april... Före sin avresa hade utrikesministern i en intervju i Osloradion givit den felaktiga upplysningen att det givits order om allmän mobilisering... Under samtal med statsrådet Ljungberg senare på morgonen frågade jag honom som gammal kamrat: 'Är det för sent att gå tillsammans med Tyskland mot England?'

Denna artikel har skrivits på beställning för att skydda dem som verkligen var skyldiga till att mobiliseringsordern förvanskades i generalstaben. Samtidigt är artikeln rätt upplysande därför att den blottar alla de svagheter som kännetecknar militärerna när de ska försöka förvanska sanningen. För det första måste det väl förutsättas att utrikesministern hade bättre reda på vilken mobiliseringsorder som bestämts, än en avdelningschef i generalstaben. Att beskyllningen mot utrikesministern för att ha mobiliserat på egen hand icke är korrekt framgår av det stenografiska referatet av stortingsmötet i Hamar. I närvaro av större delen av regeringens medlemmar och stortinget nämnde Koht ingenting om hemlig och partiell mobilisering. Han använde uttrycket full mobilisering. Att detta var regeringens beslut bestyrkes genom att statsministern genast efteråt gav sin oförbehållsamma anslutning till utrikesministerns redogörelse. Det råder ju också full överensstämmelse mellan ett sådant beslut och intervjun med utrikesministern kl. 7 den 9 april.

Men major Kjelstrup hade rätt i att utrikesministerns upplysning icke är i överensstämmelse med den mobiliseringsorder som på morgonen den 9 april utgick från generalstaben och till brigaderna. Vilka order som kom till brigaderna har vi full vetskap om, då brigadchefen för Östfold offentliggjort dem. Denna rapport är korrekt därför att den varit avsedd som en intern rapport. Den är författad i Sverige och offentliggjord utan författarens åtgörande. Rapporten innehåller att brigaden på morgonen den 9 april fick två mobiliseringsorder. En förhandsorder per telefon om ögonblicklig allmän mobilisering omkring kl. 5. Kl. 7 ankom en telegrafisk order med torsdagen den 11 april angiven som första mobiliseringsdag. Denna andra order var undertecknad av överbefälhavaren och beordrade mobilisering av bara några enstaka avdelningar. Regeringens mobiliseringsorder förändrades mellan kl. 5 och 7 därhän att den uppsköts två dagar. I praktiken betydde detta i den dåvarande situationen att mobiliseringsordern inställdes. Misstanken om denna förvanskning av regeringens mobiliseringsorder har varit riktad mot avdelningschefen för generalstabens mobiliseringsavdelning som var en av Quislings närmaste vänner. Efter vad det senare upplysts om är det inte osannolikt att det var överbefälhavaren själv som ingrep.

Den avgörande natten var det inte möjligt för regeringen att komma i kontakt med härens högste kommenderande chef. Senare föreligger det pålitliga rapporter om att han påträffades civil i Oslo sedan tyskarna besatt staden och myndigheterna rest till Hamar och Elverum. Överbefälhavaren förekommer först i de officiella dokumenten på kvällen den 11 april. Då kallades han upp till kungen på Nybergsund och avskedades. Formellt fick han nådigt avsked därför att han föll för åldersstrecket. Han var hela tiden emot att man skulle göra motstånd mot tyskarna. Själv förklarade han ett slags "sit-down"-strejk. Huruvida han dessutom aktivt arbetat emot regeringens mobiliseringsorder, eller om det är andra som har ansvaret för detta, är oklart. Politiskt är detta av mindre betydelse, det väsentliga är att generalstaben ingrep och avbröt mobiliseringen av den norska hären.

Från amiralitetet utgick på morgonen den 9 april klara order om att Norge var i krig mot Tyskland med England som allierad. Ordern till flottan och kustbefästningarna gick ut på att det inte skulle skjutas på engelska och franska fartyg som ansågs vara på väg till Norge. Denna order har tydligen nått alla avdelningar från Kristiansand till Narvik. Amiralitetet ser ut att ha fungerat hela natten och har haft full kontroll över allt som skedde.

På morgonen den 9 april var situationen militärt sett följande: Regeringen hade gett order om att mobilisera. Detta har marinen uppfattat som en krigsförklaring mot Tyskland med England som allierad. Generalstaben däremot inte bara saboterade ordern utan slöt de första dagarna en faktisk fred med tyskarna därför att den inte var enig om att föra krig. Att det var möjligt för officerskåren att inta denna hållning berodde inte bara på inre tendenser inom kåren. Det berodde först och främst på regeringens obestämda hållning när det gällde situationens viktigaste fråga: krig eller kapitulation.

*

Kl. 4,30 hänvände sig tyske ministern till utrikesdepartementet med en längre not, som innehöll en rad ultimativa krav. Notens avlämnades cirka fyra timmar efter det att tyskarna befann sig inne på norskt territorialvatten, och 3/4 timme innan forceringen av Oslofjordens inre befästningar skulle försiggå. Notens innehåll är vanligt nazistisk diplomatsstil med ett suveränt förakt för logik och konsekvens. Dess innehåll är ungefär följande:

"Tyskarna var tvungna att besätta Norge därför att de fått reda på att engelsmännen tänkte på, ja, till och med hade uppgjort planer på något liknande. Därför kom inte det tyska angreppet som följd av någon tysk önskan, utan som följd av engelskt tvång. Ansvaret skulle därför komma att vila uteslutande på England och Frankrike. Dessutom hyste tyskarna misstankar om att den norska regeringen skulle bryta sin neutralitet genom att inte göra motstånd mot engels-

männen. Även om den norska regeringen mot förmodan önskade göra detta, så kunde den knappast göra det ensam. Därför skulle de nu få hjälp av tyskarna. Följaktligen väntade den tyska riksregeringen att norska regeringen och norska folket skulle mottaga den tyska aktionen med förståelse, och bryta sin neutralitet genom att inte göra motstånd mot denna aktion. Tyskarnas avsikt var nämligen bara att hjälpa norrmännen att upprätthålla sin neutralitet. Anledningen till det tyska angreppet på Norge var bara att försvara freden i Norge mot varje engelskt eller franskt angrepp, och definitivt trygga denna. Tyskland är nämligen inte som England, 'som hycklande förkunnar att det vill skydda de små staterna, medan det i själva verket övar våld mot dem'. Om norrmännen däremot skulle försöka värja sin neutralitet mot Tyskland, 'så kommer varje motstånd att med alla medel brytas av de tyska stridskrafterna, och det kommer bara att leda till en fullkomligt ändamålslös blodsutgjutelse. Den norska regeringen anmodas därför att med största skyndsamhet vidtaga alla åtgärder för att trygga de tyska truppers framryckning så att denna kan försiggå utan svårigheter.' Senare följer så en del försäkringar från den makt som under det senaste halvåret hade sänkt så många som möjligt av de norska fartyg som gick i neutral sjöfart och dräpt hundratals norska sjömän, att "Storbritannien och Frankrike hade hela tiden under kriget mot Tyskland fört krig också mot de neutrala. Tyskland däremot hade ständigt ansträngt sig att värna de neutralas rättigheter". Slutligen följde så en försäkran om att "Tyskland icke hade för avsikt att nu eller framdeles angripa Norges territoriella integritet och politiska självständighet". Därefter följde de tyska kraven i 13 punkter som gör definitivt slut på Norges integritet och självständighet. De viktigaste kraven var: De militära anläggningarna och inrättningarna, särskilt kustbefästningarna, skall utlämnas. Samfärdsmedel, järnvägar, den inrikes kustfarten, post och telegraf skall ställas till de tyska truppers förfogande. All förbindelse med västmakterna skall avbrytas. All förbindelse med Östersjö-staterna skall övervakas av tyskarna. Notan slutar med en del praktiska militära anvisningar om hur regeringen skall förfara när den skall kapitulera.

Utrikesminister Koht gav i Hamar följande skildring av detta dramatiska möte med minister Bräuer vid ett flämtande stearinljus natten till den 9 april: "Då det tyska sändebudet var hos mig med allt detta som han annars ganska kort återgav muntligt, bad han att få svar omedelbart. Jag sade att han då inte kunde vänta att jag personligen skulle ta ansvaret för ett avgörande i så viktiga frågor. 'Jag måste ju', sade jag, 'åtminstone först framlägga saken för regeringen.' Det ville han först inte godkänna, utan han sade att här gällde det att få svar omedelbart. 'Ja', sade jag, 'men regeringen sitter här i rummet intill' – och då han hörde det sade han att han kunde väl gå med på att jag fick rådgöra med regeringen. Det gjorde jag, och jag kan inte säga att den rådplägningen var särskilt lång, för åsikten var enstämmig bland norska regeringen att det skulle vara

ovärdigt för oss och vårt folk att gå med på sådana krav, och detta meddelade jag då det tyska sändebudet. Jag citerade för honom de ord som hans ledare en gång nyligen sagt, att 'det folk som fogligt böjer sig inför en våldsman inte förtjänar att leva'. Jag sade till honom att vi inte kunde inse att Tyskland hade någon som helst rätt till det våld som det nu tänkte, eller redan höll på att föröva mot det norska folket, men vi ville skydda och bevara vår självständighet så länge vi kunde, och vi ansåg att genom den neutralitetspolitik som vi följt hade vi visat att vi inte ville ha några fiender på någon sida. Men sändebudet höll – jag kan väl säga naturligtvis – fast vid den order han hade fått, att när Norge således svarade nej till dessa krav, så skulle det bli krig. Han sade: 'Intet kan rädda denna sak'."

De tyska kraven om frivillig kapitulation hade således avvisats av norska regeringen. Men därmed hade man inte avgjort frågan om det skulle bli krig mellan Norge och Tyskland. Referatet från Hamar synes tyda på att regeringen trots att avvisandet av de tyska kraven betydde krig. Men så enkelt är det inte. Också i Danmark avvisade regeringen de tyska kraven. Den nekade alltså frivilligt till att gå med på dessa, men den använde inte militärt våld som uttryck för sin protest. Den norska regeringen gick ett steg längre än den danska. Den avvisade också de tyska kraven. Vidare nekade den till att ge kustförsvaret order om att inte göra motstånd när det tyska angreppet sattes in kl. 5,15. Hären blev vidare mobiliserad för att det skulle finnas en möjlighet att sätta in den mot tyskarna. Men en mobiliseringsorder betyder inte att det är krig. Den betyder att man bereder sig till strid, att möjligheten för ett krig hålles öppen, men inte att vapnen skall användas utan närmare order. Regeringen önskade inte förstöra alla möjligheter till en fredlig uppgörelse med tyskarna. Därför tog inte regeringen det avgörande steget och sände ut en förklaring om att Norge var i krig med Tyskland. Regeringen hade inte vilja eller krafter till att ta denna positiva konsekvens av det negativa avvisandet av de tyska kraven. Den föredrog att överlåta till stortinget att ta ansvaret för det slutgiltiga beslutet om krig.

Just som minister Bräuer gått kom stortingspresident Hambro till utrikesdepartementet och hade fullt färdiga planer på att kalla stortinget till sammanträde i Hamar. Regeringen och kungen var eniga om detta, och stortingsmännen fick besked om att de skulle träffas på Östbanestationen kl. 7. Likaledes bestämdes det att amiralstaben och generalstaben skulle resa till Hamar.

"Men tyvärr glömde vi att diskutera högsta domstolens ställning", skriver Hambro. Regeringen hade således funnit en "lycklig" lösning varigenom den slapp fatta det avgörande beslutet. Nu slapp den att själv ta ställning till krig. Att detta dröjsmål hade olycksdiga militära följder tänkte regeringen tydligen inte på. Att den i denna situation kanske var skyldig att orientera det norska folket låg också utanför dess horisont. Hela befolkningen satt och väntade spánt vid radioapparaterna. Radiopersonalen höll vakt hela natten och stod i ständig kon-

takt med regeringen, men de stora politikerna hade ingenting att meddela. Genom Norsk Telegrambyrås initiativ fick emellertid ett par journalister en intervju med utrikesminister Koht på Oslo Östbanestation just innan tåget skulle gå till Hamar. Denna intervju, som var den enda vägledning det norska folket fick, lyder: "Utrikesministern berättade att han i dag kl. 5 fick besök av tyske ministern, som både skriftligen och muntligen gav uttryck för sin uppfattning att Norge icke borde göra motstånd när tyskarna nu landsatte trupper på de viktigaste platserna i Norge. Ministern sade att Norge gjorde bäst i att ställa sig under tysk militäradministration. Det fanns för övrigt en hel rad detaljerade krav i det förslag som den tyske ministern framlade. Utrikesministern förelade genast regeringen, som hade suttit samlad hela natten, denna hänvändelse. Regeringen var enig om att man inte kunde gå med på de förslag som framställts från tysk sida. Det är ett oerhört våldsdåd Tyskland gjort sig skyldigt till gentemot Norge. Tyskarna ursäktar sitt handlingssätt med att de var tvungna att göra detta, i det de påstår att om de inte gjort det skulle England och Frankrike gjort detsamma. 'Men', sade utrikesministern, 'det tror vi inte på'.

Till slut uttalade utrikesministern att vi får hoppas att detta tillstånd inte kommer att vara alltför länge, och i övrigt gav han den upplysningen att det i natt utgick allmän mobiliseringsorder."

Den formulering, som mobiliseringsordern fick, kunde lätt försäkra missförstånd. Orden "allmän mobilisering" har i norskt språkbruk dubbel betydelse. Det kan betyda att mobiliseringen skall ske på "almindelig" d. v. s. på vanligt sätt. Men ordet "almindelig" kan i detta sammanhang också betyda att alla inkallas genom mobiliseringsordern. På landsmål, som utrikesministern använde, har ordet "ålmen" den sista betydelsen, medan riksmålsuttrycket "almindelig" har dubbel betydelse. Detta var inte bara av språkligt intresse. Vanlig mobilisering enligt den norska mobiliseringsförordningen betyder att inställelsen sker två dagar efter att mobiliseringsordern utsänts; och omfattar ingalunda alla värnpliktiga. Detta var av avgörande betydelse för alla de militärdistrikt dit mobiliseringsordern inte kom fram på annat sätt än genom radion. Ett antal områden, bl. a. hela Tröndelag, uppfattade utrikesministerns mobiliseringsorder så, att mobiliseringen skulle vara fullföljd först två dagar senare. Samma upplysning, – att det inte var någon brådska före torsdagen – gav överbefälhavaren en del officerare i Norges Geografiska Opmåling efter det att tyskarna besatt Oslo. Utrikesminister Koht hade avsett att alla skulle rycka in. Enligt det stenografiska referatet från stortingsmötet i Hamar använde han här uttrycket "full mobilisering". Det ser inte ut som om regeringen tänkt på, eller haft någon mening om mobiliseringen skulle ske ögonblickligen eller påbörjas först två dagar senare.

När det gällde den mest väsentliga frågan, om Norge skulle försvara sin självständighet med vapenmakt, med andra ord, om det skulle bli krig med Tysk-

land, fick befolkningen inte något besked. Utrikesministerns gåtfulla ord om att han hoppades att detta tillstånd inte skulle vara för länge är inte mycket att bli klok på. Att mobiliseringsordern var utsänd, och att regeringen och stortinget hade rest till Hamar, betydde ju, att det ännu förelåg möjligheter för krig med Tyskland. Aftenposten hade därför som rubrik att regeringen och stortinget hade rest till Hamar för att ta ståndpunkt till frågan oberoende av det tyska trycket. Den 9 april fanns det heller ingen möjlighet för befolkningen att dra slutsatser om regeringens inställning till frågan, om man bortser från att utrikesministern var indignerad över att landet blivit överfallet. Endast för uppmärksamma läsare av Norges Handels- og Sjöfartstidende den 9 april förelåg det en möjlighet att få klarhet om regeringens inställning. I ett telegram från Washington till Norsk Telegrambyrå hette det: "Förenta staternas sändebud i Oslo, Mrs Harriman, har i natt telegraferat till utrikesdepartementet i Washington att efter vad utrikesminister Koht upplyst henne om hade normännen beskjutit fyra tyska krigsfartyg som gått upp i Oslofjorden. Utrikesministern hade tillfogat att Norge var i krig med Tyskland."

Genom omvägen över Washington, och tryckt med petitstil kan man påstå att den norska befolkningen fick besked om att landet var i krig med Tyskland.

Stortingsförhandlingarna i Hamar den 9 april

Stortinget, regeringen och kungen lämnade Oslo kl. 7 f. m. för att resa till Hamar och dryfta situationen, samt avgöra om Norge skulle kapitulera eller sätta sig till väpnat motvärn. Stortingspresident Hambro hade rest i förväg med bil. Sedan man övertygat myndigheterna i Hamar om att överfallet var ett faktum och inte något aprilskämt, förbereddes allt för ett stortingssammanträde.

Då tåget med landets myndigheter kom till Lilleström ungefär fem mil utanför Oslo hejdades det, därför att tyskarna bombade flygfältet alldeles intill järnvägsstationen. Därvid blev tåget försenat och stortingsmötet kunde öppnas först kl. 12,30. Vid sammanträdet redogjorde utrikesministern för de tyska kraven. Den del av utrikesministerns redogörelse som senare tolkats som regeringens inställning för krig, lyder:

"Jag sade till honom (minister Bräuer) att vi håller på vår självständighet, och kriget är redan i gång. Det visste han underligt nog inte ännu, för han nämnde muntligen till mig – det står inte skriftligt – att tanken hade varit den, att kl. 9 på morgonen skulle alla dessa fasta punkter som Tyskland ville ha, besättas av tyska trupper. Således kom detta ultimatum utan tidsfrist till den norska regeringen med krav på ögonblickligt svar och för min del är jag förvissad om att regeringen har hela norska stortinget och hela norska folket med sig i det avvisande svar som vi gav."

Efter utrikesministerns redogörelse och en del upplysningar om den militära situationen, upplöstes sammanträdet kl. 13,30 och ett nytt stortingsmöte utlystes till kl. 18.

Situationen var vid denna tidpunkt utomordentligt förvirrad. Ungefär en tredjedel av stortingets medlemmar var inte närvarande vid detta första sammanträde. Fyra ministrar och generalstaben hade stannat i Oslo. Medan stortingssammanträdet hölls besatte tyskarna huvudstaden. Hela den norska militärapparaten sprängdes isär. En glimt både av parlamentarikernas förvirring och det kaos som rådde inom den militära apparaten får man av statsminister Nygaardsvolds slutinlägg vid förmiddagssammanträdet i Hamar, som behandlar uppgivandet av Oslo, eller rättare sagt truppernas bortdragande från huvudstaden: ”Jag får upplysa om att jag har varit tvungen att påta mig militärt ansvar. Chefen för Östlandske Luftvernskompani eller avdelning eller vad det heter – jag är inte särskilt hemma i det militära – major Tollefsen har kommit i förbindelse med mig, och kunde inte hitta eller komma i förbindelse vare sig med kommenderande generalen, med generalstabschefen eller med general Hvinden Haug eller med någon överordnad.

Han sade att luftvärnet i Oslo var satt ur funktion och han frågade vad han skulle göra. Jag visste inte vad jag skulle säga, men jag sade – utan att ha militär kunskap och utan att kunna rådgöra med någon – att jag tyckte det var riktigast om han drog ifrån Oslo med kvarvarande styrkor och försökte förena sig med de trupper som general Hvinden Haug hade stående utanför Grorud. Men jag tillade att om han ansåg att denna order var alldeles tokig, så bad jag honom säga ifrån till mig. Han sade att han tyckte det var en riktig order, och han skulle ta ansvaret. Men jag sade att jag toge ansvaret, på så vis att om han skulle få något klander borde det i första hand riktas mot mig. Men han lyckades inte komma i förbindelse med någon överordnad militär i detta land. Jag förstår inte hur det kan komma sig. Han sade att de hade skjutit ner fyra maskiner över Oslo, och nu ryckte tyskarna in och körde runt gatorna med lastbilar med påmonterade maskingevär!”

Den militära förvirringen som var tillräckligt stor redan på grund av överfallet ökades ytterligare genom att major Vidkun Quisling över Osloradion sände ut ett meddelande om att det inte utsänts någon mobiliseringsorder. För att göra förvirringen fullkomlig också på det parlamentariska planet blev det regeringskris. Arbetarpartiregeringen använde pausen efter förmiddagssammanträdet till att avlämna sin avskedsansökan till kungen och hänvisade honom till Hambro som ny regeringschef. Vid middagstiden den 9 april stod alltså förvirringen på sin höjdpunkt.

Kungen uppsökte Hambro och det ordnades ett gruppmöte för att diskutera regeringskrisen. Närvarande var kungen, kronprinsen, Mowinckel, Sundby, Mo-

seid och Hambro. Dessa enades om att arbetarpartiregeringen Nygaardsvold borde sitta kvar. Hambros motivering var följande: "Varje regeringsskifte nu skulle ge anledning till tvivel och frågor som inte kunde besvaras uttömmande. Bortsett från detta, måste regeringen Nygaardsvold ta ansvaret för vad den hade gjort och vad den inte hade gjort för att förbereda befolkningen på den nuvarande situationen. Sedan skulle det vara naturligt att låta Nygaardsvold-regeringen gå och utnämna en regering från alla partier." Alla de närvarande var eniga om detta, men då Nygaardsvold önskade en förstärkning av regeringen, ordnades detta genom att tre ministrar utan portfölj från de borgerliga partierna skulle inträda i regeringen.

Eftermiddagssammanträdet i Hamar

Vid eftermiddagssammanträdet måste stortinget ta ställning till följande tre frågor:

1. Lösningen av regeringskrisen.
2. Godkännande eller förkastande av regeringens avvisande av de tyska kraven.
3. Avgöra frågan om Norge skulle bjuda ytterligare väpnat motstånd.

Först godkände stortinget enhälligt kommitténs förslag att regeringen Nygaardsvold skulle kvarstanna men utvidgas med tre borgerliga statsråd. Därefter kom utrikesministerns redogörelse och regeringens avvisande av de tyska kraven upp till debatt. Erling Björnson, bondepartiet, försökte öka förvirringen genom att föreslå gruppbehandling av frågan. Detta avvisades av bondepartigruppens ledare, Langeland. Efter en kort debatt föreslog stortingspresident Hambro omröstning, varefter regeringens ståndpunkt enhälligt omfattades även av stortinget.

Till slut gavs en översikt av den militära situationen. Man upplyste om att engelsmännen hade erbjudit hjälp, och redan var på väg in till Narvik. Möjligheterna till att bjuda väpnat motstånd blev därefter utredda. Hambro ger följande referat av detta: "Försvarsministern gav en översikt av möjligheterna till effektivt motstånd på grundval av upplysningar från härens och flottans officerare. Dessa var knappast uppmuntrande. Men å andra sidan fick stortinget besked om att guldets i Norges Bank hade förts ut ur Oslo och i säkerhet." Mötet upplöstes då det meddelades att en bilande tysk militärpatrull var endast 15 km. från Hamar. En del av stortingsmännen reste med tåg, andra med bil till Elverum.

Quislingregeringen bildas

Medan kungen, regeringen och stortinget letade sig fram i mörkret i Elverum för att finna vägen till Folkhögskolan, stod Vidkun Quisling på radiostationen i Oslo och läste upp följande proklamation:

”Sedan västmakterna brutit Norges neutralitet och utlagt minfält i norska territorialvatten utan att möta annat motstånd än de vanliga intetsägande protesterna från regeringen Nygaardsvold, har den tyska regeringen givit den norska regeringen ett anbud om fredlig hjälp, åtföljt även högtidlig försäkran om att respektera landets nationella självständighet, norskt liv och norsk egendom.

Som svar på dessa anbud om lösningen av en för vårt land helt ovanlig situation, har regeringen Nygaardsvold företagit mobilisering och givit de norska stridskrafterna den hänsynslösa ordern att med vapenmakt motsätta sig den tyska hjälpen. Själv har regeringen flytt sedan den lättsinnigt satt landets och dess invånares liv på spel.

Under dessa omständigheter är det Nasjonal Samlings plikt och rätt att överta regeringsmakten för att värna det norska folkets livsintressen och Norges självständighet. Vi är de enda som i kraft av vår rörelses nationella mål kan göra detta, och därmed rädda landet ur den förtvivlade situation som partipolitikerna fört det in i. Regeringen Nygaardsvold har trätt tillbaka. Nasjonalregeringen har övertagit regeringsmakten med Quisling som regeringschef och utrikesminister, och följande andra medlemmar:

Major Hvosleff – försvarsminister.

Dr. Gulbrand Lunde – socialminister.

Polismästare Jonas Lie – justitieminister.

Professor Ernst Skancke – arbetsminister.

Professor Birger Meidell – inrikesminister.

Direktör Albert Hagelin – handelsminister.

Godsägare Fr. Prytz – finansminister.

Arkitekt T. Rustad – jordbruksminister.

Alla normän uppmanas till lugn och besinning i denna för vårt land så farliga situation. Genom samlade ansträngningar skall vi rädda ett fritt Norge ut ur denna svåra kris. Jag tillfogar att så som situationen har utvecklats, är fortsatt motstånd inte bara hopplöst, utan kan direkt föra till en brottslig förstörelse av Norge. Alla ämbetsmän och övriga stats- och kommunala tjänstemän, och alla vårt lands officerare i här, flotta, kustartilleri och flygvapen är förpliktade till att utan invändning lyda de order som utställs av den nya nationella regeringen.

Avvikelser härifrån kommer att medföra det allvarligaste personliga ansvar för vederbörande.”

Stortingets sista sammanträde

Just som Quisling hade ”avsatt” regeringen började stortingets sista sammanträde kl. 21. Frågan som fortfarande stod öppen var om norrmännen i fortsättningen skulle göra motstånd. Visserligen hade regeringens avvisande godkänts, och därmed också kustförsvarets kamp mot ockupationsmakten. Men ännu hade inte hären satts in. Frågan var om denna skulle fortsätta kustförsvarets kamp, eller om det skulle ges order om kapitulation.

Möjligheten att kapitulera stod fortfarande öppen. Mellan de två stortingsmötena i Hamar uppmanades regeringen ånyo att kapitulera genom följande telegram från minister Bräuer:

”I det jag upprepar min hemställan sedan i morse, vill jag ännu en gång på det allvarligaste fästa regeringens uppmärksamhet på det förhållandet, att norskt motstånd mot de operationer som vi igångsatt är fullständigt meningslöst och icke kan undgå att förvärra Norges ställning. Jag upprepar att dessa handlingar icke betyder att Tyskland, varken nu eller i framtiden, har för avsikt att ingripa i konungariket Norges territoriella integritet och politiska oberoende.”

I en konferens mellan de två stortingssammanträdena i Hamar beslöt regeringen, förstärkt med representanter för stortinget, att godkänna detta telegram som grundval för förhandlingar och framlägga frågan inför stortinget. Stortinget måste därför i Elverum ta ståndpunkt till frågan: krig eller nya förhandlingar om kapitulation. Stortinget valde enhälligt att inlåta sig på nya förhandlingar med tyskarna. Detta var otvivelaktigt den lättaste utvägen för stortinget, men också den mest skadliga sett från nationell försvars synpunkt. För var timme som gick blev möjligheterna till försvar mindre. Regeringen föreslog att det skulle väljas ett förhandlingsutskott som skulle bestå av en representant för vart och ett av de fyra stora partierna. Detta gjordes, och Lyche, Mowinckel, Sundby och Koht valdes att resa till Oslo och förhandla med tyskarna.

Nu hade det emellertid börjat gå upp för stortinget att den parlamentariska arbetsmetoden lämpade sig dåligt när det var krig. Därför beslöt stortinget att införa regeringsdiktatur, och upplösa stortinget. All makt lades i regeringens händer genom följande enhälliga fullmaktsförklaring: ”Stortinget ger regeringen de mest vittgående fullmakter att vidtaga de åtgärder och bestämmelser som krävs för att tillvarata landets intressen, tills stortinget efter konferens mellan regeringen och stortingets ledning åter kan inkallas till ett nytt sammanträde.” Under enhällig anslutning från stortinget sade därefter stortingspresident Hambro: ”Det är av största betydelse att upprätthålla den lagliga norska regeringsmak-

ten, även om den skall utövas från en ort, utanför landets gränser. Kungen, kronprinsen och regeringen får på inga villkor falla i fiendens händer." Den nya "diktatorn", Nygaardsvold, stred emellertid för demokratin in i det sista. När han befann sig i minoritet föreslog han att de borgerliga partierna skulle utnämna två representanter var, så han kunde ha någon att rådgöra med sedan stortinget hade upplösts. Även detta beslöt stortinget enhälligt. Till slut tackade statsministern för det förtroende som visats regeringen genom de nyss fattade besluten. Det var ett tungt förtroende, och han hade inte trott att han skulle få uppleva det som de senaste dagarna hade hänt. Men man får sätta till sina krafter så långt man orkar.

"Jag hoppas mycket", sade statsministern, "av den rådgivning och vägledning vi kan få av de tre, som kommer att utväljas av de andra partierna som konsultativa statsråd för att deltaga i regeringens förhandlingar, och likaså av de andra män som har utvalts till att representera stortinget när detta inte är församlat. Jag vill be er, stortingsmän, när ni reser hem, att ta med en hälsning till folket i dessa hårda och dystra tider, kanske dystrare än någon gång förr i vår historia. Men jag känner att folket står tillsammans med oss och det vi vill, nämligen ett fritt Norge. Och om vi gör det hoppas vi på en lycklig utgång av det förfärliga som vi nu upplever."

Till sist sade president Hambro att han gav sin anslutning till de ord som uttalats av statsministern, och att han utgick från att medlemmarna av stortinget i denna stund har sitt sinne fyllda av samma tankar på landets framtid och landets fortsatta oberoende. "Vi hoppas och tror att vårt folk ska ha förmåga och vilja att bära vilken som helst övergående period på så sätt, att landets framtid blir bevarad för våra barn. Och vi säger alla: Gud välsigne vårt dyra fosterland!" Denna önskan, upprepades enhälligt av församlingen. På förslag av presidenten sjöng stortinget så två verser av "Ja vi elsker". De sjöngs under stark rörelse.

Stortingspresident Hambro ger följande referat av avslutningen av stortingets sista sammanträde: "Ännu en gång bad mitt parti mig att vara dess representant (som den ena av högerns två representanter) men jag avböjde, ty jag kände att jag kunde tjäna Norge bättre genom att stå fullständigt fri, och till kungens och regeringens disposition. Dessutom fann jag det klokare att jag som stortingspresident skulle representera stortinget som sådant, och inte något enskilt parti. Innan sammanträdet slutade sjöng medlemmarna nationalsången unisont."

Hambros bok om händelserna är ett sant mästerverk när det gäller polemik mot politiska motståndare och självförhåvelse, allt under en nationell mask. Hans referat av de faktiska händelserna däremot är tämligen opålitligt, så även i detta hänseende är boken mycket "hambrosk". Från tisdagskvällens avsked till arbetarpartiets landsfader, Nygaardsvold, sänder han följande skildring ut över världen: "Herr Nygaardsvold var mycket trött och hade gått till sängs. Det fanns

ingen stol i hans enkla rum. Jag satte mig på sängkanten för att få en sista pratstund innan jag reste (från Elverum till Sverige). Ännu en gång bad han om att regeringsbördan skulle bli lyft från hans axlar. Jag förklarade ännu en gång varför jag ansåg att detta var omöjligt, tryckte hans hand, och gick.”

Fredsförhandlingarna i Elverum den 10 april

Senare på kvällen kom det ett nytt meddelande från Bräuer om, att han endast önskade förhandla med kungen, och att han var villig att komma på natten eller nästa dag. Kungen förklarade sig villig att förhandla på onsdag kl. 11, och den stortingsvalda förhandlingsdelegationen fick besked om att vänta. I stället för Bräuer kom den tyska militärpatrull mot Elverum, som hela dagen varit på jakt efter kungen, regeringen och stortinget. Den slogs tillbaka vid Mittskogen mellan Hamar och Elverum av rekryter från Elvegårdsmoen, förstärkt med högre officerare. Samma kväll uppnådde Quisling telefonförbindelse med högsta kommandanten i Österdalen, överste Hjort, och gav honom order om att arresteras kungen och regeringen. Överste Hjorth var en av Quislings närmaste medarbetare och organisatör av Nasjonal Samling i Österdalen. Hans rojalism var dock starkare än hans sympati för nazismen, och han avslög, rapporterade saken till kungen och fordrade att få svära ny trohetsed.

Då tyskarna således inte lyckats fånga kungen och regeringen, varken med hjälp av ”Blücher” eller med bilpatrullen som hade stannat vid Mittskogen, eller med hjälp av sina norska allierade, måste Bräuer igen ge sig till att förhandla. Han uppsköt dock förhandlingsmötet från kl. 11 till kl. 15. Antagligen har detta förhandlingsintermezzo från tysk sida bara varit en krigslist för att få reda på var motståndaren befann sig. Då Bräuer omsider kom, nekade han att förhandla med någon stortingsvald delegation. Först önskade han endast förhandla med kungen, men godtog dock senare landets utrikesminister som deltagare i förhandlingarna. Det visade sig snart, att han över huvud icke hade med sig något förslag, som kunde betraktas som grundval för förhandlingar. Han inte bara fasthöll vid samtliga 13 punkter i det memorandum som avgivits tisdag natt, utan förkunnade också en del skärpningar. Dessutom krävde han att regeringen skulle avgå, och att det skulle bildas en ny regering som tyskarna hade förtroende för, så att det kunde bli ett vänskapligt samarbete mellan Norge och Tyskland. Som ledare av den nya regeringen måste kungen utnämna Quisling, och till statsråd de som Quisling hade utnämnt, eventuellt utökade med några få andra personer. Kungen invände, att en sådan regering bara skulle bli en ny regering Kuusinen, och att han inte ville gå med på att utnämna Quisling till regeringschef. Koht kom då med ett kompromissförslag, nämligen att arbetarregeringen skulle avgå, och det skulle upprättas en regering som var vänskapligt

inställd gentemot Tyskland, men som bestod av andra personer än Quisling och hans folk.

Bräuer förklarade till detta förslag, att man från tysk sida var villig att diskutera vilka personer som skulle sitta i regeringen tillsammans med Quisling. Men kravet om Quisling som regeringschef var ultimativt efter order från Hitler.

Kungen förklarade till slut att han inte kunde fatta något slutligt avgörande förrän saken förelagts den lagliga regeringen, och han ville därför inte ge något slutgiltigt svar. Bräuer underströk att det var bråttom med svaret.

De enades då om att Bräuer skulle ringa från Eidsvoll till Elverum, där Koht skulle vänta och ge det slutgiltiga svaret. Någon regeringskonferens avtalades aldrig. Uppe i Nybergsund möttes kungen och Nygaardsvold, i vars händer makten vid denna tidpunkt var koncentrerad, till konferens om kapitulation eller krig. Kungen sade: ”Nej, Quisling, den karlen kan jag inte utnämna till statsminister.” Nygaardsvold, som under hela sin politiska bana hade förföljt Quisling och nazisterna i stortinget, var enig med honom. Därmed hade man fattat det slutgiltiga beslutet om krig. Kungens mycket mänskliga replik översattes till parlamentariskt språk och telefonerades till Koht. Kl. 20 fick utrikesministern i Elverum besked om att kungen och regeringen hade fattat följande beslut: ”Kungen kan icke utnämna en regering Quisling på tyskt kommando.” Litet senare ringde Bräuer från Eidsvold, och fick detta besked. Han frågade så om detta betydde, att det norska motståndet mot den tyska inryckningen skulle fortsätta, och fick följande svar: ”Ja – så långt det går.”

Med denna klassiska replik fattades ett slags avgörande beslut om krig nästan två dygn efter det att tyskarna börjat överfallet.

Den avvisade statsministern Quisling svarade på denna förnärmelse genom att sända ut följande meddelande till det norska folket över Oslo radiostation: ”På enstaka ställen försöker visserligen den flyende regeringen fortsätta mobiliseringen och organisera motståndet. Jag upprepar emellertid och jag understryker, att detta är en kriminell och fullkomligt utsiktslös lek med människoliv. Om det icke utan dröjsmål inställes kommer det att för de ansvariga och delaktiga kunna medföra rättslig anklagelse för mord. Ordern om inställelse av den allmänna mobiliseringen måste överallt och utan undantag efterkommas... Från alla håll i landet får vi för övrigt en ström av tacktelegram. Folk förstår betydelsen av att Norge i denna desperata situation dock lyckats få en egen norsk nationell regering, som kan representera vårt eget lands intressen... Då enstaka ämbetsmän och offentliga tjänstemän uteblivit från sina arbetsplatser, vill jag tillfoga att dessa utan dröjsmål måste återuppta sitt arbete. Om icke detta skett inom den tidrymd som är nödvändig för att återvända, kommer vederbörande att riskera att mista sin anställning.”

Den militära situationen då kriget beslöts

Då kriget omsider beslöts onsdagen klockan 20, var den militära situationen tämligen hopplös för norrmännen. Den norska flottans baser var besatta och krigsflottan antingen övergiven eller sänkt genom bombning, bortsett från två jagare och några småbåtar. Alla de större kustbefästningarna hade erövrats av tyskarna, utom Bolärne. Alla flygfält och flygbaser i Sydnorge var i tyskarnas händer, och större delen av det norska flyget hade tagits av tyskarna eller förstörts. Alla landets stora kuststäder, och därmed de flesta mobiliseringscentra, behärskades av tyskarna. Den norska militärapparaten hade sprängts sönder; vid de enskilda förbanden och depåerna härskade den vildaste förvirring. Huruvida det skulle mobiliseras eller ej, visste ingen efter de mobiliserings- och demobiliseringsorder som utgått. Om man fick kontakt med sina överordnade blev förvirringen inte mindre när man fick besked om att det pågick förhandlingar med tyskarna. De avgörande två dygnen stod dessutom militärapparaten utan ett högsta kommando.

De militära grunder som gjorde det möjligt att besluta om krig under dylika omständigheter, har antagligen först och främst varit en överdriven optimism samt ovetenhet om den faktiska militära situationen, dessutom tillit till det militära stödet från västmakterna. Koht slutade sin utredning den 14 april med: ”Striden fortsätter och regeringen har fått löfte om militär hjälp från de allierade västmakterna. Den tror att det genom samarbete med dessa stater skall lyckas det norska folket att återvinna Norge.”

De militära maktmedel som stod till förfogande var spridda grupper officerare och gardesrekryter. Det norska försvaret måste byggas upp i sin helhet och från början. Kungen började med att utnämna generalinspektören för infanteriet, överste Ruge, till kommenderande general, och denne sände då ut de befintliga officerarna till de olika förbanden för att knyta trådarna samman igen och ge dem det som de bäst behövde: klart besked.

De avdelningar, som redan hade mobiliserats, men som under de två första dagarna fått order om att inte skjuta, fick nu besked om att det var krig.

Orsakerna till att förhandlingarna avbröts

Någon militär grundval för ett segerrikt krig förelåg över huvudtaget inte onsdagen kl. 20. Politiskt sett var situationen tämligen oviss. Ockupationen hade kommit som en följd av kriget mellan Tyskland och England, och betecknade en tysk framstöt mot England. Sätillvida borde norrmännen som en konsekvens av neutralitetspolitiken inte gripa till vapen, utan protestera på det högtidligaste för att inte av England bli ansedda som aktiva krigsdeltagare. Men samtidigt betecknade ockupationen ett nationellt undertryckande av Norge under en främ-

mande erövrare, trots alla tyska försäkringar om motsatsen. De 13 punkterna innebar att Norge sattes under tysk administration, när det gällde kriget mot England.

Detta nationella undertryckningsmoment framträdde tydligt, då tyskarna som tillägg till de 13 punkterna begärde Quisling som regeringschef.

En undertryckt nation kan i första hand hävda sina intressen gentemot förtryckaren, och försöka återerövra sin frihet genom administrativa och ekonomiska medel. När undertryckaren övertar landets administration genom att själv besätta de politiska nyckelställningarna, förhindras eller försvåras detta passiva motstånd. Men att tyskarna begärde Quisling som regeringschef betyder något mera än att Norge skulle reduceras till ett lydrike. Det framhävde att tyskarna också hade för avsikt att införa det nazistiska systemet i Norge. Under ett sådant system blev landets administration och näringsliv stramt centraliserat under tysk ledning och varje frigörelse genom ekonomiska medel omöjliggjordes. För kungens vidkommande betydde det att han blev satt under förmynderskap.

För arbetarregeringen och arbetarrörelsen betydde det koncentrationsläger, upplösning av arbetarorganisationen och rasing av alla rörelsens sociala erövringar.

När krigsförklaringen lydde: ”Kungen kan icke utnämna Quisling som regeringschef på tyskt kommando”, så rörde det sig inte om en personlig fråga. Quisling betecknade i detta sammanhang en princip, han stod som symbolen både för nationellt och socialt förtryck. Detta var det som slutligen fick kungen och regeringen att definitivt förklara krig i en militärt sett hopplös situation.

Kriget kom knappt som resultat av någon förståndsmässig politisk avvägning av de olika faktorerna – i så fall hade det nog inte blivit något krig – utan som en instinktiv reaktion. Hambro skriver om stortingets godkännande av regeringens protest vid Hamar-sammanträdet: ”Hela aktionen var spontan. Var och en av de närvarande handlade instinktivt och starkt mot det fega överfallet.” Denna känslomässiga reaktion har säkert varit ännu mera utpräglad hos regeringen ett dygn senare. Då den fattade det avgörande beslutet reagerade den mer eller mindre som sömngångare.

Genom att stortinget i Hamar godkände regeringens avvisande av de tyska kraven och därefter överlät all makt till regeringen, blev denna tvungen att förklara krig på grund av tyskarnas uppträdande under förhandlingarna i Elverum. Genom att inte ge efter på en enda av de 13 punkterna, utan tvärtom skärpa alla villkoren, avskar de för kungen och regeringen möjligheten att kunna komma ur situationen med äran i behåll. Tyskarna begärde att kungen och regeringen skulle använda sin fullmakt till att gå emot stortingets uttryckliga vilja. Vidare att kungen skulle omyndiggöra sig själv. Av regeringen begärde de dessutom att den utan strid skulle gå emot intressena för den klass som de representerade. Kungen

och regeringen blev i bokstavlig mening drivna upp mot svenska gränsen, utan någon möjlighet till återtåg, och blev tvungna att med vapen försvara sig själva och sina livsintressen.

Händelserna mellan den 9 och 11 april

För att få en översikt över de viktigaste politiska och militära händelserna under de mest dramatiska dygnet i Norges historia är det nödvändigt att sätta upp en tabell:

Tisdag 9 april:

Kl. 0: Norges neutralitet brytes.

” 1,30: Regeringen samlas i utrikesdepartementet.

” 3–4: Regeringen beslutar att sända ut mobiliseringsorder.

” 3–4: Regeringen underrättar generalstaben om detta.

” 5: Regeringen avvisar de tyska kraven.

” 6: Regeringen beslutar att söka stortingets godkännande av dessa beslut.

” 7: Regeringen underrättar befolkningen om mobiliseringsordern, och uttalar att den ”hoppas att detta tillstånd inte skall vara för länge”.

” 19: Stortinget godkänner avvisandet av de tyska kraven.

” 22: Stortinget beslutar att fredsförhandlingar skall upptas med tyskarna, och överlåter det slutgiltiga avgörandet på regeringen.

Onsdag 10 april:

Kl. 15: Förhandlingarna påbörjas – tyskarna framlägger nya krav: Quisling.

” 20: Kungen och Nygaardsvold beslutar att avvisa de nya tyska kraven.

” 23: Quisling stämplar det militära motståndet som en förbrytelse jämställt med mord.

Torsdag 11 april:

Kl. 6,15: Militäravdelningarna norr om Oslo får order: Det tyska angreppet skall bemötas med alla medel.

” 15: Befolkningen uppmanas att hjälpa regeringen att upprätthålla en laglig styrelse i landet.

” 19: De första skotten mot mål på marken faller – kriget till lands börjar.

” 22: Stortingspresident Hambro sänder ut en förklaring över en lokal radio-station att Norge är i krig med Tyskland.

Först 44 timmar efter det att tyskarna befann sig på norskt territorialvatten hade politikerna nått fram till ett definitivt beslut om krig. Först 67 timmar efter

det att tyskarna anföll besvarades detta med vapen från de norska landmiliterernas sida, om man bortser från skärmytslingen vid Mittskogen.

För att värna landets neutralitet öppnade det norska kustförsvaret eld enligt neutralitetsvärnsinstruktionen, då tyskarna befann sig inne på norskt territorialvatten. Vid middagstid hade Norges neutralitetsvärn nedkämpats, så när som på några få och obetydliga undantag. Från denna tidpunkt och till på kvällen den 11 april härskade militärt sett fred. Två till tre fredliga dygn fick tyskarna för att sätta sig fast och få fram förstärkningar till Sydnorge. Den militära betydelsen av detta var ytterligt stor, om inte avgörande, för fälttåget om Norge. Trots mobiliseringsordern utnyttjade det norska militärväsendet denna frist i mycket liten utsträckning. Vid de militära arsenalerna rådde oordning och förvirring under dessa två-tre dygn. Ingen var fullt säker på om det skulle mobiliseras eller inte efter de olika mobiliserings- och demobiliseringsorden. Dessutom hade militärerna icke en aning om hur mobiliseringen skulle försiggå. Att utlämna vapen och utrustning utom på reglementerat sätt stred mot deras innersta instinkter. Följden var att enstaka frivilliga som anmälde sig vid huvudarsenalerna på Gardermoen blev mobiliserade och demobiliserade tre gånger under loppet av dessa dygn. En rad avdelningar blev hemsända av officerarna. De militäravdelningar som låg inne på övning den 9 april fick order om att inte skjuta.

Situationen under dessa dygn kan karaktäriseras som att det härskade fred ”de facto” medan det ”de jure” rådde krigstillstånd. Detta juridiska krigstillstånd kunde inte slå om till militärt krigstillstånd därför att det tog nästan två dygn för politikerna att arbeta sig fram till ett avgörande beslut, och ännu ett dygn innan detta beslut nådde fram till soldaterna. Två till tre dygn tog det innan befolkningen kunde få klart besked från de politiska och militära myndigheterna om att det var krig i landet.

Det verkade fullständigt obegripligt för folk med sunt förstånd att det var nödvändigt med så lång betänketid i en akut situation. Till en början tvivlade man därför starkt på att detta kunde ha gått riktigt till. Det måste ha varit fientliga krafter som gripit in och förhindrat befolkningen att få kännedom om detta tidigare. I de centrala militära instanserna måste det ha suttit agenter för fienden och givit falska order. Då ordern om att inte skjuta rättades, tillfogades det att den första ordern hade varit falsk.

Hela denna teori gjordes sannolik genom de högre militärernas hållning under kriget. Det är inte många i Norge som har något berömmande att säga om norska officerare över kaptens grad. En följd av denna teori var att det uppstod en förmilig lynchstämning mot officerarna. De blev kollektivt stämplade som förrädare och gjordes till syndabockar för all förvirring och oreda, både under de första dyggen och senare.

Denna teori utbreddes sig längre än till officerskåren; hela Norges administration måste ha varit genomsyrad av 5:te kolonn-agenter eftersom politikernas beslut om krig inte nådde fram till befolkningen tidigare. Amerikanska journalister som var i Oslo fann denna teori mycket användbar, och har senare skaffat Norge ett slags herostratiskt världsrykte som 5:te kolonnens klassiska land.

Det finns en del riktiga element i denna teori, men som förklaring till förvirringen under de första två dygnen är den helt förfelad. Orsaken till denna teori måste finnas på det politiska planet.

Så småningom sipprade det ut att det verkligen hade förts förhandlingar mellan regeringen och tyskarna hela dagen den 10 april. Fram på sommaren slog därför stämningen om, och skulden lades på regeringen och politikerna. Särskilt var militärerna ivriga om att få rentvå sig själva genom att svärta politikerna. De understöddes ivrigt av Nasjonal Samling och tyskarna, som också var intresserade av att kompromettera den gamla regimens män. Den förhärskande teorin gick nu ut på att det hade varit regeringsmedlemmarna som vacklat. De hade fört stortinget bakom ljuset genom att hemlighålla viktiga upplysningar. Mobiliseringsordern hade bara varit spegelfakteri, i verkligheten hade de hela tiden önskat kapitulera. I elfte timmen ingrep emellertid högste kommenderande militära ledaren, kungen, och räddade landets ära genom att förklara krig. Politikerna hade svikit; nu måste den nya tidens män överta landets administration. De som verkligen hade kämpat, de militära och handlingskraftiga måste fram, o. s. v., o. s. v. Denna teori har sedan ganska väl utbroderats. Aldrig förr i Norges historia har det förekommit så mycket kungafjäsk som hösten och vintern 1940. Alla har hört en eller flera historier om hur Nygaardsvold bröt samman, och utrikesminister Koht göres bokstavligen till ett slags nationell syndabock. Historier om politikernas hållning då det blev fara å färde finns det i hundratal. Ryktena om vad som försiggick natten till den 9 april är nästan lika talrika.

I verkligheten är denna teori om politikernas och de enskilda regeringsmedlemmarnas subjektiva svek lika felaktig eller ensidig som teorin om 5:te kolonnen. Det stämmer att under de avgörande två dygnen var förvirringen stor också bland politikerna en och en. Men som kollektiv handlade de instinktivt, planmässigt och logiskt – som parlamentariker. Allt som sker under de avgörande dygnen blir lagenligt, konsekvent och förståeligt när man betraktar händelserna från demokratisk och parlamentarisk synpunkt. Regeringen och stortinget behandlade frågan om krig på precis samma sätt som de skulle ha behandlat t. ex. nya handelsavtalsförhandlingar. Om tyskarna i stället för att börja krig skulle kommit med ett kortfristigt krav på nya handelsvillkor skulle saken behandlats lika korrekt. Regeringen kunde i ett dylikt fall ha avvisat kraven och inställt sig på handelskrig mot Tyskland. Stortinget skulle därefter ha nödgats godkänna regeringens avslag, och därigenom accepterat regeringens inställning. Men för

att detta slutligen skulle ske, förbehöll det sig rätten att göra egna undersökningar genom några utvalda representanter. Då det visade sig vara omöjligt att få bättre villkor än dem som regeringen hade avslagit, måste det bli en definitiv brytning.

Precis samma händelseförlopp får frågan om krig. Visserligen kom minister Bräuer med sina krav fem timmar efter det att angreppet påbörjats, men det spelade ingen roll för sakens behandling. Han framlade 13 villkor för fred, och regeringen avslög kraven. Teoretiskt är det nu krig, men inte i praktiken. Först måste stortinget höras innan regeringens beslut blir giltigt. Stortinget godkände avvisandet av de 13 villkoren. Därmed har kriget lagligen börjat, men fortfarande rent teoretiskt. Innan detta beslut ska verkställas beslutar nämligen stortinget att tillsätta ett förhandlingsutskott för att göra ett sista försök att få ett avgörande på fredlig väg. Då tyskarna inte hade något förslag som var mera acceptabelt än det som en gång avvisats, med stortingets godkännande, var kungen och regeringen tvungna att avbryta förhandlingarna. Därefter kunde de omsätta det teoretiska kriget i praktiken.

Att tala om att stortinget eller regeringen svek är under dessa omständigheter oriktigt. Stortinget har väl aldrig arbetat så energiskt som den 9 april med hela tre sammanträden under loppet av mindre än tolv timmar. Att klaga på långsam behandling av ärendet är heller inte korrekt. Sett ur parlamentarisk synpunkt gick ärendet utomordentligt snabbt. Det var minister Bräuers oparlamentariska uppförande som gjorde att inte saken tog mycket längre tid. Om tyskarna utnyttjat situationen litet mer finurligt kunde de ha hållit det hela i gång i flera dagar. Med den beslutande myndigheten sittande på Nybergsund och en förhandlingsdelegation som under dåvarande omständigheter skulle resa fram och tillbaka till Elverum skulle det inte ha gått fort att få något avgörande. Med så laglydiga parlamentariker som förhandlingsmotståndare borde Bräuer kunnat få frågan upp till hemlig omröstning.

Om vi följer parlamentarikernas tankegång vidare kommer vi snart till ännu mera vanvetiga militära situationer än två förlorade dygn.

I krig är det absolut nödvändigt med ansvariga instanser och klara order. I kriget om Norge fanns i bokstavigaste mening ingendera delen. Det finns ingen norsk person eller instans som har ansvaret för beslutet om krig, och det är ingen som med säkerhet kan säga vid vilken tidpunkt kriget började. Det är därför fullt korrekt att regeringen i sitt svar på den tyska krigsförklaringen hävdar att kriget från norsk sida har uppstått av sig självt och att det inte finns något beslut eller någon instans som står i ansvar för detta från norsk sida: "Det tyska riket har självt försatt sig i krigstillstånd mot Norge. Norge ville icke krig, och det reste icke vapen mot någon."

Regeringen har visserligen inställt sig på krig genom att den avskog minister Bräuers krav. Men ansvarig för att det blev krig är den inte, ty stortinget godkände avvisandet. Stortinget är emellertid heller inte ansvarigt för att det blev krig. Det sista det gjorde var att tillsätta ett förhandlingsutskott som just skulle försöka att komma fram till en fredlig uppgörelse. Förhandlarna och kungen har heller inte ansvaret för att det blev krig, ty de bara nekade att gå med på villkor som var sämre än de som tidigare förkastats, med stortingets samtycke.

Lika omöjligt är det få reda på vid vilken tidpunkt kriget egentligen började. Regeringen påstod visserligen att kriget började i det ögonblick som tyskarna befann sig inne på norskt territorialvatten. I svaret på den tyska krigsförklaringen den 28 april heter det: "Den norska regeringen har vetat om detta krigstillstånd ända från natten till den 9 april." Regeringen har tydligen inte en gång anförtrott sig till den norske överkommendanten, kungen, ty han trodde den 27 augusti att kriget först började 17 timmar efter det att tyskarna bröt Norges neutralitet: "Man måste komma ihåg att landet plötsligt och oväntat befann sig i en utomordentligt kritisk situation, och att det var allvarliga beslut som måste fattas, nämligen huruvida landet skulle ge sig genast, eller försvara sig. Stortinget och regeringen *måste få tid och ro* till en allvarlig diskussion av situationen, och därefter ostört avgöra saken. Stortinget beslöt samma dag enhälligt att landet skulle försvaras med militärmakt så länge som möjligt." Utrikesminister Koht trodde däremot den 14 april att kriget började först på kvällen den 10 april. "Samma kväll satte regeringen i gång med att organisera det militära motståndet mot överfallet."

En oskolad praktiker kan vara böjd för att hålla med utrikesminister Koht, och säga att kriget börjar först när det militära motståndet träder i funktion. Men så enkel är situationen inte för en parlamentariker. För honom avtecknar sig problemet ungefär på följande sätt: Kl. 5 den 9 april beslöt sig regeringen för krig. Detta beslut blev lagligt kl. 17 då stortinget godkände beslutet. Från det ögonblicket är Norge lagligen och teoretiskt i krig med Tyskland.

Denna lag träder emellertid först i kraft onsdag kl. 20 då det visar sig omöjligt att komma till en fredlig uppgörelse. Då först kan det så kallade "shooting war", för att använda ett barnsligt uttryck, börja.

Och under mellantiden – skall vapnen tiga eller tala? Detta var en avgörande fråga för de militärer som hade kommandot över de avdelningar som låg beredda, och som inte direkt ingick i neutralitetsvärnet. Det var kanske också en avgörande fråga för seger eller nederlag i kriget om Norge.

Denna fråga angår inte politikerna, och därför fick inte heller militärerna något svar på frågan. Militären måste därför handla på egen hand. Utifrån sin synpunkt uppfattade de stortingsförhandlingarna i Hamar och Elverum som en förhandlingspaus, och gav order om att inte skjuta. Huruvida detta är riktigt

eller felaktigt kan ingen avgöra. Stortingmännen kommer att med full parlamentarisk rätt hävda att frågan inte sorterar under dem. Makten i det parlamentariska samhället är nämligen fördelad på tre instanser, den beslutande, den utövande och den dömande instansen. Politikerna representerar den beslutande och kontrollerande makten, men har litet eller intet att göra med genomförandet av besluten och de därmed sammanhängande praktiska frågorna. Huruvida militären som inte hade någon neutralitetsvärnsinstruktion att skjuta efter, skulle öppna eld eller inte är en praktisk fråga som i varje fall inte angår stortinget. Militären borde ha hänvänt sig till högsta domstolen, som otvivelaktigt är den rätta parlamentariska instansen för att avgöra detta, men ”tyvärr hade de glömts kvar i Oslo”, enligt Hambro.

Principiellt måste högsta domstolen först ha tagit reda på huruvida det rådde krigs- eller fredstillstånd den 9 och 10 april. Det blir inte något enkelt juridiskt problem att avgöra vilket tillstånd landet egentligen befann sig i när neutraliteten hade brutits, men myndigheterna ännu inte hade fattat slutgiltigt beslut om krig. Ännu svårare blir det för högsta domstolen att dra de praktiska konsekvenserna av den teoretiska ståndpunkt de måste ha kommit fram till. Teoretiskt skulle det sannolikt ha varit lagligt om avdelningarna från Gardermoen hade skjutit minister Bräuer på väg till Elverum, men i praktiken hade det varit för tidigt. Det är tämligen tvivelaktigt om det finns lagligt stöd för striden i Mittskogen.

Man måste nästan vara parlamentariker och byråkrat för att förstå det som skedde den 9 och 10 april, men är man det förefaller nog alltihop fullkomligt klart, och man finner både logik och konsekvens i galenskapen. För en byråkrat gäller det nämligen först och främst att det är ordning i ett ärendes behandling och att allt försiggår korrekt. I förhållande till detta spelar t. ex. hänsyn till den militära situationen och till Norges frihet och självständighet en helt underordnad roll. Först och främst gäller de byråkratiska hänsynen, sedan de militära. Det ligger näppeligen någon ond vilja bakom denna inställning, utan denna styvbenthet beror snarare på bristande förmåga att anpassa sig efter den nya situationen.

För militären föreföll politikerna att sabotera kriget. Efter det att politikerna förspilt alla chanser till motstånd fick så militären den otacksamma uppgiften att kratsa kastanjerna ur elden. Ur militär synpunkt gav politikernas uppträdande den 9 och 10 april det intrycket att de var förlamade av panik och förvirring, vilket resulterade i obeslutsamhet.

Men också på folk med vanligt sunt förstånd verkar politikernas uppträdande fullkomligt vanvettigt – därför att en praktisk handlingsmänniska ovillkorligen kommer att bedöma politikerna efter de ödesdigra praktiskt militära verkningar som ärendets behandling fick. Det är just på denna punkt som praktikern skiljer

sig från den kortsynta politikern. Praktikern bedömer ett arbetssystem utifrån de resultat som det leder till, för politikern är arbetssystemet målet i sig självt.

Politikerna såg inte de förstörande militära följderna av sitt handlings sätt, eller var så inkörda i den parlamentariska trampkvarnen att de inte visste hur problemen skulle lösas på annat sätt. Därför är inte bara det parlamentariska systemet obrukbart i krigstid, utan också de människor som bara är tränade i denna arbetsmetod. Feltagen berodde inte på panik eller förvirring, eller på att enstaka personer svek, utan på att man i krig bibehöll det parlamentariska arbets sättet. På grund av att parlamentarikerna bibehöll detta system in i kriget fick man se ett skådespel som skulle ha varit komiskt om inte resultaten hade varit så tragiska. Efter det att utrikesministern den 9 april i Hamar hade refererat nattens händelser glädde stortinget sig över att jordbrukskonflikten hade avblåsts och debatterade om man inte borde vidta åtgärder så att medlemmarna av ett "bestämt" parti kunde arresteras. Sådana drag tyder mera på rutin än på panik och förvirring.

Det finns en hel rad anledningar till att det parlamentariska systemet upprätthölls två dagar för länge. Regeringen önskade inte fatta diktatoriska beslut natten till den 9 april, och då såg den ingen annan lösning än den som följdes. Detta berodde inte på någon personlig feghet eller rädsla för att ta ansvaret. Men regeringen hade aldrig tidigare varit van vid detta, och i den dåvarande förvirrade situationen var den inte i stånd att lägga om sina vanor. Därför valde regeringen det förfarings sätt som den kände till. Regeringens missgrepp bestod i att den inte insåg att situationen var principiellt olämplig för denna taktik. Den måste ha insett det som stortinget insåg på kvällen den 9 april, nämligen att de själva och deras arbetsmetoder hade blivit mer eller mindre obrukbara. Det borde ha införts diktatur i Norge natten till den 9 april. Felet begicks klockan 5 på morgonen då regeringen gick med på Hambros förslag om att inkalla stortinget till Hamar. Kungen och regeringen skulle senast vid denna tidpunkt fattat ett definitivt beslut om krig eller kapitulation, i stället för att koppla in den parlamentariska apparaten.

Det mumlas här om hänsyn till grundlagen. Detta är knappast riktigt. Grundlagens fäder uppfattade inte demokratin som någon avgudabild, utan som ett arbetssystem som är avpassat efter fredliga förhållanden. De var fullt på det klara med att detta system var obrukbart i krig. Därför har varje demokrati en dubbel ledning. Parlamentarikerna administrerar samhället i fred, militären i krig. När kriget börjar skall den beslutande och verkställande makten glida över till militären, medan parlamentarikerna helt kopplas av när det gäller militära dispositioner, och deras myndighet för övrigt inskränkes till senare kontroll.

Kungen intar en dubbelställning som högsta representant för bägge systemen; han skall förmedla övergången från det ena till det andra. I grundlagens para-

graf 26 heter det: ”Det är kungen som har rätten att mobilisera trupper, börja försvarskrig, sluta fred, ingå och delta i allianser, utsända och mottaga sändebud.” Visserligen måste det kungliga dekretet vara kontraserat av en minister som stortinget när det blir tid och tillfälle kan ställa inför krigsrätt, men natten till den 9 april var kungen oberoende av arbetarregeringen. Försvarsministern hade avlägsnats ur kungens närmaste umgängeskrets. Att den norska grundlagen är uppbyggd så att parlamentarismen kan kopplas av i händelse av krig framgick tydligt vid stortingets sista sammanträde. En av stortingsrepresentanterna frågade, enligt vilken paragraf i grundlagen stortinget nu upplöste sig självt. Han fick till svar av en av stortingets jurister att detta låg i konstitutionens anda. När det ligger i konstitutionens anda att stortinget skall kopplas av i krigstid, så är det onödigt att stortinget fattar något beslut för att framkalla denna anda.

Så snart det tyska angreppet satte in natten till den 9 april skulle kungen, eventuellt kungen och en minister, ha fattat beslut om kapitulation eller krig. Så hade konstitutionens fäder tänkt sig att en plötslig krigssituation skulle mötas. De fick på ett vis rätt. På detta sätt fattades i Nybergsund det slutgiltiga beslutet om krig. Felet var inte att kungen fattade detta beslut utan att konferera med regeringen, utan felet var att han inte fattade detta beslut 2 1/2 dygn tidigare.

*

Det är ingenting som skadat de norska politikerna och det demokratiska samhällssystemet så mycket som den parodi på demokrati som utspelades den 9 och 10 april. Ingenting är ju lättare än att hänvisa till demokratin gagnlöshet i den dåvarande situationen, och därav dra den slutsatsen att varje demokrati har spelat ut sin roll. Det är heller inte möjligt att försvara det skedda – eller rättare sagt det som inte skedde när det gällde att fatta beslut. När världskriget skall föras mellan demokrati och diktatur, när problemen ställes antingen – eller, då måste demokraterna i Norge dra det kortaste strået i debatten, efter de erfarenheter som vanns med demokratin på fallrepet.

Hela problemställningen är oriktig. Demokratin är inte något religiöst begrepp som måste upprätthållas oavsett om allt annat går förlorat därvid. Demokratin är inte något mål i sig själv, utom för de politiker som är så inkörda i dess arbetssätt att de inte är användbara till något annat. För befolkningen är demokratin ett medel som gör nytta som en viss utvecklingsperiod, men som är totalt oanvändbart i krigs- och revolutionstider. Händelserna i Norge visade att diktaturanhängarna hade rätt när de påstod att demokratin inte höll måttet den 9 och 10 april. Den effektivitet och snabbhet, som tyskarna visade, hade nedkämpat den norska demokratin innan den hade nått fram till något beslut. Den enda möjliga ståndpunkten i dag är därför att medge diktaturens överlägsenhet under nuvarande tillstånd. För att besegra nazisterna är det därför nödvändigt att byg-

ga upp en lika effektiv apparat som nazisterna, och som är avpassad efter nuvarande förhållanden. Skall arbetarrörelsen segra måste den bygga upp en sådan apparat på egen grund, men samtidigt hålla fast vid, att när motståndarna blivit slagna skall man återvända till ett demokratiskt tillstånd. Skillnaden blir då "bara" att fascisterna och de reaktionära kommer att behålla diktaturen som permanent institution för att själv behålla makten, medan arbetarna vill ha diktaturen som medel till att nå målet: fred och demokrati.

*

Det är på det politiska planet man finner roten till den förvirring som härskade i landets administration under de avgörande två dygnen. Men oredan och förvirringen ökades i högsta grad genom militärstabens eget uppträdande. Den hade klara order om att göra allting klart till krig, och den gjorde litet eller intet. Det norska motståndet blev därigenom ytterligare försenat. Man kan kritisera politikerna med full rätt därför att de behöll demokratin och därmed använde två dygn för att nå fram till ett slutgiltigt beslut om krig. Men trots allt så kom de då slutligen fram till ett avgörande. Det är betydligt mer än man kan säga om en rad högre militärer. En del brydde sig aldrig om beslutet att gå i krig, utan stannade hemma. Militärstabens högste kommandant demonstrerade sin inställning till kriget genom att klä sig civil.

Dessa militärer var ju långt ifrån de värsta, mycket värre var det med de militärer som var eniga med sin högste kommandant men som ändå inte stannade hemma. General Liljedahl är det klassiska exemplet på denna typ. Han gav allmän order om reträtt, och de norska eftertrupperna fick alltid hålla minst två km. avstånd från de tyska förtrupperna. Denna reträtt fortsatte tills det så småningom lyckades för en tysk parlamentär att nå fram till staben. Därigenom blev det tillfälle att kapitulera utan att de norska trupperna före denna tidpunkt hade sett några tyskar. För övrigt svävade den liljedahlska andan över större delen av den högre norska officerskåren. Ordern från härens överkommando löd också på att trupperna bara skulle inlåta sig på uppehållande strider. Det är möjligt att en sådan order kan försvaras under föreliggande situation. Men att hejda tyskar var i alla fall omöjligt med sådana order och en officerskår besjälad av en sådan anda. Det är givet att militärens pessimistiska hållning och kommenderande generalens trollerinummer med att försvinna, har gjort intryck på politikerna och bidragit till att göra dem osäkra och tvekan.

Man får på det hela taget en alltför dyster bild av politikerna och deras gärningar under denna avgörande tid om de betraktas isolerat och inte i sammanhang med omgivningen. Därför är bara en del av den kritik som riktats mot dem berättigad. Det är berättigat att kritisera dem för den bristande fasthet som tog sig uttryck i regeringskrisen i Hamar, och som visade sig i att politikerna inlät sig

på nya förhandlingar med tyskarna på kvällen den 9 april. Likaledes måste det föra till ödesdigra följder att hålla på det parlamentariska systemet i krig. Men utöver detta, som väsentligen berodde på systemet och på att enstaka personer gav vika, finns intet att anmärka på deras hållning. Jämfört med den hållning som intogs av de tongivande i det norska samhället förefaller politikernas nästan rakryggad. Man måste dessutom komma ihåg att de fick fatta sina beslut under utomordentligt svåra förhållanden. Tyskarna hade flera möjligheter att döda eller tillfångata dem under loppet av dessa dygn. Den ständiga flykten och den fara som de svävade i var kanske ändå inte det värsta. Men då politikerna fattade de beslut som tillsammans förde till krig, skedde detta tvärt emot den norska militärens inställning, och trots en enhällig önskan från den övriga delen av det tongivande norska borgerskapet, som vid den tiden redan hade kapitulerat. Politikerna måste först bryta militärväsendets motstånd och lyckades därefter vända folkmeningen inte bara emot Quisling, utan också emot hela huvudstadens industridrivande borgerskap och överhet.

Det var dessutom ingen passiv och knotande kapitulation som dessa kretsar vid denna tidpunkt hade inlåtit sig på, utan en aktiv kapitulation. Den hade aktivt gått i tysk tjänst för att förhindra kriget, d. v. s. hindra politikerna att fatta beslut om krig, eller i varje fall förhindra att detta beslut sattes i praktisk verkställighet.

Besättandet av Oslo kom så oväntat och hade till en början en så våldsam verkan att det ledde till förlamning, panik och underkastelse under erövraren för att i varje fall rädda "något". Ju mera byråkratiserad en institution är, desto långvarigare blir förlamningen, desto större är förskräckelsen och desto ödmjukare blir underkastelsen. Som så ofta förr visade det sig att en imponerande fasad bara var skylt för en inre osäkerhet.

Den norska poliskåren ställde genast efter ockupationen upp sig på järnvägsstationerna för att hindra frivilliga från att nå de norska fronterna. Oslo kommun etablerade redan första dagen samarbete med erövraren. Då "statsminister" Quisling inkallade representanter för de olika organisationerna för att mota deras försäkringar om lojalitet och lydnad var det bara representanter för byråkratin inom den fackliga landsorganisationen som mötte upp. De som forstast orienterade sig i den nya situationen var industrimännen och ämbetsmännen. De var också villiga att vara tyskarna behjälpliga med att förhindra kriget, men de begärde att detta skulle ske under städade former.

Det som skedde under dessa avgörande april dagar var att hela den norska samhällsstrukturen förlamades och rämnade under verkningarna av det tyska slaget. Till en början gick skiljelinjerna mycket skarpt mellan kapitulanterna och de som gick in för krig. På det militära området visade sig motsättningarna redan den 9 april. Den dagen släpptes de tyska soldater som suttit internerade på

Kongsvingers fästning ut och sändes till Oslo. Ett par mil norr om Kongsvinger gavs det samma dag order om eld mot tyska soldater vid Mittskogen.

Efter bombningen av Elverum och Nybergsund den 11 april sände kungen ut ett flammande upprop till befolkningen där han vädjar till nationalhatet genom att berätta följande om tyskarnas omänskliga och rättsstridiga krigföring: ”Sprängbomber, brandbomber och maskingevärseld riktades mot civilbefolkningen och mot oss då vi uppehöll oss på en liten, obefäst och oskyddad ort. Kvinnor och barn utsattes för död och omänskliga lidanden. Jag ber alla minnas dem som offrat sina liv för fosterlandets skull. Jag tackar alla som i dag, tillsammans med mig och regeringen, står på post i kampen för Norges självständighet och frihet. Gud bevara Norge.”

Men Gud och den norska kyrkan var nu som alltid med den makt som hade de starkaste bataljonerna. Därför uppmanades kungen att kapitulera, och hans misstänksamhet gentemot tyskarna fick följande karaktäristik av den norska kyrkans överhuvud den 16 april: ”Varen heller icke omåttligt misstänksamma. Det är både dumt och skadligt, det är ovärdigt, onationellt, okristligt. Detta är nödvändigt att säga. Men däremot är det ganska onödigt att be eder vara goda och hjälpsamma mot varandra. Har ni inte märkt hur vi ha funnit varandra, blivit till ett, huru vi så självklart äro goda och barmhärtiga mot varandra. Så mycken godhet fanns det väl aldrig förr i Norge. Många ha också mycket att berätta om tyskarnas ridderlighet. Till den fulla sanningen hör även detta.” Som slutappell till kungen och regeringen om fred och försoning med kapitulanterna från Oslo kom så följande: ”Man kan väl icke ge varandra ett handslag genom radion. Men jag gör det i alla fall. Minns ni den 73:e psalmen vers 23: ’Men jag stannar alltid hos dig. Du har fattat min högra hand.’” I övrigt visade Oslobiskopen en enastående anpassningsförmåga och tjänstaktighet när det gällde den nya tidens förtryckare. Han försökte först och främst bryta befolkningens motståndsvilja genom att vantolka folkrätten till tyskarnas fördel. Ty som han uttryckte det: ”Vi se det som vår plikt att rädda människoliv.” Varje åhörare av den utredning som nu följde måste få den uppfattningen att tyskarna var berättigade att döda hundratalos oskyldiga människor ifall några civila blandade sig i kriget. Tyskarna däremot måste de civila hjälpa om de begärde det, och varje form av passivt motstånd mot dem var en förbrytelse: ”Civila som med våld blandar sig in i kriget genom sabotage eller på annat sätt, begå den största förbrytelse mot sina egna landsmän. Alla krigshandlingar äro förbehållna uniformerade *och organiserade trupper.*”

I Oslo bildades under dessa dagar en ny regering som alla auktoriteter anslöt sig till. Denna regering (administrationsrådet) fick sin arbetsuppgift och makt genom följande tyska dekret: ”Högsta domstolens chef och den nya regeringskommitténs ledare har i dag till det tyska rikets fullmäktige avgivit en försäkran

om lojal hållning gentemot ockupationsmakten. Regeringskommittén är ansvarig för att ockupationsmaktens uppmaningar efterlevas och för lugn och ordning i de besatta distrikten.” Det första regeringskommittén gjorde var att sända kungen en anmodan om att få de norska trupperna till att nedlägga vapnen. Arbetarregeringen svarade: ”Så sant ni vill vara och heta norrmän måste alla hjälpa till i denna frihetskamp för att befria landet från främmande våldsstyre och så snart som möjligt återupprätta ett fritt och självständigt Norge.”

Om man ser politikernas och regeringens hållning mot bakgrund av omgivningen, förefaller det som om de vore den enda fasta punkten i Norges försvar. Något riktigt ligger det också i denna synpunkt. Tyskarna erkände det genom sina ständiga förföljelser och attentat. Det är heller inget tvivel om att det var tack vare politikerna och i trots av landets borgerskap och militär som det fördes krig i Norge år 1940.

Men regeringens heroiska period är tämligen kortvarig och inskränker sig till mitten av april månad. Både före och efter denna period försökte de komma över på kapitulationslinjen. Till och med före denna period är inte ståndpunkten riktigt korrekt. Om de verkligen hade varit konsekventa förkämpar för en fast linje måste de ha stämplat kapitulanterna som överlöpare. Det gjorde de aldrig, och bevisade därigenom att de själv under denna tid saknade fasthet och beslut-samhet.

Det faktiska förhållandet var att ingen av representanterna för de två linjerna var säkra på riktigheten av sin ståndpunkt. Bland politikerna fanns det ingen samstämmighet, trots resultatet av omröstningen i Hamar. Stortingets vicepresident uttalade sig för kapitulation. Men ännu osäkrare var kapitulationslinjens representanter. Så fort deras linje mötte motstånd lämnade de den för en tid och sminkade om sig till sanna fosterlandsförsvarare. Allt slutade därför med den ljuvligaste kompromiss mellan representanterna för de två till synes oförsonliga linjerna. Detta erbjöd inte några svårigheter för den tidens norska politiker. På senare tiden hade en politiker med konsekvent linje blivit något enastående. Mer än en gång betraktades politik i Norge som konsten att kunna utföra det praktiskt möjliga, i den betydelsen att den ståndpunkt var riktig som man för ögonblicket kunde tjäna på. Dessutom hade på senare tiden alla politiska ståndpunkter blivit flytande. Efter år 1927 dog vänstern bort, både beträffande ideologi och personer. Under de senare åren var det därför nästan omöjligt att förutse vilka ståndpunkter vänstern skulle inta även i väsentliga frågor. Slutligen hade man svårt att föreställa sig en vänsterman som var helt genomsyrad av sin åsikt. Efter 1935 var det nästan omöjligt att skilja mellan en arbetarpolitiker och en moderat konservativ när det gällde deras syn på samhället.

Med ett sådant utgångsmaterial var det därför ingen svårighet för de två linjernas representanter att försonas efter den ”lilla” oenigheten under aprildagarna.

Kungen sade i augusti: ”Jag uttrycker mina varma tacksägelser till medlemmarna av administrationsrådet (regeringskommittén bildad efter tyskt dekret) för det osjälviska och självupppoffrande arbete som de utfört.”

Då utrikesminister Koht lät undfalla sig några ord om ”metebispen från Oslo”, drog den norska kyrkans överhuvud på Canossagång till Stockholm och fick syndernas förlåtelse, varpå han återvände till Oslo och blev den drivande kraften i strävandena att avsätta kungen och regeringen. Så hållningslösa hade så småningom en rad av de norska politikerna blivit att de inte var i stånd att upptäcka att det förelåg några motsättningar mellan de två ståndpunkterna. Alla kapitulanterna kände säkert det samma som Quislings nazistiska konkurrent, Viktor Mogens, gav uttryck för i sitt radiotal om krigshändelserna: ”I kraft av vår ställning och vår ansvarskänsla har vi nödgats – i allmänhetens intresse (!) – inledda förhandlingar med ockupationsmakten för att rädda vad som räddas kan och göra förhållandena så drägliga som möjligt. Dessa landsmän har uteslutande (!) drivits av fosterlandskärlek och plikttrohet.” Talet innehöll i övrigt en honnör för kriget i Norge, och slutande med att kungen och regeringen borde avsättas. Tyskarna föreslog därefter att den osjälviske talaren skulle bli politisk ledare för den nya regering som skulle bildas.

I ljuset av senare händelser visar det sig att de skenbart skarpa motsättningarna i april i själva verket har varit tämligen flytande. Händelserna i april får alltså inte tolkas därhän att det föreligger två bestämda linjer som drabbar samman och där krigslinjen så småningom segrar. Den gången var tvärtom anhängarna av krigslinjen till tre fjärdedelar eniga med fredslinjens anhängare och omvänt. Allt flyter under de avgörande dyggen, och det var mera ett spel av stämningar och tillfälligheter som åstadkom att det blev krig i Norge.

I en sådan situation kan en enskild person ha ett stort, ja, ibland avgörande inflytande på utvecklingen. Förutsättningen är då att det finns personer som både är säkra på sin sak, har auktoritet och utgångsställning varifrån de kan förfäktas sin mening. De enda personer som till en viss grad hade allt detta var stortingspresident Hambro och Quisling.

Otvivelaktigt hade Quislings uppträdande den 9 och 10 april stor verkan, och förhindrade att motståndet kom i gång på flera håll. Men Quislings position hos det norska folket var för svag. Därför att han inte representerade något annat än en bortglömd politisk rörelse i den norska befolkningens medvetande betraktades hans maktövertagande som en gangsterkupp. Han betraktades inte som ledare för en politisk rörelse utan som ledare för en spionage- och landsförräddar-

organisation. Det var därför hans insats i stor utsträckning motverkade hans egen avsikt.

Stortingspresident Hambro däremot var både säker på sin linje, hade auktoritet och en viktig ställning som stortingets ledare. Han spelar knappast en så avgörande roll som hans bok ger intryck av, men hans uppträdande visar en man som lugnt och planmässigt försöker få församlingen med på sin linje. Ett mäktigt vapen har han i sina utredningar, i tillrättaläggandet av ärendets behandling och omröstningssättet. Om någon enskild människa skall ha äran av att det blev krig i Norge, så bör Hambro ha det berömmet. I övrigt kan man inte säga att någon politiker utträttat något väsentligt i den ena eller andra riktningen. Regeringens avvisande av de tyska kraven natten till den 9 april var en instinktiv reaktion och betydde bara att avgörandet uppsköts. Kungens avvisande av Bräuers ökade krav den 10 april var en självklar sak.

Övergångsperioden 11-19 april

Sedan regeringen definitivt hade beslutat att avslå de tyska kraven utfärdade den ett upprop till det norska folket, som radierades torsdag morgon.

10 april 1940.

Till det norska folket.

Den tyska regeringen har krävt att den norska kungen skall utnämna en regering som har tyskt förtroende och som den tyske ledaren har utvalt. Kungen har icke kunnat böja sig för ett krav som skulle göra Norge till ett osjälvständigt rike. Här kan ingen annan regering få styra än den som har det norska folkets förtroende. Den regering som nu i fem år tillsammans med stortinget stått för landets styrelse är fortfarande den enda lagliga norska regeringen. Denna regering erbjöd sig att avgå då det tyska överfallet på Norge verkställdes. Men stortinget bad samfällt att den skulle kvarstå. Och den står kvar.

Den vänder sig nu till hela det norska folket och ber det hjälpa sig att upprätthålla en laglig styrelse i landet – norsk grundlag, norsk frihet, norsk självständighet.

Tyskland har mot Norge företagit ett av de hemska våldsverk som historien känner alltför många av. Det har brutit sig in i landet med bomber och alla andra slags förestörelsevapen. Det har grovt och vårdslöst företagit en rättskränkning mot ett litet folk som bara önskar leva i fred.

Den norska regeringen är viss om att hela den civiliserade världen fördömer detta illdåd. Men först och främst är den säker på att det norska folket kommer att sätta in all sin kraft för att återupprätta den frihet och den självständighet som en främmande makt velat slå ned med våld.

Det kan se mörkt ut för Norge i denna stund, och våldsmännen kan lyckas förstöra mycket. Men regeringen är viss om att en ny och ljus framtid en gång skall dagas för landet.

Den uppmanar därför hela det norska folket att hålla fast vid det norska frihetsarvet i trohet mot de stora tankar som burit fram vårt land genom seklerna.

Leve fosterlandet. Leve ett fritt Norge.

Johan Nygaardsvold.

Jag ansluter mig helt och hållet till den vädjan som regeringen riktat till det norska folket. Jag är övertygad om att jag har hela folket med mig i det beslut som fattats.

Haakon R.

Uppropet fastslog i likhet med telefonbeskedet till minister Bräuer att förhandlingarna avbrutits på grund av kraven om en regering Quisling. Appellen uppmanar den norska befolkningen att bjuda motstånd för att kunna upprätthålla regeringen Nygaardsvold, därför att denna är "den enda lagliga norska regeringen" och därmed representanter för "norsk grundlag, norsk frihet, norsk självständighet". I den andra hälften kommer förbittringen över tyskarnas olagliga våldshandling till uttryck. Först strax innan slutet kommer det en oklar häntydan om att kampen rör sig om nationella värden, men här har tyngdpunkten lagts på de nationella andliga värdena.

Det avgörande felet med uppropet är att det inte klart säges ifrån, vilken form av motstånd som skall bjudas. Det är omöjligt att ur uppropet utläsa ifall det ska bjudas militärt eller passivt motstånd mot tyskarna. Det innehåller ingenting om att Norge är i krig med Tyskland, och heller ingenting som ger det karaktär av krigsförklaring. Som grundval för en uppmaning till nationellt krig är appellen fullständigt obrukbar. Att ge en krigsförklaring den formen att huvudmotivet blir en samling kring en arbetarregering verkar som ett hån gentemot officerskåren och stora delar av borgerskapet. Inte heller inom arbetarklassen var regeringen Nygaardsvold så populär att man var villig att riskera livet av den anledningen. Förbittringen över att bli överfallen är ingen varaktig känsla att bygga på. Någon omedelbar fara för de nationella andliga värdena förelåg inte.

Hela uppropet verkar som en invit till nya förhandlingar, och uppfattades på så sätt av tyskarna och borgarklassen i Oslo. Denna började därför arbeta för att få tyskarna att lätta på sitt krav om regeringen Quisling, mot att i gengäld få fred i landet. Huruvida kungen och regeringen verkligen har avsett uppropet som ett förhandlingstrick för att uppnå bättre villkor vid den slutliga kapitulationen är det nu mycket svårt att avgöra. Skall man döma efter uppropet och den verkan detta hade, är det sannolikt att detta ursprungligen hade varit meningen, men att regeringen och kungen rycktes med av de efterföljande händelserna. Å andra sidan tyder de utsända militära ordena på att regeringen hade bestämt sig för krig. I stort sett verkar dessa motsägande åtgärder som om regeringen ännu inte ville riva alla broar till en relativt fredlig uppgörelse. De hade med andra ord ännu inte arbetat sig fram till ett definitivt beslut.

Stortingspresident Hambro visste däremot vad han ville och sände den 11 april ut en förklaring över Stockholms radio om att Norge var i krig med Tyskland. De tyska diplomaterna insåg ögonblickligen vilka farliga verkningar en sådan förklaring skulle få och vidtog sina motåtgärder. Först och främst ordnade de så att Hambro själv blev spärrad från tillträde till svensk radio. Dessutom sände de dagen efter ut en högtidlig dementi, som lød: "Med anledning av den förklaring som stortingspresident Hambro avgav i går i Stockholm om att det

enligt uppgift skulle härska krigstillstånd mellan Tyskland och Norge fastslår man i Berlin att det enligt tysk uppfattning varken *de facto* eller *de jure* föreligger krigstillstånd. Hittills föreligger ingen förklaring från den norska regeringen om att den anser sig vara i krig med Tyskland. Den tyska ståndpunkten vilar oförändrad på memorandat.”

Medan den tyska diplomatin fastslog att det norska uppropet av den 11 april var oriktigt och antydde att förhandlingar fortfarande pågick under den bästa diplomatiska fred och sämja försökte de tyska militärerna att lösa svårigheterna på sitt sätt. Torsdagen den 11 april blev den senare Quislingministern Irgens skickad upp till kungen på Nybergsund för att försöka medla. Han fick företräde inför kungen, men denne vägrade att inlåta sig på fler förhandlingar. Litet senare på dagen bombades både Elverum och Nybergsund av tyskt flyg och förstördes totalt. I Elverum dödades 54 personer och 110 sårades. Hambro antyder i sin bok att Irgens förklarat för tyskarna var de skulle bomba för att bli kvitt kungen och regeringen. I boken ”Norge under hakkorset” upplyses det om att följande telegram expedierades från Nybergsund några timmar före angreppet: ”Sänd icke bombflyg till Nybergsund ty där uppehåller sig kungen och regeringen.”

Den 13 april utsände kungen följande upprop:

Upprop till det norska folket från H. M. Konungen.

13 april 1940.

I denna den svåraste prövning som mitt folk och land har befunnit sig i på över hundra år riktar jag en enträgen uppmaning till alla norska kvinnor och män att göra allt vad som står i varje enskild persons förmåga för att rädda friheten och självständigheten för vårt kära fosterland.

Vårt land har utsatts för ett blixtagrepp från en nation som vi alltid stått i vänskaplig förbindelse med.

Denna mäktiga motståndare har icke ryggat tillbaka för bombangrepp på den fredliga befolkningen i städer och på landsbygden. Kvinnor och barn utsättes för död och omänskliga lidanden.

Ställningen är sådan att jag i dag icke kan meddela eder var i Norge jag, kronprinsen och regeringen uppehåller oss. Den tyska krigsmakten har nämligen företagit ett våldsamt angrepp på oss då vi uppehöll oss på en liten, obefäst och oskyddad ort. Sprängbomber, brandbomber och maskingevärseld användes på det mest hänsynslösa och brutala sätt mot civilbefolkningen och mot oss. Anfällen kunde bara ha en avsikt, nämligen att förintä oss som var samlade för att lösa problemen till Norges bästa.

Jag tackar dem som i dag, tillsammans med mig och regeringen, står på post i kampen för Norges självständighet och frihet.

Jag ber alla minnas dem som satt till livet för fosterlandets skull.

Gud bevara Norge.

Haakon.

Den lilla ynkliga nationella grundval som uppropet den 11 april byggde på har här fullständigt förändrats. Quisling nämnes inte ens. Nu är det Norges självständighet och frihet kampen gäller i första hand. Hela uppropet är en koncentrerad vädjan till norsk nationalism och alla de lidelser som denna känsla kan tända. Uppropet bäres av förbittringen över bombningen av Nybergsund och Elverum och slutar med en ytterst kraftig appell för att väcka den nationella oferviljan. Appellen förstärkes genom att till slut påminna om dem som satt till livet för fosterlandets skull. Genom beskrivningen av bombningen väckes hatet till tyskarna. Tacken till dem som står på post för Norges frihet och självständighet blir en uppmaning till alla om att ställa sig på post, också till dem som befann sig på "fel" sida om linjerna.

Med kungens upprop av den 13 april hade grundvalen lagts för en verkligt nationell resning mot tyskarna. Att släppa löst ett sådant krig var också den enda möjligheten för en norsk seger. Som situationen låg till kunde norrmännen endast segra genom att snabbt organisera det militära motståndet inne i landet, kombinerat med att befolkningen i de ockuperade områdena föll tyskarna i ryggen. Regeringen skulle ha släppt lös en verkligt nationell massresning, ett folkkrig, Den skulle ha uppfordrat till massmobilisering, till aktivt motstånd mot tyskarna bakom fronten, icke genom individuella terroristiska aktioner utan genom organiserade massaktioner som senare kunde övergå i öppet uppror. Den skulle med andra ord ha uppmanat befolkningen att begå olagligheter utifrån den stolta principförklaringen om de mänskliga rättigheterna: Den förtrycktes rätt till uppror bryter all rätt.

Det fanns tillbud till detta i de två första uppropen. I uppropet den 11 april hette det: "Den norska regeringen är viss om att det norska folket kommer att sätta in *all sin förmåga* på att återupprätta den frihet och den självständighet som en främmande makt velat slå ned med våld." I kungens upprop den 13 april kommer denna linje ännu tydligare till synes:

"Jag riktar en enträgen uppmaning till alla norska kvinnor och män att göra *allt som står i var enskild människas förmåga* för att rädda friheten och självständigheten för vårt kära fosterland."

Men dessa abstrakta appeller måste konkretiseras. Åtminstone måste de ha åtföljts av en uppmaning till transportarbetarna om att vägra att lossa tysk krigsmateriel, till anläggningsarbetarna om att strejka vid de flygplatser varifrån

det tyska bombflyget startade för att bomba de norska ställningarna. Vidare måste ha följt en uppmaning till obstruktion, till bildande av friskaror, till gatu-strider och öppet uppror mot de främmande förtryckarna.

Till jämförelse med det senare norska uppropet återges här marskalk Timosjenkos upprop till ryssarna i de ockuperade distrikten. Här drar man de påtagliga konsekvenserna av att uppmana ”alla kvinnor och män att göra allt som står i varje enskild människas förmåga”, såvitt man menar något med de orden.

”Befolkningen i de för närvarande besatta distrikten skall sörja för att hämnden på fienden blir varaktig, fullständig och obarmhärtig. Anslut er till guerillasstyrkorna, anfall och tillintetgör de tyska transportkolonnerna bakom linjerna. Förstör broarna. Skär av telefon- och telegrafledningarna. Bränn hus och skogar där de tyska inkräktarna gömmer sig. Lämna inte ut ett gram livsmedel till fienden.”

Den norska regeringen ryggade tillbaka inför denna linje och levandegjorde aldrig de abstrakta parollerna från tiden mellan den 10 och 15 april. Den ende som följde denna linje en bit längre var vänsterns förre justitieminister major Sunde. Den 27 april riktade han en tämligen osminkad appell till befolkningen i de ockuperade distrikten om att göra uppror. Major Sunde är både vänsterman och jurist och har således intim kännedom både om historiska traditioner och lagens relativa värde.

Men denna uppmaning över London-radion från Norges ende jakobin kom alldeles för sent, möjligheterna för ett segerrikt uppror var för länge sedan förbi. Tyskarna erkände honom likväl som motståndare genom att ögonblickligen beslagta all hans egendom. Den norska arbetarregeringen valde honom till statsråd.

Genom att begära att normmännen i den ockuperade delen av landet skulle erkänna Quisling som regeringschef lade tyskarna grunden för uppror och resningar mellan den 10 och 15 april. Förödmjukelsen att behöva erkänna en aktiv landsförrädare som sin främste representant väckte de nationella lidelserna. Kravet på lydnad för nazisten Quisling skapade en sådan nationell och social förbittring, att möjligheterna för ett revolutionärt inbördeskrig verkligen förefanns. Regeringens abstrakta appeller av den 11 och 13 april var under dessa omständigheter tillräckliga för att sätta processen i gång, till trots av all laglydighet. De första tecknen började redan visa sig. Några studenter försökte spränga en bro mellan Oslo och flygfältet Fornebu. Enstaka friskyttar dök upp.

Tyskarna fruktade denna utveckling mer än något annat.

De försökte hejda processen genom terror och genom att appellera till rättskänslan. Redan den 12 april sände de i radio ut ett upprop, vari de fastslog att sabotörer (!) och franktirörer skulle bli skjutna. Karakteristiskt nog återopade de sig på folkrätten, som förbjuder en krigförande makt att tvinga landets befolk-

ning in i ett arbete av militär art, riktat mot det egna landet. Under denna period sände de ideligen i radio ut ett upprop, som började med: "Skjuten blir den som ...", varefter alla möjliga och omöjliga handlingar följde. Inte heller dessa terrorupprop hejdade processen mot ett inbördeskrig, Att tyskarna vädjade till lag och rätt efter sitt överfall på Norge kunde inte hejda någon. Norsk hjälp var nödvändig, om ett revolutionärt inbördeskrig skulle kunna undvikas.

Borgarklassen i Oslo var inte på något sätt villig att utan vidare låta använda sig som redskap. Den var också förbittrad över överfallet, som åstadkom att den reducerades från att vara landets herre och till att bli tyskarnas underordnade, Den understödde därför i första omgången processen mot ett revolutionärt inbördeskrig genom att hota med att skapa administrativt kaos, och avbryta sin verksamhet. Å andra sidan var borgarklassen också rädd för ett revolutionärt inbördeskrig. Hambro antyder denna borgerskapets dubbelsidiga inställning mot tyskarna och samtidigt mot ett nationellt upprop.

"De stora organisationernas ledare skickade en deputation till den tyske ministern för att meddela honom, att om inte Quisling och hans anhang trädde tillbaka skulle det säkert bli upplopp och troligtvis gatustrider i Oslo, vilket kommer att visa sig *farligt på mer än ett sätt*. Dr. Bräuer *uppfattade poängen* och lovade att Quisling skulle dras tillbaka."

Deputationen av industriledare förklarade för Bräuer, att båda parterna hade gemensamma intressen av att hålla arbetarmassorna lugna. Gentemot arbetarna var de nämligen själva också förtryckare. Bräuer lovade att göra sitt till för att hindra en folkresning genom att dra tillbaka Quisling. Industriledarna lovade å sin sida att göra vad de kunde för att förhindra att kriget skulle "urarta" till en folkresning. En sådan utveckling innebar ett hot mot bägge parter. Därför förefanns det en basis för ett framtida samarbete som kanske kunde utsträckas så långt, att hela kriget blev likviderat, på grund av risken för en sådan "urartning". Poängen består i att en folkresning är farlig för bägge dessa parter, "på mer än ett sätt". För tyskarna betydde den inte bara en direkt militär fara. I mycket högre grad innebar den en fara för truppernas moral. För att skjuta på civilpersoner, kvinnor och barn, måste man ha, specialtränade avdelningar. Att få vanliga "feldgrau" till detta är nästan omöjligt. Särskilt de österrikiska soldaterna skulle ha varit synnerligen olämpliga för en sådan uppgift. Det är många tecken på att det norska motstånd som gjordes har moraliskt skakat de tyska trupperna. Vilken verkan en folkresning skulle haft kan man därför lätt föreställa sig. I en sådan atmosfär skulle återigen parollen från 1917 lysa mot de tyska soldaterna: "Vänd gevären mot dem som sände er ut i kriget."

Direkt skulle resningen varit riktad mot tyskarna, men indirekt också mot den norska borgarklassen. Borgarklassen är inte längre så oumbärlig, den sitter inte så fast i sadeln att någon kan garantera att den får tillbaka makten när kriget är

över. Arbetarna utgör i dag det stora flertalet av befolkningen. Deras intressen och borgarklassens är i väsentliga avseenden motstridiga. En resning mot en främmande förtryckare leder lätt till en liknande inställning gentemot förtryckarna där hemma. En resning mot den tyska överheten måste föras med alla medel och skulle leda till stor förödelse, både materiellt och andligt. Den materiella förödelsen måste i varje fall bäras av de besuttna. Om resningen kunde slagits ner skulle borgarklassen aldrig mer få någon självständig makt. I bästa fall skulle den bli körd i strama tyska tyglar, i värsta fall skulle det gå som i Polen där de besuttna miste sin egendom. En segrande folkresning däremot skulle ge massorna vapen, självförtroende och smak på att trumfa igenom sin vilja med våld. Borgerskapet i Norge hade inga materiella maktmedel som kunde mäta sig med arbetarnas organiserade hundratusenden. Deras härskarställning vilade enbart på andlig grundval, och på arbetarnas bristande självförtroende, bristande kännedom om sina egna intressen och en slavisk respekt för borgarklassens lagar. Men en folkresning skulle nödvändigtvis bryta ned just denna respekt för lagen, som ju stämplade uppror mot överheten, användande av våld och godtycke gentemot andras egendom som speciellt olaglig. Det var därför ingen tillfällighet att ledarna av den andliga förtryckarapparaten, Paal Berg och biskop Berggrav, gick i spetsen för Oslo borgerskap när det gällde att få till stånd en överenskommelse med tyskarna. Paal Berg är högsta domstolens president och dessutom ordförande i arbetsdomstolen, så han vet mycket väl vilket värde respekten för lagen har för borgarklassen. Hans kamp för borgerskapets klassintressen och tyskarnas krigsintressen fann en vacker förklädning i uppmaningen till lugn, besinning och ordning i överensstämmelse med lagens eviga rättsprinciper.

Biskop Berggrav är den norska kyrkans överhuvud. Borgerskapets och tyskarnas rädsla för att arbetarna skulle få krigserfarenheter och smak på användning av våld fann en fager omskrivning i Berggravs pacifistiska tal mot våld och om de tyska soldaternas ridderlighet. Borgarklassen i Oslo var fullt enig om att de andliga värden som deras herravälde vilade på inte fick förspillas. Dessutom hade de öppen blick för att kriget i vilket fall som helst skulle gå ut över deras egendom.

Följaktligen gick de till tyskarna för att avsluta en överenskommelse. Av klassmässiga skäl föredrog de samarbete med de främmande förtryckarna framför att sätta massorna i rörelse. Då de fick regeringsmakten var de också villiga att uppträda som fredsmäklare för tyskarna för att få kriget likviderat. För dem vägrade klassmässiga hänsyn tyngre än tanken på nationellt förtryck.

Från abstrakt nationell synpunkt var både administrationsrådet och Quisling förrädare mot den nationella saken. Bägge parter gick in för att kriget skulle upphöra och att Norge skulle läggas under Tyskland. Sett ur borgerskapets synpunkt var det dock en väsentlig skillnad mellan dem. Administrationsrådet be-

gärde att landet skulle få behålla sin politiska självständighet. Det betydde att borgerskapet skulle få behålla det omedelbara herraväldet över landets produktionsapparat, rättsväsen o. s. v. Politiskt betydde det att Norge och Tyskland i vissa avseenden skulle vara jämställda. Det tyska herraväldet kommer då bara att utövas indirekt.

Quisling däremot gick in för att Norge skulle bli ett underordnat land under Tyskland, ett lydrike. Han gick in för att utlämna Norges politiska och därmed så småningom också dess ekonomiska apparat till tyskarna. En sådan linje betyder fullständig politisk och ekonomisk kontroll av landet. Denna linje blev senare nödvändig för tyskarna, då de själva blev osäkra om slutsegern och motsättningarna med norrmännen tillspetsades. Ekonomiskt var denna linje nödvändig, om det norska näringslivet snabbt skulle anpassas efter det tyska näringslivet.

I nationalistiskt avseende var det dessutom en gradskillnad mellan Berg-Berggrav och Quisling. Berg-Berggrav gick bara passivt in för att Norges militärmakt skulle nedkämpas, genom att förhindra att de fick förstärkningar från de ockuperade områdena, och indirekt genom att de uppmanade folk att arbeta för tyskarna, d. v. s. lossa krigsmateriel, sörja för att bombflyget kom i väg, samt förblinda befolkningen med prat om de tyska soldaternas ridderlighet. Quisling däremot uppträdde som aktiv förrädare, som ett led i den tyska militärapparat. Han försökte hindra mobiliseringen av den norska hären, lika effektivt som de tyska soldatpatrullerna, genom sina demobiliseringsorder. Han försökte nedbryta motståndsviljan genom att framställa kriget mot de tyska förtryckarna som mord. Quislings aktiva landsförräderi åstadkom också att hans egen ”nationalregering” sprängdes. Ett av statsråden, försvarsminister Hvosleff, och justitieministern Jonas Lie, som båda befann sig i Sverige, tog offentligen avstånd från Quisling. Deras förklaringar radierades till det norska folket över Hamar radiostation, Motala och Lahti. Särskilt gjorde sig vid denna tid den finska radion känd genom sin öppet pronorska inställning, och sändningar på norska språket. Detta berodde väl delvis på förbittring mot tyskarna på grund av den aktiva hjälp som tyskarna gav ryssarna, som instruktörer och organisatörer av den sista ryska stormlöpningen på Karelska näset.

Den 15 april hade tyskarna och det norska borgerskapet blivit eniga. Tyskarna lät Quisling gå, och han fick stiga fram i radio och avge följande förklaring:

Sedan statsmakterna tisdagen den 9 april hade rymt från Oslo och riket blivit utan central regeringsmakt var det en rätt och en plikt för den norrman, som så förmådde att se till att skapa en regeringsmakt för att rädda land och folk från kaos. Därför övertog den nationella regeringen under min ledning regeringsmakten.

Den flyende regeringens mobiliseringsorder och hållning framkallar faran för fortsatt blodsutgjutelse, med alla de ödesdigra följder som detta medför. Jag är icke i stånd till eller beredd att ta något ansvar för detta. Å andra sidan har ett av högsta domstolens justitaria utnämnt administrationsråd förklarat sig berett härtill. Jag överlåter därför min fullmakt på detta administrationsråd. Själv tar jag ställningen som befullmäktigad för demobiliseringen i kontakt med administrationsrådet. Norrmän – visa nu också ni samma fosterländska sinnelag och samma besinning. Det gäller nu att snarast återgå till fredliga förhållanden för att med full kraft kunna återupprätta vårt land. Leve Norge!

I övrigt försiggick ”regeringen” Quislings demission under mycket högtidliga former, Administrationsrådets skapare, högsta domstolens president Paal Berg, tackade Quisling för vad han gjort för landet under denna svåra tid, och för att han hade fått lov till att utnämna administrationsrådet. Tacktalet lød: ”Sedan regeringen Nygaardsvold hade lämnat Oslo fanns det i landets huvudstad icke längre någon representant för den utövande makten. I denna för land och folk ödesdigra tid har herr Quisling ställt sig till förfogande i avsikt att bidra till undvikande av blodsutgjutelse i de ockuperade distrikten och till att upprätthålla lugn och ordning. Genom att nu träda tillbaka har han ånyo visat sin ansvarskänsla och sitt fosterländska sinnelag. Jag tackar därför herr Quisling för hans förklaring, varigenom den av högsta domstolen etablerade ordningen har möjliggjorts.”

Genom följande dekret till pressen bekantgjordes det vilken uppgift administrationsrådet hade åtagit sig, och vem denna nya norska regering sorterade under: ”Tyska rikets fullmäktige har mottagit presidenten för högsta domstolen och regeringskommittén vid dess sammanträde den 15 april kl. 16,30 i Vetenskapsakademien och mottagit deras försäkran om lojal hållning gentemot ockupationsmakten. I ett tal meddelade ministern Dr. Bräuer att medlemmarna i regeringskommittén övertar ansvaret för att lugn och ordning upprätthålles i de besatta områdena, och personligen står ansvariga för detta. De är också ansvariga för att ockupationsmaktens uppmaningar efterlevs. Dess upprätthållande beror i hög grad på den norska befolkningens hållning. Minister Bräuer uttalade dessutom sin tillfredsställelse över att presidenten för högsta domstolen inför statsrådet Quisling uttryckt sin erkänsla och sitt tack för hans hållning under de senaste dagarna.”

I överensstämmelse med tyskarnas första anmodan om att sörja för fred och lugn i de besatta distrikten utsände borgerskapet följande proklamation och upprop:

Proklamation.

Då tyska stridskrafter har besatt vissa delar av Norge, och därmed gjort det praktiskt omöjligt för den norska regeringen att upprätthålla den administrativa ledningen i dessa landsdelar, och då det är en tvingande nödvändighet att den civila administrationen kommer i gång, har högsta domstolen sett sig nödgad tillse att det – under den tid som dessa landsdelar är ockuperade av tyska stridskrafter – för de besatta områdena upprättas ett administrationsråd för att leda den civila administrationen.

I tillit till att Norges konung kommer att godkänna att högsta domstolen under förhandenvarande utomordentliga förhållanden tillgripit denna nödfallsutväg, utnämner högsta domstolen till medlemmar av detta administrationsråd:

Fylkesman I. R. Christensen,
Direktör Backe-Wiig,
Statsfysiker Andreas Diesen,
Häradshövding O. F. Harbeck,
Direktör Gunnar Jahn,
Docent R. I. Mark,
Universitetsrektor Didrik Artur Seip.

Paal Berg.

Upprop.

Det har i dag bildats ett administrationsråd för de besatta distrikten. De som övertagit detta värv riktar en enträgen anmodan till organisationer och privatpersoner i detta distrikt om att ge oss sin hjälp i vårt svåra arbete.

Vi ber alla om att visa lugn och självbehärskning, och samtidigt efter förmåga bidra till att verksamhet och arbete hålles i gång. Envar kommer vid eftertanke att inse, att sabotage och försvårande av den civila verksamheten endast leder till olycka.

I. R. Christensen.

O. F. Harbeck.

Gunnar Jahn.

Backe-Wiig.

Andreas Diesen.

Didrik A. Seip.

R. I. Mark.

Meddelande från näringsorganisationer och Arbetarnas Fackliga Landsorganisation.

Styrelserna för Norges Bankförening, Norges Bondelag, Norges Handelsidkares förbund, Norges Industriförbund, Norges Redarförbund och Arbetarnas Fackliga Landsorganisation ger sin anslutning till de åtgärder som på högsta domstolens initiativ vidtagits för att skaffa de besatta distrikten en ordnad förvaltning.

Vi uppmanar alla våra medlemmar att med full lojalitet stödja det nya administrationsrådet i dess svåra uppgift, och att var och en enskild gör sitt yttersta för att arbetslivet skall kunna fortlöpa och lugn och ordning råda.

Norges Bankförening

Bankchef Sandberg. Dir. Torsteinson.

Norges Bondelag

Docent R. Morck.

Norges Handelsidkares Förbund

Direktör Erling Steen. Direktör Paul Frank.

Norges Hantverkarförbund

Boktryckare Wahl.

Norges Industriförbund

Generaldirektör Horn. Direktör Vogt.

Norges Redarförbund

Skeppsredare Björn-Hansen. Direktör Klavenes.

Kåre Schönning.

Arbetarnas Fackliga Landsorganisation

Elias Volan. Alb, Raaen. Nie. Næss.

Dagfinn Beck. Direktör Kvaal.

Gentemot den kämpande regeringen betydde dessa upprop två saker. För det första att krigsorsaken från den 11 april bortfallit genom Quislings avgång. För det andra att borgarklassen inte önskade föra krig. Detta demonstrerade de genom att överta regeringen i samarbete med tyskarna. Borgarklassen hade således redan i praktiken slutit fred med tyskarna, och det återstod bara att kungen skulle ge sin sanktion till detta fullbordade faktum.

Som grundval för freden hade Koht i förhandlingarna på Elverum gått med på en ny tyskorienterad regering, bara den inte samtidigt var nazistisk. Nu hade tyskarna sträckt sig ännu längre, i det att medlemmarna av administrationsrådet varken var nazister eller tyskorienterade. Den 10 april hade det varit möjligt att godtaga detta som grundval för förhandlingar. Nu var det av flera anledningar för sent.

Följande nya moment hade tillkommit: Det norsk-engelska generalstabssamarbetet hade redan inletts den 13 april. Den 15 april kom de första engelska trupperna till Narviksdistriktet. Av hänsyn till England kunde regeringen inte längre dra sig ut. Detta var också svårt med hänsyn till de norska trupperna. Kl. 19,00 den 11 april hade just utanför Oslo striderna börjat mellan nationella avdelningar från Ringerike och tyskarna, förstärkta med civila NS-pojkar (Smes-tadgrenda i Sandvika). Mobiliseringsmaskinen hade satts i gång. Det var knap-

past möjligt att stanna den. Det fanns nästan inte något samband mellan ledningen och de förband som höll på att mobilisera.

Förbanden hade redan fått så många motstridiga order, att de skulle ansett en ny demobiliseringsorder som falsk.

Kungen och regeringen hade upplevt bombningen av Elverum och Nybergsund. Därigenom hade de fått en tillräckligt tydlig demonstration av den tyska folkrätten. Efteråt trodde de inte längre att tyskarna skulle hålla någon rättslig överenskommelse eller något löfte. Kungen hade den 13 april kallat befolkningen på post i kampen för Norges frihet och självständighet, och därefter kunde han inte gärna själv sanktionera en överenskommelse som offrade dessa värden till fördel för ett administrationsråd.

Som svar på upprättandet av administrationsrådet utsände regeringen den 17 april följande kungörelse:

Den så kallade regering som major Quisling bildat i Oslo så snart den tyska krigsmakten besatt staden, har nödgats träda tillbaka, och det är en glädje att veta att försöket att skapa en ny landsregering i strid mot den lagliga norska regeringen under Konungens överhöghet nu har uppgivits, Norge har i denna stund endast en regering, den som Konungen har utnämnt och stortinget enhälligt bett att kvarstå.

Det administrationsråd som under de senaste dagarna upprättats i Oslo för de områden av landet som besatts av tyskarna, är en nödfallsåtgärd som inte träder i stället för den norska regeringen. Detta råd är nödgat att styra efter anvisningar av den makt som med brutalt våld trängt in i landet. Det representerar därför icke norsk folkvilja, och det har ingen rättslig grundval i den norska lagen. Det kan likväl i någon mån hjälpa till att värna norska medborgerliga rättigheter under den tid som en fientlig makt råder i enstaka delar av landet. Men det är självklart att rådet måste ge vika överallt där Norges Rikes regering återvinner makten.

Varje norsk medborgare bör vara förvissad om att Konungen och regeringen sätter in all sin förmåga på att befria landet från främmande våldsstyre och återupprätta Norge fritt och självständigt så snart som möjligt. Denna frihetskamp måste alla norrmän hjälpa till med så sant de vilja vara och heta norrmän. I gemensamt arbete skall vi återvinna vårt fädernesland och göra det norska folket till herre i sitt eget land.

Kungörelsen visar att regeringen har förstått bra litet av hela saken. Man hade inte förstått att administrationsrådet betydde, icke ett fredsanbud, ej heller att det upprättats av borgerskapet för att förhindra ett revolutionärt inbördeskrig. Särskilt det sista avsnittet som försäkrade att regeringen skulle kraftigt be-

möda sig om att kasta tyskarna ut ur landet, verkade mera som en uppmaning till inbördeskrig än ett dämpande av sinnena. Anledningen var väl att en arbetarregering i fem år haft samarbetet mellan klasserna som sin väsentliga uppgift och därför slutligen blivit blind för klassmotsättningar. För övrigt tog regeringen som vanligt ståndpunkt varken för eller emot administrationsrådet. Som helhet föreligger det ett oklart avståndstagande från administrationsrådet, även om det utifrån rent teknisk-administrativ grundval medges, att det i någon mån kan vara till nytta för norska medborgerliga rättigheter.

Det är ju också rätt hårt för högsta domstolens president att få sitt verk stämplat som något "som saknar rättslig grundval i den norska lagen". Administrationsrådet jämföras ju nästan med Quislingregeringen, när det stämplas som "ett råd som är nödgat att styra efter anvisningar av den makt som med brutalt våld trängt in i landet". Sett ur rent nationalistisk synvinkel är det riktigt att rådet måste bli ett hjälporgan för tyskarna. Sett ur borgerskapets i Oslo synvinkel är detta en grov orättvisa; de samarbetade ju bara med tyskarna på områden där det förefanns gemensamma intressen. Att dessa gemensamma intressen omöjliggjorde ett effektivt nationellt krig tänkte de inte på, därför att de ansåg kriget hopplöst och fördömligt.

För att ytterligare förklara vad som låg bakom upprättande av administrationsrådet sände Paal Berg ett telefonogram, inte till regeringen, utan till kungen, som hade förutsättningar att se den klassbetonade sidan av saken. Genom att söka kungens godkännande ville han undgå den juridiska olagligheten som upprättandet av administrationsrådet innebar. Detta beror på en säkerligen korrekt, men ytterst odemokratisk tankegång, att kungen är landets diktator i krig, trots att det var regeringen som hade fått stortingets fullmakt. Det viktigaste avsnittet i brevet lyder:

Högsta domstolen har ansett sig böra handla som den gjort utifrån den uppfattningen att norska intressen krävde att det inte blev administrativt kaos på de orter som intagits av tyskarna. Vi har gentemot den tyske ministern uttryckligen framhållit, att detta tillfälliga administrationsråd icke är någon regering, utan utslutande en civil förvaltningsinstitution som inte har någon politisk funktion. Det gjordes vidare ett uttryckligt förbehåll, att i och med administrationsrådet upprättats hade herr Quisling och hans män trätt tillbaka, och att herr Quisling skulle avge sin lojalitetsförklaring inför administrationsrådet, Detta har han gjort offentligt i norsk radio i går. *Administrationsrådet har trätt i funktion.* I norsk radio i går avgavs samtidigt lojalitetsförklaringar från de ledande näringsorganisationerna, däribland även Arbetarnas Fackliga Landsorganisation.

Från mitt samtal i går med den tyske ministern kan jag referera: Hans ståndpunkt är: Han har erbjudit den norska regeringen förhandlingar. Hans anbud

har avslagits. *Initiativet måste nu komma från norsk sida, Han fasthåller fortfarande vid sitt tidigare memorandum.* Den härvarande tyske understatssekreteraren Harbicht från tyska utrikesministeriet har inför mig givit uttryck för detsamma. J ag har trott mig böra bringa detta till Eders Majestäts kännedom.

Under tiden har jag *från privat håll* anmodats om att nämna för Eders Majestät att be Kronprinsen i radio rikta några ord till folket i de intagna områdena om att iakttå lugn och besinning och avhålla sig från sabotage och förstörelsehandlingar. Härom har det från olika framstående håll i Oslo riktats offentliga uppmaningar. Jag tror att det kunde vara riktigt och nödvändigt att folk inom de distrikt som intagits av tyskarna får en ny sådan uppmaning i de former och på det sätt som Eders Majestät finner lämpligast.

I skrivelsen kräver borgerskapet och Arbetarnas Fackliga Landsorganisation att det inte ska föras något revolutionärt krig, eller för att använda deras älsklingssuttryck, de önskar inte kaos. Kungen uppmanas att, via kronprinsen, vara behjälplig med att hejda utvecklingen mot ett sådant krig.

För att undvika att borgerskapets aktion i Oslo skall få karaktären av en öppen brytning, sökte det sanktion. En sanktion skulle betyda att kungen blev medansvarig i de åtgärder som borgerskapet i Oslo hade vidtagit. Följaktligen skulle han därvid godkänna det arbete som utförts för att bilägga konflikten. En sanktion kunde härigenom komma att betyda ett avskedande av arbetarregeringen och ett godkännande av en ny ämbetsmannaregering vid ett eventuellt biläggande av konflikten. Paul Berg hävdar mycket riktigt att administrationsrådet inte är någon regering därför att det inte har någon politisk funktion. Detta är möjligen av formellt juridiskt intresse. Men realiter verkade administrationsrådet som ett fullständigt ministerium med utpräglade överklass- och ämbetsståndsintressen. Bortsett härifrån har det i norsk historia funnits åtskilliga regeringar utan någon utpräglad politisk funktion. Hittills har ingen hittat på att kalla ministerier för administrationsråd. I det sista dekretet före upprättandet av administrationsrådet kallas detta också för regeringskommittén. Administrationsrådet är ett ministerium för samarbete med tyskarna, där tyskarna besatte utrikes- och krigsministeriet, medan norska ämbetsmän besatte de övriga tabureterna. Till att börja med satt de till och med formellt som samordnade ministrar. Paal Berg säger dessutom rätt ilsket till kungen att det bara beror på formaliteter att de två parterna inte kan förlikas. Nu föreligger en utmärkt grundval för fred. Då tyskarna redan hade gjort ett förhandlingsförsök är det nu kungens tur att sända ut en fredstrevare.

I sitt svar fasthåller kungen väsentligen vid beslutet av den 17 april. Hans svar lyder:

Denna skrivelse har i det väsentliga fått sitt svar genom den kungörelse som utgick från statsrådet den 17 april och som jag härmed sänder Eder i avskrift.

Ni ser av denna kungörelse att jag har full förståelse för den nödsituation som fått högsta domstolen att ingripa för att bilda ett administrationsråd för de områden som är besatta av den tyska krigsmakten. Jag konstaterar också att detta tillfälliga administrationsråd inte på något sätt uppfattar sig självt som en regering, utan endast som ett hjälporgan för den civila administrationen under den tid som besättandet varar. Jag utgår som en självklar sak ifrån att alla norska medborgare i de besatta områdena framdeles räknar sig som medborgare i den norska staten och alltså som hörande under min och den norska regeringens myndighet. Men den myndighet som administrationsrådet utövar är i väsentliga ting beroende av främmande makt, och utövas inte på mina eller den norska regeringens vägnar. Jag måste därför förbehålla mig och den norska regeringen all frihet gentemot de åtgärder som rådet under denna tid kan vidtaga.

Jag noterar att försvarsfrågor och utrikespolitik ligger helt utanför det som administrationsrådet sysslar med, och att således ingen annan norsk myndighet än den lagliga norska regeringen har något att säga i dessa angelägenheter.

När Ni i Eder skrivelse till mig refererar till att representanterna för den tyska regeringen i Oslo hävdar att de icke längre kan ta initiativet till några förhandlingar med den norska regeringen, men samtidigt säger att de fortfarande fasthåller vid de krav som ställts i det tyska memorandat från den 9 april, vill jag därtill bara foga den anmärkningen att då föreligger det inte någon grundval för förhandlingar, i det att nämnda memorandum kom som ett absolut krav utan någon möjlighet för ändringar. Detta memorandum innehöll så vittgående krav på tysk bestämmanderätt över norska förhållanden – och gick dessutom ut på att använda Norge som redskap i Tysklands krig mot västmakterna – att det var omöjligt för en neutral och självständig stat att godtaga sådana villkor, Den norska regeringen kan icke förhandla på annan grundval än att den tyska makten avlägsnas från landet.

Eder anmodan om att Kronprinsen i radio skulle tala till norrmännen i de besatta områdena låter sig rent praktiskt inte genomföras därför att Kronprinsen inte har tillgång till radiosändare i dessa områden. Jag är naturligtvis enig om att folket inom de områden som är besatta av den tyska krigsmakten måste uppföra sig förnuftigt och icke företa sig några rättsstridiga handlingar. Men ingen kan vänta att jag eller Kronprinsen skall uppmana folket till lydnad mot tysk myndighet. Jag är viss om att mitt folk under alla förhållanden bevarar den fasthet som tillkommer norrmän, och upprätthåller sitt nationella sinnelag.

Haakon.

Johan Nygaardsvold.

O. Tostrup.

Svaret innehåller inte något godkännande av administrationsrådet. Paal Berg har följaktligen begått en olaglig handling då han upprättat detta. Som laglydiga medborgare borde dess medlemmar därmed träda tillbaka. Fredsförslaget som Paal Berg indirekt gör sig till talesman för, avvisas med den motiveringen att Norge nu är i krig som Englands allierade. Följaktligen kan Norge inte gå med på fredsvillkor som innebär att landet skall användas som utfallspport mot England.

Likaledes avslår kungen att vara borgarklassen behjälplig med att förhindra att kriget utvecklar sig till ett revolutionärt inbördeskrig. Principiellt är han enig med Paal Berg om att folk i de ockuperade områdena inte bör företa sig några rättsstridiga handlingar. Där tyskarna övertagit förvaltningen måste befolkningen alltså framgent böja sig för överklassens och kristendomens princip: All överhet är av Herren. Konsekvensen av denna princip är lydnad mot tysk myndighet. Kungen nekar till att positivt ansluta sig till denna åsikt. Om utvecklingen driver befolkningen till resning och revolutionärt krig, förklarar kungen sig neutral. Han vill varken bromsa eller påskynda processen, För honom väger de nationella intressena i denna stund lika tungt som borgerskapets specifika överklassintressen.

Det ser ut som om kungen och hans omgivning fullständigt ryckts med av händelserna och endast ser den nationalistiska sidan av saken. De kanske har drömt sig några hundra år tillbaka, till de för borgarklassen lyckliga dagar, då den först trädde fram och ledde de nationella befrielsestriderna genom att resa massorna. Den gången kunde borgarklassen tillåta sig att använda alla medel och ändå till slut skapa lugn och ordning, och överta makten i kraft av sin självklara historiska rätt. Ja – de måste nästan ha drömt sig tillbaka ända till de tider då borgarklassen avlade män som hade mod och självsäkerhet nog att uppmana massorna till att begå olagligheter mot förtryckarna. Detta nationalistiska rus var kortvarigt. Den 27 augusti ser kungen rysande tillbaka på sin ståndpunkt från i april, som kunde ha fört till arbetarmassornas beväpning och maktövertagande, och säger:

Jag uttrycker mina varma tacksägelser till medlemmarna av administrationsrådet för det osjälviska och självuppoffrande arbete som de utfört, och icke minst för att de lyckades upprätthålla lugn och ordning under förhållanden då en dumdristig handling lätt kunde ha fört till katastrofala resultat inte bara för den enskilde, utan för hela nationen.

Borgarklassen i Oslo som inte heller i april visade någon benägenhet i jakobinsk riktning uppfattade situationen på samma sätt som kungen gjorde det den 27 augusti. Dessutom tedde sig kriget för dem som rena vanvettet, sedan nu alla

Norges städer besatts. Själva ansåg de att de hade gjort en utomordentlig kupp då de fick tyskarna att låta Quisling gå, och låta den egentliga borgarklassen överta makten. På det sättet hade de blivit kvitt både Quisling och en arbetarregering. Kriget tedde sig för dem som en spontan aktion, som bara kunde ursäktas med den förvirring som uppstod i samband med ockupationen, och som man snarast möjligt måste få herravälde över. Utvecklingen mot krig tedde sig för dem dubbelt farlig. Både på grund av den förstörelse och egendomsförlust det skulle medföra, och därför att det rev undan grunden till den överenskommelse som de redan hade ingått med tyskarna, bakom ryggen på landets lagliga regering. Därför var de positivt intresserade av att hejda den utveckling som skulle leda till väpnade sammanstötningar mellan tyskarna och norrmännen. Därför drog Berggrav ut som reseagitator mot våld; han försökte dämpa hatet mot tyskarna genom att prägla parollen om deras ridderlighet. Han uppträdde som, och blev då och delvis även nu, betraktad som tysk agent. Administrationsrådets medlemmar och den egentliga borgarklassen som var alltigenom enigt med Berggrav, drog örönen åt sig då kriget trots deras ansträngningar bröt ut. De uppnådde därigenom att det inte kom till en öppen brytning med regeringen, och de undgick att gentemot befolkningen bli stämplade som landsförrädare. Genom administrationsrådets uppmaning till laglydighet hejdades utvecklingen mot ett revolutionärt inbördeskrig, och kriget inskränktes till ett fint och prydligt krig mellan uniformerade soldater. Från norsk sida tvingades kriget in i en ram av laglydighet, medan tyskarna inte tog den ringaste hänsyn till några krigslagar. Med sådana andliga vägledare var därför kriget förlorat innan det påbörjats.

De viktigaste händelserna 11-19 april

För översiktens skull är det nödvändigt att sätta upp en tabell över händelserna:

Onsdagen den 10 april:

Kl. 20: Kungen och Nygaardsvold avslår minister Bräuers nya krav: Quisling. Order sändes ut till de militära cheferna: det tyska angreppet skall mötas med alla medel.

” 23: Quisling stämplar det militära motståndet mot tyskarna som en förbrytelse i klass med mord.

Torsdagen den 11 april:

Regeringen uppmanar befolkningen att hjälpa till med ”att upprätthålla en laglig styrelse i landet”. Sedermera ”statsrådet” Irgens hänvänder sig till kungen på Nybergsund för att medla, men försöket

avvisas av kungen. Nybergsund och Elverum bombas av tyskt flyg. Förpostfäktningar mellan norska och tyska trupper börjar utanför Oslo.

Stortingspresident Hambro sänder ut en förklaring över Stockholms radio om att det härskar krigstillstånd mellan Norge och Tyskland.

Fredagen den 12 april:

Berlin dementerar Hambros upplysningar och uppger kravet om Quisling som ministerpresident.

Lördagen den 13 april:

Kungen uppmanar befolkningen till ”att göra *allt* som det står i var enskild persons förmåga för att rädda friheten och självständigheten för vårt kära fosterland”.

Måndagen den 15 april:

Quisling avgår som statsminister och Oslos borgerskap bildar regering i samarbete med tyskarna.

Tisdagen den 16 april:

Den norska kyrkans överhuvud anser det som ”vår” plikt att rädda människoliv, och uppmanar till försoning.

Det norska rättsväsendets överhuvud uppmanar kungen att erkänna den nya borgerliga regeringen och sluta fred.

De första sammanstötningarna mellan större organiserade norska och tyska truppstyrkor äger rum.

Torsdagen den 18 april:

Kungen avslår kraven från borgerskapet i Oslo.

Fredagen den 19 april:

Det norska sändebudet i Berlin utvisas.

Den moderna krigföringen börjar, i det att de tyska trupperna får nya order.

Hela denna period mellan den 11 och 19 april måste karakteriseras som en övergångsperiod från fred till krig. Vid periodens början sattes den norska militärapparaten i gång. Trots alla diplomatiska strävanden är den militära hastigheten så stor att utvecklingen dras över i krig.

Under hela denna period härskade det på det militära området en egendomlig blandning av fred och krig. Detta berodde först och främst på oklarheten och förvirringen på norsk sida och de tyska instruktionerna. De tyska militärerna trodde tydligen inte på påståendet om att det var krig, och dessutom pågick diplomatiska förhandlingar om fred ända till den 19 april. Först förhandlade minister Bräuer och kungen, senare "statsrådet" Irgens och kungen och slutligen borgarklassen i Oslo och kungen. Under mellantiden marscherade den tyska hären och samtidigt hade order givits, att det norska militära motståndet skulle brytas så humant som möjligt. Före mitten av denna period förekom på det militära området ingenting som inte kunde komma in under tyskarnas omdöme om det danska motståndet: "Widerstand durch örtliche Missverständnis." Före den 16 april hade över hälften av de norska mobiliserade trupperna gett sig, praktiskt taget utan motstånd. I övrigt hade det bara förekommit förpostfäktningar och brådskande reträtter. Men omkring mitten av denna period inträffar vändpunkten. Den 15 och 16 april blir det en sammanstötning mellan större (en bataljon) norska och tyska truppstyrkor. Mellan den 15 och 19 april hade tyskarna relativt stora förluster på grund av sitt lättsinniga sätt att rycka fram, enligt den ursprungliga instruktionen. Bortsett från några få enstaka tillfällen och förföljelsen av regeringen hade den tyska krigsföringen i denna period bara till ändamål att skrämja och förvirra. Bombningarna av de militära huvudförråden på Östlandet under första veckan var inte krigshandlingar, utan bara demonstrationer. Först efter den 19 april demonstrerade tyskarna sin krigsapparats effektivitet och metoder, samt vad bombning från luften verkligen är. De nya instruktionerna kom ungefär samtidigt med att engelsmännen sattes in i striden. Först från den tidpunkten fördes det krig med Norge i detta ords moderna, militära betydelse.

Om man enbart betraktar perioden före den 19 april är det riktigt vad en av de högre tyska officerarna skrev i Generalstabens interna militär-politiska tidskrift i juni 1940: "Tyvärr visade det sig att det västliga inflytandet var för starkt i Oslo. Regeringen hade inlåtit sig med London; regeringens flertal och kungen intog en fientlig hållning. Följden var att den norska hären satte sig till motvärn, även om det bara var oorganiserat motstånd. Att vi måste bryta detta, kan vi bara uppriktigt beklaga."

Att det inte fördes krig i Norge före perioden 16–19 april strider mot den uppfattning man får av de norska redogörelserna. Alla dessa redogörelser är taktiska rapporter om skärmytslingar och förpostfäktningar. Även om det gick rätt allvarligt till vid enstaka av dessa, förändras därmed inte den "fredliga" helhetsbilden. De flesta redogörelserna är för resten präglade av brist på överskådlighet.

Att redogörelserna från regeringshåll också ger en på motsvarande sätt förvriden bild beror på speciella omständigheter. Regeringen var bokstavligen talat

i eldlinjen från den 9 april på morgonen och så länge kriget varade i Norge. De rapporter som kom in till regeringen var fantastiskt överdrivna och åstadkom att regeringen trodde att hela norska hären var utsatt för en liknande behandling från tysk sida som de själva fick erfara. I verkligheten var tyskarnas behandling av regeringen ett specialfall. Gentemot den norska hären uppträdde tyskarna under denna period nästan otroligt humant, i jämförelse med den krigföring de senare presterade.

Den politiska utvecklingen under dessa dagar

Medan utvecklingen på det militära området under denna period långsamt gled från fred till krig, försiggick en motsatt utveckling i diplomatiska kretsar. Perioden inleddes med en brytning då minister Bräuers krav på Quisling som ministerpresident avvisades på kvällen den 10 april. Brytningen beseglades genom Quislings mordupprop samma kväll, samt dagen efter genom tyskarnas bombning av Nybergsund och Elverum, och Hambros krigsförklaring över Stockholms radio. Men den 12 april anträder tyskarna det diplomatiska återtagget. De förklarar sig villiga att låta Quisling gå, och fasthåller bara vid de 13 punkterna.

Nu var det emellertid inte längre så lätt för tyskarna att komma till tals med den norska regeringen efter erfarenheterna från Nybergsund och Elverum. Dessutom hade regeringens tilltro till tyska löften sjunkit starkt under loppet av de sista dygnet. Utrikesminister Koht gav uttryck för detta i ett tal den 5 maj där han sade: "Ordet tysk ärlighet har gjorts till en speglosa."

Om därför förhandlingarna skulle föras vidare på denna nya grundval måste tyskarna i gärning visa sin vilja till försoning. Detta gjorde de den 15 april då de lät Quisling gå och borgarklassen i Oslo övertog rollen som förmedlare. Vid denna tidpunkt hade emellertid norsk-engelska generalstabsförhandlingar inletts, engelska trupper var på väg till Norge, och förpostfäktingarna hade börjat. Dessutom var regeringen vid denna tid så upptagen av krigföringen att den i första taget inte förstod hela aktionen från Oslos borgare. Det var därför nödvändigt att uttrycka sig tydligare. Osloborgerskapet måste aktivt engagera sig för försoning. Detta skedde den 16 april genom biskop Berggravs radiotal och Paal Bergs direkta hänvändelse till kungen. Dessa hänvändelser kunde inte missförstås, men nu var det för sent. Den norska huvudstyrkan kom samma dag i strid med den tyska efter en öst-västlig linje några mil norr om Oslo. Dessutom hade engelska trupper redan landat i Narvik, Namsos och Åndalsnes. Kungens avslag på administrationsrådets sista försök hade blivit en nödvändighet.

Militärt sett skadade denna 10 dygns förhandlingsperiod normmännen i mycket högre grad än tyskarna. En rad norska avdelningar gav sig utan kamp

därför att de inte visste eller var säkra på om det skulle bli krig eller kapitulation. Den bristande klarheten på denna punkt hämmade också tillströmningen av frivilliga till den norska hären från de ockuperade distrikten. För att komma med i kriget måste man först och främst ha förmåga nog att uppfatta att regeringen uppmanade till krig, och dessutom måste man ha åtskillig energi, vilja och beslutsamhet. Antingen måste man därför ha en utpräglad nationalistisk inställning eller vara antinazist. Då majoriteten av ett lands befolkning inte har en kombination av alla dessa egenskaper var det bara ett litet fåtal som deltog i kriget söderut. Kriget fick här i hög grad prägel av att vara ett frivilligt företag.

De mest ödesdigra följderna fick regeringens oklarhet på det politiska området. Om man läser igenom regeringens uttalanden från denna period får man ett intryck av att den trots avslaget den 10 april ännu inte fattat ett slutgiltigt avgörande om krig. Uttalet den 11 april har i mycket högre grad karaktären av en inbjudan till fortsatta förhandlingar än av en krigsförklaring. Huruvida detta uttalande var avsett som ett förhandlingstrick eller icke, är ett psykologiskt och inte ett politiskt spörsmål. Den svenske militäre politikern överste Bratt, som hade tillfälle att studera händelserna på någorlunda nära håll, menar att det inte låg någon beräkning bakom oklarheten. Han avslutar sina undersökningar med att säga att den norska regeringen fullkomligt saknade uppfattning om hur den skulle uppträda i en krigssituation. Därför att det aldrig sades klart ifråga till den norska befolkningen att det var krig i landet fick hela perioden en prägel av förhandlingsperiod, med ett slags vändpunkt vid bombningen av Nybergsund och Elverum. Först med uttalet den 13 april utsades det någorlunda klart att det var meningen att föra krig i landet.

Men vid denna tidpunkt hade det i Oslo igångsatts en större politisk aktion på grundval av det program som skisserats i uttalet av den 11 april: nämligen att få Quisling störtad och uppnå fred. Sedan Osloborgarna följt den uppmaning som indirekt fanns i det första uttalet och störtat Quisling blev de sedan från regeringshåll betraktade som till hälften landsförrädare.

Lord Strabolgi dementerar visserligen i sin bok att biskop Berggrav var tysk agent, men anser honom vara en politisk idiot som var "genuint missledd" av tyskarna. Juristen Paal Berg vill gentemot en sådan anklagelse hävda, att det fanns skälig anledning att bli vilseledd av uttalet den 11 april. Han kan dessutom tillfoga att krigsanledningen tydligen starkt hade förändrats mellan den 11 och 18 april. Den 11 april var det Quisling som stod i vägen för en försoning. Den 18 april var det i betänklig grad Englands intressen som trätt i förgrunden.

Givetvis var det med anledning av inre tendenser som Oslos borgarklass kapitulade och gick i tysk tjänst när det gällde att avveckla kriget. Men genom regeringens vacklan eller oklarhet underlättades kapitulationen, och det blev möjligt att inför rätta försvara denna. Kapitulanterna fick en laglig förevändning, ett

slags nationellt norskt kamp- och kapitulationsprogram i motsats till Quisling som framställdes som tysk agent och regeringen, som framställdes som engelsk-orienterad. Deras argumentering föreföll logisk och överbevisande under hänsynstagande till den hopplösa militära situationen. Utvecklingen gav dem ju också skenbart rätt. Från regeringshåll fick befolkningen inte någon annan grundval till striden än hänsyn till vad som lönade sig. När bägge flyglarna argumenterade på grundval av en småsnål linje om vad som lönade sig bäst, har administrationsrådet otvivelaktigt rätt. Att man kunde kalla folk till strid även om de var nästan säkra på nederlag låg utanför regeringens horisont. Moraliska värden och hänsyn till en framtida resning är faktorer som man tydligen helst inte bör vara parlamentariker för att få upp ögonen för. Därför kom det aldrig någon hygglig appell till det norska folket från regeringen. Genom att det inte heller klart sades ifrån att det var krig fick kapitulationsstämningen tillfälle att organisera sig kring ett slags program. Då detta inträffade begick regeringen ett nytt misstag genom att inte uppträda tillräckligt kraftigt och beslutsamt emot denna stämning. Resultatet blev ändå att det uppstod en djupgående politisk skiljelinje i Norge. Stämningen mot kungen och regeringen inom Oslos borgarklass var således från krigets första dagar både skarp och förorättad. Det är nödvändigt att hålla denna utgångsposition i minnet för att kunna förstå den politiska utveckling som ägde rum i Norge efter nederlaget.

Den politiska klyvningen följdes av en motsvarande klyvning av den norska befolkningen i tre delar. I den ockuperade delen av Norge var det en mycket liten del av befolkningen som följde Quisling eller regeringens linje, de allra flesta följde administrationsrådet. Cirka 1,000 frivilliga reste från Oslo och kom med i kampen. Möjligheten att anmäla sig stod öppen över en vecka, och det var otvivelaktigt i första hand Quislings regeringsbildning som drev dem till att anmäla sig. De tillbud till motstånd som företogs från arbetarklassens sida, t. ex. arbetsnedläggelsen vid marinvarvet i Horten och andra, bröts snart av tyskarnas hotelser och arbetarbyråkratins hållning.

Arbetarbyråkratin i Oslo, landsorganisationens återstående ledning, intog en ståndpunkt mellan Quislings och administrationsrådets linje.

Så snart Quisling avgått som statsminister blev stämningen i Oslo utpräglat och aktivt defaitistisk. Någon entusiasm för kriget fanns inte i Oslo vid denna tid. Alla historierna om busschaufförerna från Oslo som offrade livet genom att köra tyskarna utför branten vid Skaret är inte sanna. Dessa och många liknande historier från Oslo under denna tid har möjligen ett visst agitatoriskt nationalistiskt värde, men de är inte sanna.

På den norska sidan av fronten fann man under denna period en motsvarande tredelning av den norska nationen, i ungefär motsvarande storleksordning som i den ockuperade zonen. Också här var stämningen i övervägande grad

defaitistisk, fastän denna stämning här nödvändigtvis dämpades ned på grund av kriget. Dessutom var stämningen i olika trakter av landet mycket skiftande, och svängde om från enhällig krigsbegeistring till passivt och aktivt sabotage av de militära påbuden. Som helhet måste det sägas att under denna period var stämningen defaitistisk även i den del av Norge där man kämpade. Denna stämning hos landsbygdens folk, och särskilt hos myndigheterna på landsbygden, tog sig uttryck på flera olika sätt.

Detta strider också mot den bild man får genom frontrapporterna och från regeringen närstående håll. Men man måste då hålla i minnet att fronterna och regeringens omgivning huvudsakligen bestod av frivilliga, d. v. s. den mest självständiga och energiska delen av Norges ungdom. I allt deltog cirka 10,000 man i striderna i Sydnorge, och cirka en tredjedel av dessa var så länge vid fronten att de personligen och direkt präglades av det. Vid fronten uppstod det så småningom verklig krigsentusiasm. Men dessa kretsar utgör en försvinnande del av Norges befolkning, och återspeglar inte på något sätt den allmänna stämningen.

Krigsentusiasmen och den aktiva norska nationalismen skapades av de 3,000 vid fronten och utvidgades i de tyska fånglägren. Där satt cirka 25,000 man inspärrade från en till tre veckor och tillbragte tiden med att berätta för varandra om verkliga eller uppdiktade egna hjältegärningar och tyskt djävulskap. Först då dessa 20–30,000 agitatorer släpptes lösa svängdes långsamt stämningen mot kriget hos den norska befolkningen. Majoriteten av den norska befolkningen blev ”omvänd” först efter den 25 september.

Under aprildagarna var den norska befolkningen till sin stora majoritet motståndare till kriget. Detta återverkar på och förklarar delvis regeringens vacklan och oklarhet. Politikerna bara återger den allmänna stämningen. Politikerna uppträdde likadant som en stor del av befolkningen och lät utvecklingen driva. De representerade det bättre genomsnittet, men ingen politisk ledning. Därför hade de inte mod och kraft att aktivt ingripa i utvecklingen i den avgörande situationen, och slå ned den defaitistiska stämningen. Att det slutligen blev krig i Norge och inte kapitulation berodde därför i högre grad på yttre omständigheter och tillfälligheter än på de norska politikerna.

Den politiska kampen 20 april–20 maj

Under krig kommer alltid det politiska och diplomatiska livet att ställas i bakgrunden och underordnas de militära behoven. Detta betyder på intet sätt att den politiska kamp som föres under kriget är utan betydelse. Den politiska krigsföringen är väl så viktig som under fredliga tider. Den politiska aktiviteten under krig går framför allt ut på att sammansvetsa befolkningen kring kriget. Statsmännens tal, hållning och uppträdande är av väsentlig betydelse för truppernas och befolkningens stridsmoral och därför en krigsfaktor av första rang.

Att regeringens politiska kamp under kriget var minst lika misslyckad som under den föregående förhandlingsperioden berodde inte bara på subjektiv otillräcklighet. Krigsföringen gick hela tiden enbart till fördel för tyskarna. Att leda kampen när man går från nederlag till nederlag är en av de svåraste uppgifter som finns. Det hjälper inte bara att blunda för nederlagen, eller försöka bortresonera och bagatellisera dem. Särskilt under krig kommer fakta mycket snabbt och klart till synes. Under sådana omständigheter måste kampledningen vara besjälad av en säker tro på egen sak, och på att krigslinjen är den enda riktiga, oavsett nederlagen. Regeringen var särskilt osäker om det senare, och dessutom saknade den fullständigt den "fighting spirit" som är nödvändig för att uppehålla modet bland trupperna och befolkningen trots nederlagen.

Dessutom var de objektiva förhållanden som regeringen arbetade under utomordentligt svåra. Från den 15 april och till den 5 maj reste regeringen cirka 500 km. till lands och 1,000 km. till sjöss, ständigt förföljd av tyskarna. Under sådana omständigheter är det inte lätt att leda någon politisk kamp. Dessutom sprängdes statsmännen till en del isär under den svåraste tiden. Regeringens utrikespolitiska experter var i utlandet under kriget i Sydnorge. Utrikeskommitténs ordförande, Hambro, satt i Stockholm och ledde den norska utrikespolitiken tämligen oberoende av regeringen. Utrikesministern och försvarsministern var i England och Frankrike under den sista delen av kriget om Sydnorge. För den återstående delen av den resande regeringen var det under dessa omständigheter mycket svårt att fatta betydelsefulla och tungt vägande beslut. I möjligaste mån försökte de därför undgå att delta i någon politisk kamp, med påföljd att tyskarna tog initiativet också på denna kampfront.

För den tyska politiska ledningen gällde det att förhindra att kriget skulle utveckla sig till en samlad nationell resning genom att utnyttja regeringens obeslutsamhet när det gällde att klarlägga situationen för den norska befolkningen. Då kriget var oundvikligt förklarade de själva krig i former som underströk regering-

ens vacklande hållning. Den egentliga tyska krigsförklaringen kom den 19 april då det norska sändebudet i Berlin utvisades. Detta bekantgjordes i Oslopresen den 20 april genom följande meddelande: ”Det norska sändebudet Scheel, som i går på uppdrag av kung Haakon och regeringen Nygaardsvold hade bett om tillåtelse att stanna i Berlin och fortsätta legationens arbete, har i dag på grund av den fientliga hållning som den norske kungen och regeringen Nygaardsvold intagit, uppmanats att tillsammans med legationspersonalen redan i dag lämna Tyskland.”

För tyskarna gällde det först och främst att fördjupa och befästa den klyfta som uppstått bland den norska befolkningen till följd av Osloborgarnas kapitulation och den föregående förhandlingsperioden. Tyskarna måste försöka att dra kapitulanterna över på sin sida i kriget mot regeringen. Men detta måste ske under sådana former att inte de norska kapitulanterna gick miste om befolkningens förtroende. Genom Hitlerförordningen av den 24 april skapades klara linjer både beträffande den föreliggande situationen och kapitulanternas ställning. Tyskarna fann det inte nödvändigt att spendera någon speciell krigsförklaring på sina norska motståndare. Men i inledningen till denna administrationsordning för det ockuperade Norge nämndes det att regeringen Nygaardsvold hade framkallat krigstillstånd mellan Norge och tyska riket. Hitlerförordningen lyder:

”Regeringen Nygaardsvold har genom sin proklamation och sitt uppträdande och genom de militära stridshandlingar som med dess vilja ägt rum, framkallat krigstillstånd mellan Norge och det tyska riket. För att säkra upprätthållandet av offentligt lugn och det offentliga livet i de norska områden som står under de tyska truppersnas beskydd, förordnar jag:

1. De besatta norska områdena ställes under en ”rikskommissarie för de besatta områdena”. Han skall ha säte i Oslo. Rikskommissarien skall tillvarata det tyska Rikets intressen, och är den högsta regeringsmyndigheten i civila angelägenheter.
2. *Rikskommissarien kan betjäna sig av det norska administrationsrådet*, och de norska myndigheterna, för att genomföra sina förordningar och utöva förvaltningen.
3. a) Den rättsordning som hittills gällt äger fortfarande kraft, så länge detta är förenligt med ockupationen.
b) *Rikskommissarien kan genom förordning skapa ny rätt*. Dessa förordningar skall meddelas genom ett ”Forordningstidende for de besatte norske områder”.
4. Chefen för de tyska trupperna i Norge utövar den högsta militära rätten, och hans förordningar på det civila området genomföres endast av Rikskommissarien. I den utsträckning och så länge den militära situationen

kräver det har chefen för trupperna rätt att vidtaga de åtgärder som är nödvändiga för att genomföra sina militära uppdrag och säkerställa Norge militärt.

5. För att genomföra sina förordningar kan Rikskommissarien begagna sig av tyska polisorgan. De tyska polisorganen står till förfogande för chefen för de tyska trupperna i Norge i den utsträckning de militära behoven kräver det, och Rikskommissariens uppgifter tillåter.
6. Rikskommissarien lyder omedelbart under mig, och han får riktlinjer och instruktioner av mig.
7. Till överkommissarie för de besatta norska områdena utnämner jag överpresident Terboven.
8. Föreskrifter till att utfylla och genomföra denna förordning utfärdas efter mina riktlinjer, för civila angelägenheter av Reichsministeriet och för militära angelägenheter av chefen för försvarsmaktens överkommando.

Genom denna förordning blev situationen fullkomligt klarlagd beträffande krigssituationen, och genom densamma infördes ett slags politisk-militär diktatur i det ockuperade Norge. Beträffande administrationsrådet betecknade förordningen en ny politisk framstöt, i det att medlemmarna av rådet ställdes till rikskommissariens disposition. Tyskarna gjorde därmed slut på denna parodi att samtidigt ha två självständiga regeringar i ett krigförande land, en som för krig och en som samarbetar med erövraren.

Medlemmarna av administrationsrådet blev också formellt degraderade från jämställda till underordnade ministrar under den tyske rikskommissarien. I punkt 2 heter det: "Rikskommissarien kan betjäna sig av det norska administrationsrådet och av de norska myndigheterna för att genomföra sina förordningar och utöva förvaltningen." Det framträder klart att administrationsrådet är ett hjälpredskap för tyskarna, till tjänst för den tyske kommissarien. Vilka funktioner administrationsrådet skulle ha berodde på rikskommissarien, och vilka uppgifter han hade att lösa i Norge. Formellt kunde även efter Hitlerförordningen hävdas att administrationsrådets medlemmar inte kunde användas till krigsändamål i det att rikskommissariens uppgifter "bara" var av civil art. Då varken administrationsrådets medlemmar eller Oslobefolkningen reagerade mot administrationsrådets nya funktion gick tyskarna naturligtvis ett steg längre. Nästa framstöt bestod i att låta administrationsrådet framträda som hjälporgan också för militära ändamål. Detta gjordes genom Terbovens tillträdelseproklamation. I denna utvidgades rikskommissariens arbetsområde, och därmed indirekt administrationsrådets uppgift, till att också gälla krigföringen mot den norska regeringen. Enligt proklamationen skall det norska administrationsrådet kunna tjäna till "åvägabringandet av alla förutsättningar för de militära behov som är nödvän-

diga i ett land där det mot den tyska regeringens vilja beklagligtvis ännu kämpas”. Tillträdelseproklamationen lyder:

”Efter Ledarens befallning har jag som rikskommissarie övertagit hela den civila myndigheten i de besatta norska områdena under den tid som ockupationen varar.

Som min förnämsta uppgift anser jag: Upprätthållandet av lugn, säkerhet och ordning, tryggande av ett ordnat ekonomiskt och kulturellt liv för befolkningen och *avvägningandet av alla förutsättningar för de militära behov* som är nödvändiga i ett land där det mot den tyska regeringens vilja beklagligtvis ännu måste kämpas.

Jag går emellertid till denna min uppgift med beslutet att begränsa olägenheterna och bördorna för befolkningen till det oundvikliga.

Den avgörande förutsättningen för detta är att befolkningen mottar mina åtgärder lojalt och beredvilligt följer dem. *De norska administrationsmyndigheterna har ställt sig till förfogande för samarbete.* De fortsätter i sina ämbeten och sköter sina åligganden som hittills.

Oslo den 26 april 1940.

Rikskommissarien
för de besatta norska områdena.
Terboven.

Denna tyska politiska framstöt när det gällde att utnyttja Osloborgarrådet vågade regeringen inte bemöta. Bortsett från en oklar formulering om att ”det norska folket möter kriget med en fast vilja att värna sin självständighet”, finns det från regeringens sida ingenting som berör detta problem. Formuleringen ger intryck av att nationen stod enig om krigslinjen, vilket knappast någon gång varit så oriktigt som den 27 april då uppropet utställdes. Anledningen till att regeringen inte vågade ta upp förhållandet till kapitulanterna är av klassbetonad art. I stort sett var den tongivande delen av borgerskapet under denna tid motståndare till kriget. Att detta är så svårt att få upp ögonen för, beror på att inte alla har klart för sig att arbetarbyråkratin i väsentligt avseende representerar borgerskapet och inte arbetarklassen. Stalinisterna hade för länge sedan upphört att representera något annat än den ryska byråkratin och förde i Oslo en politik som stödde Quisling och tyskarna.

Av klassmässiga skäl kunde inte kungen och de borgerliga politikerna ta avstånd från den mäktigaste delen av landets kapitalistklass. Arbetarregeringen var tydligen fullständigt villrådlig, när det gällde kapitulanterna, om den över huvud taget uppfattade motsättningarna. Den ende som berörde denna ”farliga” fråga var utrikesminister Koht som i början av maj befann sig i England. Över London-radion riktade han ett tämligen skarpt angrepp på kapitulanternas ideolo-

giske ledare biskop Berggrav. Därmed skaffade han sig en ny spik till sin politiska likkista. Talet utlöste omedelbart raseri i den borgerliga pressen i Oslo. I förbittringen avslöjade de en del mycket väsentliga drag hos den borgerliga demokratin. De preciserade, trots alla fullmaktsförklaringar till regeringen, att det är kungen som är landets diktator i krig, och det tillkom honom och inte arbetarregeringen att fatta väsentliga avgöranden. Utrikesministerns frimodiga yttranden om Oslokapitulanten har senare strukits i den officiella norska Vita boken. Regeringens politik gick nämligen denna gång och senare framför allt ut på sammanhållning. Varje kapitulant kunde således räkna på en välvillig hållning från den krigförande regeringens sida. Regeringens inställning till denna fråga, eller rättare sagt brist på inställning till kapitulanten, gjorde varje kapitulation för tyskarna i det ockuperade Norge fullständigt riskfri. Därför kom inte tyskarna att sakna norska hjälpare sommaren 1940, men dessa konsekvenser av regeringens ”geniala” sammanhållningstaktik skall vi återkomma till under behandlingen av utvecklingen i det ockuperade Norge.

Den tyska krigsförklaringen, och beskyllningen för att ha skapat krigstillstånd mellan Norge och Tyskland, måste emellertid regeringen svara på. Detta gjordes i ett upprop den 28 april, vars viktigaste del lyder:

”Det norska folket har icke låtit skrämman sig av bombkrig och andra härjningar. Det ansåg sin självständighet så värdefull, att det hellre ville fördrå kriget än böja sig under tyskt tyranni.

Det tyska riket har självt försatt sig i krigstillstånd mot Norge. Norge önskade icke krig, och bar icke vapen mot någon. Men det norska folket möter kriget med en fast vilja att värja sin självständighet. Och det är en plikt för den norska regeringen att föra striden för folket.

Kungörelsen om krigstillstånd gör ingen skillnad för Norge. Kriget fortsätter nu som förut. Och det skall fortsätta ända tills våldsmännen har drivits ut ur landet och Norge ånyo är fritt.

Den norska regeringen sänder sitt tack till den brittiska, franska och polska regeringen som hjälper Norge i denna kamp. Tillsammans för alla dessa regeringar en kamp mot den våldsmakt som kränker folk-rätten och vill kuva de små nationerna.

Den norska regeringen litar på att rätts- och frihetstankarna skall vinna till slut. Den vet att lagbrott och våldsdåd kan föra stor skada över landet. Men den vet lika visst att det norska folket inte därför vill uppge den frihet som grundlagen av år 1814 har stadfäst i landet.

Den norska regeringen säger ingenting nytt när den kungör: Striden för självständigheten fortsätter.”

Beträffande ansvaret för kriget är regeringens hållning i uppropet för svag och defensiv. Dels skyddar regeringen sig bakom folkviljan, dels kastar den absolut all skuld på tyskarna. Kriget framställs närmast som en naturkatastrof, och följaktligen är regeringen helt oskyldig till denna, genom att "Norge önskade icke krig, och bar icke vapen mot någon".

I verkligheten är inte krig någon ensidig mekanisk process, utan en samhällslig konflikt mellan två parter. Följaktligen bör det också från norsk sida finnas en instans som står politiskt ansvarig för kriget och för ledningen. Den norska regeringen saknade emellertid det moraliska mod som skulle behövas för att framträda som de vilka stod i ansvar för kriget från norsk sida. I stället för att möta den tyska utmaningen med en stolt förklaring om att de påtog sig ansvaret för kriget, under de omständigheter som tyskarna hade framkallat det, fick man denna jämmer över kriget och tyskarna som de enda skyldiga.

Detta är emellertid inte så överraskande som regeringens kraftiga slutsats i svaret. Denna röjer tro på segern och vilja att fortsätta kampen. Detta beror på speciella förhållanden som rådde den 27 april. Den militära situationen vid denna tidpunkt var visserligen katastrofal. Hela den norska hären hade sprängts isär, och engelsmännen var på vild flykt uppför Gudbrandsdalen. Men dessa upplysningar hade tydligen inte kommit fram till härens överkommando och regeringen. Ända från krigets början var regeringen överdrivet optimistisk beträffande den militära situationen och möjligheten för seger. Men denna illusion har knappast någon gång varit större än dagen före det militära sammanbrottet i Sydnorge. Den 27 april utsände således härens överkommando till trupperna en dagorder som bland annat innehöll: "Nu är det slut med reträtterna i Norge..." Dagen efter meddelade de allierade att Sydnorge måste uppgivas. Därför att förväntningarna hade spänts så högt genom myndigheternas upprop den 27 april blev besvikelsen så mycket bittrare då de allierade hjälptrupperna genast efteråt lämnade Sydnorge och de norska trupperna blev tvungna att kapitulera.

Det militära sammanbrottet i Sydnorge utlöste förbittring mot engelsmännen och kapitulationsstämning gentemot tyskarna. Förbittringen mot engelsmännen ökades genom Chamberlains radiotal den 5 maj om den segerrika reträtten från Åndalsnes "utan att förlora en man". Den norska överbefälhavaren i Trøndelag sände den 5 maj ut en dagorder där han beskyller engelsmännen för att ha gett sig i väg utan att underrätta honom. Detta var anledningen till att Trönderhären hade blivit tvungen att kapitulera. Under dessa första majdagar var besvikelsen enorm och sammanbrottet både militärt och moraliskt nästan bottenlöst. Man var besviken och förbittrad på allt och alla, men först och främst på den engelska hjälpen och på regeringen som hade låtit sig lockas till krig genom utsikterna till engelsk hjälp.

Denna stämning nådde antagligen sin kulmen den 5 maj. Samma dag stod utrikesminister Koht, som tydligen fortfarande levde kvar i stämningen från den 27 april, och avslutade sitt tal över London-radion med följande ord: "Vi får hjälp i vår strid från Storbritannien och Frankrike, och även den polska regeringen sänder 4,000 man. Det är klart att det tar tid att få denna hjälp fullt effektiv. Det är så mycket som behövs i själva Norge innan vapen och folk från västmakterna kan komma till full nytta. Men jag vill be att folket där hemma inte blir otåligt om det ser ut att gå långsamt. Kom ihåg: det är inte bara ett intresse, det har varit en hederssak för västmaktregeringarna att befria Norge ur det tyska greppet. Och jag är viss om att de kommer att sätta in hela sin förmåga på detta. Det har de högtidligen förbundit sig till, och det *kommer de* att göra.

Därför får vi på vår sida inte nedlägga kampen. Det skulle vara en självuppgivelse som skulle kosta oss friheten för långa, långa tider. Och ett norskt folk som inte är fritt – kan vi tänka oss det? Nej! De som utan skuld från vår sida har kastat sig över oss, dem måste vi kasta ut. Det är en plikt mot oss själva, det är ännu mer en plikt mot våra barn, och det är allra mest en plikt mot det land som vi älskar och som vi vill skall leva fritt och självständigt fram genom tiderna."

I den kapitulationstämning som härskade vid denna tidpunkt utlöste utrikesministerns appell om att fortsätta kriget endast raseri. Borgarklassen i Oslo uppmanade öppet kungen att följa kung Leopolds exempel.

Bortsett från stämningar och förbittring betecknade uppgivandet av Sydnorge sakligt sett en vändpunkt i kriget. I verkligheten var därmed fälttåget om Norge avslutat. Nordnorge är varken ekonomiskt eller militärt någon del av Norge. Militärt är Nordnorge en ö, på grund av bristen på kommunikationer till lands mellan Nord- och Sydnorge. Ekonomiskt står Nordnorge i samma förhållande till Sydnorge som en koloni till moderlandet. "Kolonien" Nordnorge levererar råvarorna malm och fisk, och är praktiskt taget utan industri. Till och med missnöjda nationella minoriteter finns i Nordnorge, vilket inte var utan betydelse under kriget.

Kriget i Nordnorge var inte i första hand dikterat av norska intressen; det var ett led i den imperialistiska uppgörelsen om tillträdet till den svenska järnmalmen. Detta förtegs omsorgsfullt både av engelsmännen och av den norska regeringen. Fransmännen däremot hade inte längre något intresse av att dölja detta. I den franska redogörelsen för fälttåget i Norge omtalas striderna i Nordnorge under kapitelrubriken "Kampen om vägen till järnet".

Ända från krigets första dag hade detta en dubbel karaktär. Dels var det ett led i världskriget mellan England och Tyskland, dels var det en norsk nationalistisk resning mot tyskt förtryck. Före nederlaget i Sydnorge var det den norska nationalistiska sidan som var den dominerande. De allierade trupper som ingrep i Sydnorge var hjälptrupper för den norska nationella saken. Den norska reger-

ingen och överkommandot förde först och främst kriget för att få tyskarna fördrivna från Sydnorge, medan striderna i Nordnorge var av underordnat intresse för dem. För engelsmännen däremot var det järnmalmstransporten och Narvik som stod i förgrunden. Här ingrep de snabbt och energiskt redan under krigets första dagar, och även senare insattes här hjälptrupper i stort antal. Den norska nationalistiska sidan av kriget intresserade dem inte så mycket att de ville riskera en kryssare eller ett slagskepp på den i Trondheimsfjorden.

Före uppgivandet av Sydnorge var de specifikt norska nationella intressena dominerande, och efter denna tid dominerade de imperialistiska intressena. Kriget i Norge började visserligen som en spontan nationalistisk resning, men allt eftersom den utvecklade sig blev dess tyngdpunkt förskjuten från det nationalistiska till det internationalistiska planet. Vändpunkten sammanfaller med reträtten ur Sydnorge. Efter denna tidpunkt träder de norska intressena tillbaka som ett underordnat led i förhållande till de engelska. Till följd av den förändrade situation som uppstod vid nederlaget i Sydnorge kom det fram nya fredssträvanden. Borgarklassen i Oslo uppmanade ånyo kungen att sluta fred ”för att föra neutralitetslinjen vidare” (Tidens Tegn 5 maj). Kungen avlog detta i ett tal den 7 maj. Det viktigaste avsnittet ur talet lyder: ”Trots vår flottas hjältemodiga kamp och det tappra motstånd som bjudits av våra egna trupper och av våra allierade, har övermakten varit för överväldigande. Sedan våra allierade funnit det nödvändigt att dra tillbaka sina trupper från Åndalsnes och Namsos och placera dem på andra ställen, är nu praktiskt taget hela det sydliga Norge i fiendens händer. Men ställningen är icke hopplös. Det som tvingat oss tillbaka är fiendens överlägsenhet tekniskt och till antalet, både till lands och speciellt i luften.

Vi har anledning att tro, att detta förhållande nu snart kommer att bli annorlunda. I Nordnorge står vi fortfarande starkt och härifrån skall det lyckas oss att, med den hjälp som planeras, återvinna resten av landet. Under någorlunda liknande villkor står våra soldater fullt ut på höjd med de tyska och mer än så. Tyskarnas förluster både till sjöss och på land är hittills många gånger större än våra egna. Inte heller tyskarnas omänskliga krigföring mot civilbefolkningen, deras bombanfall och brandhärjningar har haft avsedd verkan. Folkets moral är orubbad. Varje bränt hus, varje lönnmord på värnlösa civilpersoner, styrker folkets fasta beslut att kasta våldsmännen ut ur landet.

Vi tvivlar icke på att folket i de besatta områdena kommer att uppträda med den värdighet som förhållandena kräver. *Kung och regering är fast beslutna att hålla ut tills landet befriats.*

Vi riktar en enträgen vädjan till det norska folket att göra gemensam sak med oss i befrielsekampen. Om bördorna blir tunga och sorg och saknad träffar våra hem, så förlora icke modet. Det är Norges framtid kampen gäller.

Norge åt norrmännen.”

Hur kungen tänkt sig att återvinna landet med utgångspunkt i Nordnorge är en smula gåtfullt. Som situationen låg till, med tyskarna som herrar i luften, var detta en fullkomligt olöslig uppgift. Den engelske strategen och politikern lord Strabolgi skrev också mycket öppet efter uppgivandet av Sydnorge: ”Att besätta Narvik och uppge resten av landet skulle vara ungefär som om England höll fast vid Orkneyöarna och utlämnade resten av landet till en erövrare. Varje ansträngning av värde för Norge och Sverige måste sättas in i Trondheim.”

Nu är det inte alldeles säkert att kungens hoppfulla tanke om återerövringen av Sydnorge bara berodde på bristande strategisk insikt. Fransmännen avgav vid denna tidpunkt försäkringar om kraftig hjälp. Enligt Göteborgs Handels- & Sjöfartstidnings korrespondent i Paris hade statsminister Reynaud sagt att om nödvändigt var han villig att sända en miljon franska soldater till Norge. Reynauds löfte uppfylldes aldrig därför att fransmännen tre dagar efter kungens tal fick användning för alla sina soldater och mer till, då tyskarna föll in genom Holland och Belgien.

Engelsmännen däremot hade tydligen uppgivit varje tanke på något fortsatt fälttåg i Sydnorge då kungen höll sitt tal. Efter återtåget från Åndalsnes och Namsos kom det till en våldsam uppgörelse i det engelska parlamentet. Grundvalen för kritiken mot Chamberlain var bristen på förutseende och planläggning, samt dåligt utnyttjande av den norska nationalismen.

Den engelska regeringen hade trots framställning från amiralitetet och det norska överkommandot nekat att riskera en kryssare i Trondheimsfjorden. Chamberlain försvarade sig med de argument som är typiska för en förbrukad ledning., Enligt honom var misstaget endast av kvantitativ art, i det att tyskarna hade mera flyg. I övrigt avvisades kritiken som kverulans och med försök att tysta ner hela saken under hänvisning till den militära situationen. Han sade bl. a.: ”Vi måste ta oss i akt för att utså missmod och splittring mellan oss själva. Detta är icke den rätta tiden för klagan, utan en tid då vi bör sluta leden, bita ihop tänderna och anstränga oss för att sätta till all vår styrka och förmåga till rustandet av våra stridskrafter och smidande av vapen som ska hjälpa oss att vinna.”

Kritiken stämplades således som skadlig för landet och gjordes delvis till en personlig fråga.

I motsättning till många länders arbetare visade sig de engelska arbetareparlamentarikerna vara alltför mogna för att låta sig bedras av denna bondfångarargumentation. De ansåg att när situationen nu blivit farlig var det ännu en anledning att koppla av en oduglig ledning. De hade dessutom ingen tro på att ledningen blev dugligare därför att kritiken stryptes. De bad om närmare upplysningar om hur 20 gånger så många engelska jagare kunde ha förändrat fälttågets förlopp i Norge, när tyskarna hade besatt flygfälten. Efter att först ha sakligt

kritiserat Chamberlain ryggade de inte tillbaka för att ta upp stridshandsken då han försökte göra det hela till en personlig angelägenhet. Arbetarpartiets ledare Attlee slutade sitt inlägg med: ”För att vinna detta krig måste vi ha andra män vid rodret än dem som nu leder oss.” Till Chamberlains vädjan till nationen om att offra, replikerade Lloyd George med att säga att Chamberlain borde föregå nationen med ett gott exempel och offra sin ställning. Amiral Amery slutade sitt inlägg med att citera Cromwells berömda avslutning av talet till det långa parlamentet: ”När det gäller det goda ni har kunnat uträtta, har ni suttit alltför länge. Gå, säger jag, låt oss bli er kvitt. I Guds namn: Gå.” Inpiskningsmaskineriet i torypartiet var så starkt att inte mer än 30–40 konservativa röstade med oppositionen, och Chamberlain behöll en knapp majoritet. Några dagar senare blev han i alla fall tvungen att avgå, då arbetarpartiet vägrade att låta sig representeras i en regering Chamberlain.

Situationen i Nordnorge

Då regeringen kunnat samla sig i Nordnorge under första hälften av maj stod den inför en rad nya och invecklade problem. Först och främst var det förhållandet till de allierade som måste klarläggas. Det måste avgöras vems kriget om Narvik egentligen var. Ifall det var de allierades krig om vägen till Sverige och till järnet, eller om det var nonmännens krig om landets oberoende. Regeringen tog inte ställning till detta obehagliga problem, utan slog sig till ro med att bägge parter hade sammanfallande intresse av att erövra Narvik. De sköt med andra ord ifrån sig detta principiella problem, eller uppsköt det.

Det är emellertid inte möjligt att undgå stora och principiella frågor genom att uppskjuta avgörandet. Allra minst går det i krig. Konkret dök problemet upp under striderna om Narvik genom frågan om vem som skulle ha överkommandot i det militära fälttåget. För att kunna föra ett fälttåg på effektivt sätt är det en militär nödvändighet att de olika vapenslagen och avdelningarna läggs under ett enda överkommando. Om striderna om Narvik skulle vara ett norskt företag måste de allierades styrkor underställas ett norskt överkommando, både av principiella och av militära skäl. Detta blev aldrig gjort, fastän nödvändigheten av att samordna styrkorna var iögonfallande.

Kommandomässigt sett var förhållandena i Narvik-avsnittet utomordentligt brokiga. Där kämpade engelska och reguljära franska styrkor, dessutom avdelningar av den franska Främlingslegionen och polska styrkor, förutom de norska. Dessutom opererade engelska flyg- och flottavdelningar tämligen oberoende av landstyrkorna, utom resterna av den norska flottan. Även inom den norska militärapparaten var förhållandena tämligen invecklade. Utom det norska brigadkommandot hade både kommenderande generalen och försvarsministern sin

stab för att övervaka de militära operationerna. Dessutom skärpte regeringen kontrollen genom att utnämna en ny militär till statsråd. Nu är det långt ifrån så, att ledningen av militära operationer blir mera effektiv ju fler staber och kontrollorgan man kopplar in. Tvärtom är enkelhet i kommandoförhållandena en absolut nödvändighet; på intet område har byråkrati och kompetensstridigheter en så omedelbart förödande verkan som vid militära operationer.

Regeringen hade således tillräckligt många militära administrationsproblem att få ordning på. Först och främst gällde det att samordna de olika icke samstämmiga militäravdelningar som kämpade för olika mål. Lösningen av dessa problem hade påbörjats när Nordnorge måste uppges. Den norska hären och flottan samordnades genom att general Ruge utnämndes till försvarschef.

Bortsett från frågan vad kriget i Nordnorge egentligen fördes om, var regeringen enig om att det skulle fortsätta. På denna punkt intog regeringen en klar och entydig ståndpunkt. I kungens upprop den 7 maj heter det: ”Kung och regering är fast beslutna att hålla ut tills landet befriats.” Regeringen visade också en beundransvärd aktivitet när det gällde att mobilisera nationens krafter för kriget i Nordnorge. De sände ut upprop i radio om att alla normän i Sverige skulle anmäla sig till tjänst i Nordnorge. Ja, normännen uppmanades till och med att *olagligt* ta sig över gränsen till Sverige från Sydnorge för att komma regeringen till undsättning. Detta upprop åstadkom att överste Getz och hans tappra tröndelagsbor fick ett extra uppehälle på 14 dagar i ett tyskt fångläger. Detta var dock det minst skadliga med uppropet. Värre var det med att tyskarna skärpte gränskontrollen. Också svenskarna kände sig hotade genom detta upprop, därför att de kanske kunde bli utsatta för tysk press. Därför hittade de på att det inte var förenligt med deras elastiska neutralitet att tillåta normän att resa till Nordnorge. Formellt var det naturligtvis tillåtet också för normän att resa till Nordnorge, men i praktiken var det nästan omöjligt att få de nödvändiga papperen. Hur den svenska byråkratin uppträdde redan i början av maj uttryckte Hambro i följande ord: ”De kunde inte ha varit stort värre om de hade varit tyskar.”

Regeringens kampvilja och tro på slutlig seger var ganska egendomlig. Den militära situationen i Nordnorge i början av maj var långt ifrån hoppfull. Någon fara för att tyskarna skulle rycka fram ytterligare förelåg inte, men de hade bitit sig ganska gott fast i sina ställningar. Det första norska angreppet på ställningarna förde till militär katastrof, efter norsk måttstock. Det andra angreppet som utfördes i början av maj tillsammans med franska trupper ledde heller inte till nämnvärda resultat. Någon militär grundval för regeringens optimism förefanns inte, om man bortser från de franska löftena.

Av väsentlig betydelse för regeringens hållning har antagligen Rysslands inställning varit. Ryssarnas praktiska politik var visserligen utomordentligt motsä-

gande. Kommunisterna i Sydnorge hade fått order om att stöda tyskarna genom att slå in på den defaitistiska linjen. I Nordnorge däremot fick de order om att bekämpa tyskarna. Den röda bataljonen, Alta bataljon, gjorde sig också speciellt bemärkt i kampen mot tyskarna vid Narvik. Diplomatskt däremot var ryssarnas hållning fullt entydig, i varje fall gentemot de norska statsmännen. Utrikesminister Koht berättade i en konferens att ryssarna hade gått så långt som det över huvud var möjligt för dem i sitt stöd av Norge, med bibehållande av neutraliteten. De hade lovat all möjlig hjälp till norrmännen och till och med tvingat tyskarna att lova att lämna Norge så snart storkriget var över. Gentemot åhörarens skepsis tillfogade han dock efter någon eftertanke: ”Ja – vi har kanske inte någon särskild anledning att tro på dessa människors löften.” I det senare hade han otvivelaktigt rätt. Då amerikanska tidningar en tid senare offentliggjorde ”från mycket auktoritativt norskt håll” att ryssarna hade erbjudit stöd och vapenleveranser under kriget, sände Tass ut en tämligen förvirrad dementi. I Sydnorge hade Tidens Tegn tydligen också mycket auktoritativa källor, och visade i en ledare för den 4 juni att den var ännu naivare än utrikesministern. Under rubriken ”Solidaritet och dröm” skrev den följande: ”Det finns bara en politisk linje i dag och den heter vår självständighet och kampen om Norges frihet som mål. Der Führer har högtidligen lovat att den ockupation av vårt fosterland som Tysklands krig nödvändiggjorde, är av övergående art. Vi har ingen anledning att tvivla på hans ord. Hittills har han hållit vad han lovat det norska folket. Det är medvetandet om att alla, var och en på sitt sätt, arbetar mot detta mål, som i dag gör livet värt att leva.” Två dagar senare var tidningen tvungen att ta in följande dementi: ”Från och med i dag har Tidens Tegn ställts under förhands-censur under en tidrymd av 8 dagar därför att ledarartikeln ’Solidaritet och dröm’ i nr 128 den 4 juni innehöll en oriktig framställning av de historiska händelserna.”

Det är en smula oklart om det är Hitlers ordhållighet som dementeras eller om dementin gäller löftet att lämna landet. Då humor inte hör till den tyska censurens starka sidor måste man utgå från att det senare har avsetts.

Efter och under kriget beskyldes regeringen för att ha varit fulkomligt oduglig och inte ha gjort någonting. Oppositionen i Oslo beskyllde den för att ha låtit allting driva och bara tänkt på sin egen säkerhet. Nygaardsvold preciserade i ett tal den 25 juni att regeringen tvärtom hade varit otroligt aktiv inom det område den behärskade: ”Jag skall icke uttala mig om den militära administrationen. Den civila däremot vill jag gärna säga några ord om.

Vi försökte, och jag tror vi lyckades, reorganisera hela den civila administrationen för den icke ockuperade delen av Nordnorge.

Olycksfallsförsäkringen och sjukförsäkringen blev ordnad och utvidgad till att omfatta värnpliktigt befäl, soldater och civilt luftvärn.

Norges brandförsäkringskassa, Hypoteksbanken, Småbrukar- och Egendomsbankerna, Fiskeribanken samt lånekassorna för fiskare och småbrukare organiserades. Kommunala frågor, bankfrågor, skolfrågor, lantbruks-, fiskeri- och industrifrågor behandlades och löstes. Ett av de största problemen var att förse Nordnorge med nödvändighetsvaror, och jag vågar säga att vi på detta område maktade lösa detta problem på ett sådant sätt att Nordnorge sällan varit så väl försörjt som då regeringen blev tvungen att avsluta sitt arbete där.

Huruvida dessa förråd fortfarande finns och om de blir förnyade varefter tors jag inte uttala mig om.

Jag tror att dessa få och koncentrerade upplysningar visar att regeringen trots alla svårigheter var en arbetande regering, en regering som med stortingets mandat för ögonen sökte lindra och förebygga nöd och brist, och ordna och återupprätta det som krigssituationen rivit ner.”

Det politiska livet i Tromsö förlöpte ungefär i samma takt som vid vanlig styrelse. Tromsö var under dessa dagar fyllt av motiv för nya verk av Aleksander Kielland. Nordlandspressen skrev belåtet att nu hade landsändans högsta önskan äntligen uppnåtts. De hade i alla år agiterat för att regeringen skulle sätta sig ordentligt in i förhållandena i Nordnorge. Nordnorge hade alltid varit en försummad landsända, det måste nu äntligen gå upp för regeringen. Nu skulle den nog upptäcka vilka stora och försummade möjligheter det fanns, särskilt i riktning mot industrialisering o. s. v. Tromsöpressen agiterade dessutom ivrigt för att största möjliga antal nordlänningar skulle komma med i den nya centraladministrationen. De politiker och administratorer som hade drivits norröver med regeringen betraktades som konkurrenter, och följaktligen såg man på dem med av misstanken skärpta blickar. De blev alla misstänkta för spionage och av Tromsös lantliga poliskår inregistrerade som emigranter. Det var kanske inte så underligt att ”emigranterna” för nordlänningarna inte föreföll helt pålitliga. Det var en ganska egenartad samling som omgav arbetarpartiregeringen i dess sista kamp för norsk nationalism.

Medicinaldirektören Karl Evang var en över hela landet känd antimilitaristisk agitator, som år 1927 satt i fängelse som militärvägrare. Under Nygaardsvolds regering hade han avancerat till medicinaldirektör. Under kriget avancerade han vidare till överstelöjtnants grad.

Finn Moe hade startat sin bana som redaktör för arbetarpartiets teoretiska tidskrift på den tiden då den var marxistisk, antikycklig och antinationell. Då partiet blev regeringsparti hade också Finn Moe mognat från ungdomlig marxistisk förvillelse till ministersocialistisk klarhet. Han blev därför regeringsorganets högt värderade vägvisare i utrikespolitiskt hänseende. Den 8 april gav Moe, partiets sakkunnige, en bild av den blindhet varmed ministersocialismen gick sin undergång till mötes. Under rubriken ”Vad nu” analyserade han situationen

den 8 april och kom till följande resultat: ”Tyskland kan över huvud inte vara intresserat av att Norden ryckes med i kriget. Det är därför all anledning för det norska folket att se fullkomligt lugnt på den vidare utvecklingen av den kritiska situation som landet råkat i. Även om Tyskland skulle använda ett hotfullt språk kan det ännu finnas utvägar.” I Tromsö hade han avancerat vidare till hallåman i radion. Han hade en djup, litet prästerlig röst som gjorde sig utmärkt när han sade: ”Och så avslutar vi utsändningen med vår kära och välkända psalm: Gud signe vårt dyre fedreland.”

”Emigrationen” i övrigt bestod mest av radikala element. Detta gjorde tromsöpolisen ytterst osäker. Poliskåren var där som på andra ställen uppfostrad i den enkla patriarkaliska tron att alla radikala, inberäknade vänstermän, i grund och botten var bolsjeviker. Bolsjevikerna, utgick de ifrån, var antingen kvinno-skändare eller bankrånare. Särskilt kände tromsöpolisen ett tungt och tryckande ansvar beträffande allt det medförda guld. Det folk som omgav guld. Det ingav heller inte någon omedelbart förtroendefull känsla. Finansministern var en arbetarpartiman som suttit i fängelse som militärvägrare. Den nye direktören i Norges Bank var ett slags vänsterman som till hjälp hade fått två sekreterare som i Tromsöpolisens ögon tog sig ännu underligare ut. Den ena hade tidigare ordnat med finanserna i kommunistgruppen Mot Dag som inte haft det bästa rykte rent affärsmässigt sett. Den andra sekreteraren var kommunist och hedersöverste i ryska armén.

Den avslutande förhandlingsperioden

Under senare hälften av maj blev plötsligt situationen prekär för de tyska trupperna i Narvik. Det tredje angreppet på de tyska ställningarna lyckades den 14 maj. Fransmännen landsatte trupper och tanks i ryggen på de tyska ställningarna. Hela den tyska nordfronten revs upp, och tyskarna undgick en fullständig militär katastrof endast genom att dra sina trupper upp på högfjället. Efter detta var erövringen av Narvik bara en tidsfråga, såvida inte situationen skulle förändras väsentligt. Den 16 maj krävde tyskarna tillåtelse till transitering av trupper och artilleri genom Sverige till Narvik. Svenskarna avslag ansökningen om transitering den 18 maj. Detta avslag betecknade en vändpunkt i situationen i mer än ett avseende. Medan tyskarna tidigare hade försäkrat Sverige om att de inte hade några anfallsavsikter blev hållningen nu hotande.

Tyskarna har senare beskyllt de allierade för att ha haft anfallsavsikter mot Sverige, och till och med offentliggjort engelska planer för erövringen av det svenska gruvdistriktet. Det är inte osannolikt att dessa planer var äkta. Då de allierade satte i gång aktionen mot Norge var avsikten i första hand att förhindra tyskarna att få den svenska järnmalmen. I Narvik kämpade de om "vägen till järnet" för att använda det franska uttrycket. Erövringen av Narvik och järnvägen skulle visserligen endast ha varit halvgjort arbete. Möjligheten för tyskarna att få malmen över Sverige skulle fortfarande stå öppen. Därför är det inte orimligt att de allierade hade utarbetade planer på att erövra malmfälten. Om de hade säkrade förbindelser över havet till Narvik och behärskade staden och järnvägslinjen var det ingen militär svårighet för de allierade att erövra malmfälten, eller i varje fall att hejda malmbrytningen och transporten. Malmfälten ligger precis intill den norska gränsen, 40–50 km. från Narvik, medan förbindelsevägen genom Sverige till gruvorna går c:a 500 km. genom öde bygder. Ett allierat angrepp på malmfälten var dock endast nödvändigt för den händelse att Sverige uppgav sin neutralitet och gick med i kriget på Tysklands sida. Om Sverige var i stånd att stå emot det tyska trycket kunde de allierade med finansiella medel hejda malmtrafiken till Tyskland över Sverige. De kunde köpa upp all den malm som svenskarna kunde bryta. För det första är malmtransporten över Narvik billigare, och dessutom har de allierade mycket större finansiella resurser än Tyskland. För svenskarna skulle en dylik ekonomisk kapplöpning om malmen mellan de krigförande vara ett idealiskt tillstånd. Men för tyskarna skulle ett sådant tillstånd vara fullkomligt ohållbart. Om engelsmännen erövrat Narvik och järnvägen skulle de ha tillförsäkrat sig en position varifrån de när som helst kun-

de hindra Tysklands viktigaste huvudtillförsel av den viktigaste råvaran för kriget. För tyskarna var det en krigsnödvändighet att försäkra sig om malmen ”so oder so”. Sedd ur tysk synpunkt var de allierades erövring av Narvik en allierad aggression mot Sveriges neutralitet. Antingen måste svenskarna ta emot tysk ”hjälp” för att försvara sig mot de allierade ”krigsutvidgarna”, eller ta kriget mot Tyskland. Den svenska neutraliteten hade spelat ut sin roll i det att tyskarna i Narvikavsnittet kapitulerade. Antingen måste svenskarna ta parti för tyskarna eller ta kriget mot dem. Någon mellanväg fanns inte längre.

Genom sitt avslag den 18 maj markerade den svenska regeringen att den ville försvara sin neutralitet. Därmed blev situationen ögonblickligen utomordentligt spänd. Sett ur tysk militär synpunkt var det nämligen en nödvändighet att angripa Sverige innan Narvik och järnvägslinjen var i händerna på de allierade. Om först den tyska styrkan i Narvik nedkämpats kunde svenskarna få tillförsel och hjälp över Narvik, varvid fälttåget mot Sverige skulle bli mycket dyrbarare. Även om svenskarna efter ett tysk-svenskt krig blev tvungna att kapitulera skulle tyskarna knappt uppnå sin avsikt med fälttåget. Under kriget måste de räkna med att allierade styrkor hade satt sig fast i gruvdistriktet. Dessa skulle knappast dra sig tillbaka vid en svensk kapitulation. Efter att ha nedkämpat svenskarna måste tyskarna därefter föra ett nytt krig om gruvdistriktet med de allierade. Som de militära och strategiska förhållandena låg till efter ett svenskt nederlag skulle det inte bli lätt att få engelsmännen ut från gruvorna; och i varje fall skulle Tysklands tillförsel av svensk malm bli hindrad för lång tid framåt. General Dietl kämpade således i Narvik för mycket större värden än tysk militär prestige. Detta förklarar varför försvaret i Narviksområdet var så hårdnackat, och varför det sattes in så starka krafter vid tyskarnas framstöt från Trondheim mot Narvik.

Genom det svenska avslaget den 18 maj förändrades kampmålet i Narvikavsnittet. Före denna tid var de allierades avsikt först och främst att försäkra sig om vägen till järnet. Efter den 18 maj trädde detta i bakgrunden, och då blev Narvik först och främst en militär förbindelseväg till Sverige. Denna ändring av situationen uppfattade också tyskarna mycket väl. För dem gällde det nu att förhindra kontakten genom att förstöra alla transportmedel, innan de vid ett tysk-svenskt krig skulle vara räddningslöst förlorade.

Narviks stadsfullmäktigeordförande Th. Broch gav följande beskrivning av hur tyskarna förstörde alla transportmedel under den sista tiden: ”Under de sista veckorna innan de utrymde staden företog tyskarna systematiska sprängningar. De sprängde för ca 1 miljon kronor om dygnet. De dyrbara anläggningar som är huvudnerven i stadens ekonomiska liv förstördes. Malmbolagets verkstäder och byggnader, elektriska lokomotiv till ett värde av omkring 1/4 miljon kronor stycket sprängdes i bitar.” Om tyskarna under denna period hade räknat med att Sverige skulle gå med Tyskland skulle de inte ha förstört förbindelsevägen till

Sverige så grundligt. Därmed avskar de i själva verket vägen för sina egna förstärkningar. Järnvägsmaterialiet och de elektriska lokomotiven skulle ha körts över till Sverige och inte förstörts av tyskarna, om tyskarna hade trott att det fanns en chans för förstärkningar från det hållet.

Sedan svenskarna i mitten av maj nekat att ge efter, försökte tyskarna skilja norrmännen från de allierade för att lätta trycket mot Narvik. Tyskarna var nämligen fullt på det klara med de motstridiga intressen som norrmännen och de allierade hade i kriget om Narvik. Någon möjlighet att återerövra Sydnorge från Nordnorge förelåg inte längre. Den norska regeringen kunde därför inte uppnå något mer än att få behålla Nordnorge, om man bortser från de ideologiska värdena som låg i en fortsatt strid. I den spända situationen under sista hälften av maj var tyskarna villiga att gå med på det norska kampmålet. De framlade därför ett fredsförslag som gick ut på att regeringen skulle behålla Nordnorge, mot att de allierade trupperna lämnade landet. Narvik och järnvägen skulle tillfälligt besättas av svenskarna. Detta tyska förslag sändes genom kapitulanterna i Oslo och förmedlades av svenskarna vidare till den norska regeringen. Den norska regeringen avlog detta anbud omkring den 25 maj. Anledningen till avslaget har tydligen varit något olika från norsk och från allierad sida. Regeringen påstod senare, att den avlog anbudet därför att den inte hade så mycket strategisk översikt vid denna tidpunkt, att den kunde inse att det var omöjligt att återerövra Sydnorge från Nordnorge. Utrikesminister Koht uttryckte detta i följande ord den 19 juni: ”Det var svårt för den norska regeringen att uppge kampen för att återvinna den del av Norge som tyskarna hade erövat.” Anledningen till att de allierade fick regeringen att avslå fredsanbudet framgår klart av den svenska utredningen om händelserna. I en ovanligt välskriven artikel i Nordisk tidskrift för juni 1941 har chefen för den svenska informationsbyrån, docenten Thormænius, offentliggjort ungefär allt som ändå sipprat ut om händelserna i maj och juni. Där heter det om anledningen till avslaget: ”Till en början syntes tyskarna vilja gå in på detta förslag som framlagts men den norska regeringen avböjde mycket bestämt. Särskilt synes tanken på svenska besättningstrupper varit den osympatisk. Senare blev ståndpunkterna ombytta.”

Då även denna politiska framstöt misslyckades försökte tyskarna ånyo bryta regeringens moral genom terrorbombning. Den 27 april förstördes Bodö och länsjukhuset fullständigt. Dagen efter skulle regeringsstaden Tromsö förstöras. På förmiddagen bombades stadens vattenverk. Vid middagstiden var ca 80 tyska bombflygare på väg mot norr. Då flygarna kommit till Bodö satte polardimman in, och det låga molntäcket från denna hängde kvar över Nordnorge så länge kriget varade.

Den 28 maj erövrades Narvik genom stormangrepp och tyskarna drevs upp i fjället. Där befann de sig i en fullkomligt hopplös situation, utan tillförsel och

sammanpressade inom ett litet område. Det norska bergsartilleriet hade ställts upp några få km. från gränsstationen. Där väntade de bara på en dag med lämpligt väder för att för sista gången spela upp i Narviksavsnittet, då ordern kom om reträtt och kapitulation.

För tyskarna var situationen hopplös därför att trupperna var fullständigt utslitna. Särskilt gällde detta marinsoldaterna som varken hade övning eller utrustning för ett fjällkrig. Tyskarna hade tillräckligt med trupper, men de behövde avlösning. Under de sista dagarna av maj hade tyskarna på nytt, i form av ett ultimatum, fordrat att den svenska regeringen skulle gå med på följande transiteringsöverenskommelse:

1. Nödvändig krigsmateriel från Tyskland till Narvik.
2. Manskap fram och tillbaka mellan Norge och Tyskland.
3. Krigsmateriel och soldater från Trondheim över Sverige till Narvik.

I slutet av maj tog sig situationen helt annorlunda ut för den svenska regeringen än 14 dagar tidigare. Tyska trupper hade marscherat upp mot svenska gränsen i Sydnorge. Flygfälten i Östnorge hade utvidgats och bomblagren gjorts i ordning. Mot ett infall från Norge av 200,000–300,000 man hade inte svenskarna mycket att ställa upp. Varken planer eller befästningsanläggningar var i ordning att möta en sådan aktion. Dessutom hade Sverige inte upprustat färdigt efter förlusten av vapen och utrustning till Finland. Något hopp om hjälp från de allierade förelåg heller inte längre. Förbindelsevägen mellan Narvik och Sverige var förstörd för lång tid framåt. Dessutom hotade tyskarna sjöförbindelsen mellan England och Narvik från sina nya flygbaser vid Mosjöen och Bodö, samt från flottbasen i Trondheim. I slutet av maj såg det ut som om Tyskland skulle segra i världskriget. Holland och Belgien hade kapitulerat. För Frankrike var situationen katastrofal, och engelsmännen var i färd med att utrymma Dunkerque.

”Vi kan icke bortse från den händelseutveckling som innebär att sju europeiska länder helt eller delvis ockuperats och att Frankrike ingått vapenstillestånd”, yttrade statsminister Per Albin Hansson då han den 7 juli skulle försvara transiteringsöverenskommelsen. Under de omständigheter som förelåg i slutet av maj har den svenska regeringen kapitulerat och gått med på att tillåta en mer eller mindre begränsad transitering. Inte ”de jure”, transiteringsöverenskommelsen undertecknades först den 8 juli, men ”de facto”.

Det har hittills offentliggjorts att det har gått två tåg från *Tyskland* genom Sverige till Narviksavsnittet under kriget. Under de första dagarna av juni räddades de tyska trupperna från ögonblickligt sammanbrott då de drevs ut ur Narvik genom att ett tåg från Tyskland tilläts att komma fram. Enligt docent Thermænius var utrustningen ”huvudsakligen avsedd för civilbefolkningen”. Att civilbefolkningen vid denna tidpunkt befann sig på den norska sidan av fronten måste

docenten veta. Narviks stadsfullmäktigeordförande upplyste över Tromsö radio att tyskarna hade fått tungt artilleri genom Sverige i början av juni. General Dietls dagorder till ett av de kämpande tyska kompanierna den 28 maj visar att transiteringen var i full gång redan vid denna tidpunkt: ”Löjtnant M. övertar kommandot över kompaniet. Korvettkapten E., löjtnant G. och fem specialister anmäler sig omgående till gränskommandot. De skall transporteras genom Sverige till Tyskland för att återinträda i krigsflottan.” Docent Thernænius förnekar inte de mest kända fakta, men omtalar avlösningen av de tyska trupperna med följande ord: ”2 läkare och 290 sanitetssoldater (!) i mindre grupper transiterades, de flesta av dessa på ett mycket sent stadium av kriget. Från Narvik till Tyskland hemskickades åtskilliga hundra tyska sjömän från förlista (!) eller i Narvik inneslutna fartyg samt 150 svårt sårade tyskar.” Docent Thernænius förtiger omsorgsfullt att Sverige hade erbjudit sig att ställa svensk sanitetspersonal till tyskarnas förfogande i Narviksavsnittet. Detta anbud avlogs från tysk sida med den motiveringen att de var tvungna att ha sitt speciella manskap. När dessa specialtrupper omtalas som sanitetssoldater är det en medveten diplomatisk omskrivning av verkligheten. – Förutom de två tåg från Tyskland till Narvik som medgivits, går det hårdnackade rykten om att svenskarna också har tillåtit transitering från Trondheim till Narvik. Det föreligger varken bekräftelse eller förnekande av detta från de ansvariga statsmännens sida. Alla offentliga dementier rör sig nämligen bara om transiteringen *från Tyskland till Norge*.

Genom alla dessa tilldragelser blev situationen i Narviksavsnittet återigen helt förändrad. Hela krigsbilden blev plötsligt en helt annan. Tidigare hade de norska och allierade styrkorna stått framför en ”motti”, det vill säga en omringad och förlorad flock tyskar som skulle nödgas kapitulera under loppet av mycket kort tid på grund av trötthet och brist på förråd. Nu hade det genom politiska medel lyckats tyskarna att spränga inringningen. Sverige hade övertagit etapp- och sanitetstjänsten. De tyska trupper som bara var en belastning i fjällkriget hade sänts till Tyskland. I stället hade det satts in friska tyska trupper och artilleri.

Under dessa ändrade omständigheter var det ingen lätt sak att erövra malm-banan. Ytterligare framgångar för de allierade hade till förutsättning en väsentligt ökad insats av trupper och material. Som situationen låg till de sista dagarna i maj var detta en omöjlighet för de allierade. Som situationen låg till i Frankrike var det omöjligt att sända fler trupper till Norge. Allt fartygstransportmateriel som fanns disponibelt i England måste dessa dagar dirigeras till Dunkerque. Fortsatt militär aktivitet från de allierades sida i Narviksavsnittet skulle dessutom leda till att Sverige helt skulle drivas över på tysk sida. På grund av bristande resurser och den ändrade politiska situationen hade de allierade allt att förlora och ingenting att vinna med att fortsätta kampen i Narviksavsnittet.

De allierades kamp i Skandinavien hade således nått sin avslutningsfas. Den första faser i detta fälttåg hade bestått i att spärra transportvägen mellan Narvik och Tyskland. Då tyskarna angrep Norge fick de chansen att kämpa om transportvägen mellan gruvorna och utskeppningsplatsen Narvik, tillsammans med norrmännen. Då ett svensk-tyskt krig blev aktuellt i mitten av maj öppnade sig en stor möjlighet för de allierade att besätta malmfälten i samarbete med svenskarna. Då svenskarna mot slutet av maj gav efter för det tyska trycket måste dessa perspektiv uppges just innan malmfälten var inom räckhåll.

I stället öppnade sig den motsatta möjligheten för de allierade. Nu kunde de ju riskera att bli drivna ut i havet. I stället för att invänta att denna möjlighet skulle bli verklighet drog de sig frivilligt tillbaka. De allierades kamp om malmen som hade gått igenom många faser hade således fallit tillbaka till utgångsstadiet. De måste begränsa aktionen till att förhindra malmtransporterna mellan Norge och Tyskland, samt förstöra transportanordningarna i Narvik så varaktigt som möjligt. De allierade hade därför intet annat val efter erövringen av Narvik än att fullfölja tyskarnas förstörelseverk. Detta gjordes också innan de lämnade staden. I de allierades kommunikéer om reträtten har man försökt göra en dygd av nödvändigheten. Den franska kommunikén lyder: ”Tyskarna har beslutat att sätta allt på ett kort på västfronten. Därför är det tillräckligt att hålla på med sådana operationer som inleddes med minutläggningsaktionen i norskt territorialvatten tills Tysklands kraft att föra krig är uttömd. Innan de allierade utrymde Narvik och området intill svenska gränsen, förstördes alla järnvägsanläggningar, bl. a. ett mycket stort antal järnvägsbroar, tunnlar och själva järnvägslinjen.” Den engelska kommunikén säger detsamma med litet annorlunda ord: ”Intagandet av Narvik gjorde att åtgärder kunde vidtagas så att tyskarna för tillräckligt lång tid framåt hindras att använda denna hamn för export av järnmalm. Trupperna och materialet från Nordnorge kan nu med större fördel användas på annat håll för att övervinna den tyska huvudstöten.” Ingen av dessa kommunikéer nämner att den lokala situationen hade förändrats genom Sveriges eftergivenhet. Därmed hoppades de allierade att Sverige skulle lyckas dra sig ur sitt nya förhållande till Tyskland.

Inför den norska regeringen har de allierade tydligen bara uppgivit förhållandena på västfronten som anledning till reträtten. I kungens avskedsupprop till det norska folket heter det: ”Krigets hårda nödvändighet har tvingat de allierade regeringarna att samla all sin styrka till striderna på andra fronter, och de har full användning för allt sitt folk och allt sitt material på dessa fronter.”

Detta är ingen direkt oriktig, men dock en starkt förenklad förklaring. I sista instans är det nog katastrofen i Flandern som var anledningen till reträtten. Men det finns litet eller intet direkt militärt sammanhang mellan dessa händelser. Truppstyrkorna i Nordnorge var alltför små för att de skulle kunna göra något

från eller till i storkriget i Frankrike. Sammanhanget mellan händelserna är av politiskt slag, i det att nederlaget i Flandern fick den svenska regeringen att svänga över från neutral till tysksympatiserande. Och därmed drevs de allierade ut ur Nordnorge.

De allierades avsikt med den snabba reträtten var bl. a. att förhindra att svenskarna skulle dras helt över och in i kriget på tysk sida. Svenskarna lyckades också på ett vis dra sig tillbaka från den väg de slagit in på. Hjälpen till Narvik framställdes som hjälp till den norska civilbefolkningen, i övrigt medgavs endast humanitär hjälp till tyskarna. Transiteringstrupperna betecknades som sanitetspersonal och skeppsbrutet sjöfolk, Saken framställdes så som att Sverige under kriget upprätthållit en perfekt neutralitet i striden mellan stormakterna. Det passade emellertid inte tyskarna att tillåta sådana balansnummer. De var visst inte villiga att låta svenskarna slippa undan så billigt vid den tidpunkt då de hade grepp om Sverige eller i varje fall om den svenska regeringen. De begärde ordning i papperen, kapitulationsöverenskommelsen offentliggjord och undertecknad så att den verkliga situationen blev klarlagd.

Genom detta krav kom emellertid den svenska regeringen i en svår situation. Inte så mycket för att den gett efter, som på grund av det sätt varpå detta skedde. Regeringen hade nämligen tillåtit transiteringen bakom ryggen på det svenska folket och riksdagen. Den hade tänkt sig att hjälpen till tyskarna i Narvik kunde ha varit ordnad som en överenskommelse under hand, ett slags "gentlemen's agreement", om man kan använda uttrycket i detta sammanhang. Då tyskarna inte var villiga att uppträda som gentleman och begärde att överenskommelsen skulle offentliggöras blev situationen pinsam för den svenska regeringen. Den svenska demokratin var nämligen inte så utvecklad att det ansågs som helt i sin ordning att hålla folket och folkrepresentationen helt utanför, när så väsentliga frågor som uppgivandet av landets neutralitet skulle avgöras. Det visade sig emellertid att den svenska demokratin var lika elastisk som den svenska neutraliteten, och situationen räddades på följande sätt: Riksdagen blev först utan formell upplösning hemskickad den 15 juni, antagligen med den motiveringen att den inte behövdes under de dagar då Frankrike bröt samman och den demokratiska världen såg ut att gå under. Därefter blev riksdagen plötsligt sammankallad och ställdes inför den bifallna transiteringsöverenskommelsen som ett redan fullbordat faktum. Saken framställdes som om regeringen hade varit tvungen att gå med på den under riksdagens frånvaro. Docenten Thormænius skriver: "Riksdagen inkallades till hemligt sammanträde den 21 juni. I själva verket hade principbeslutet – om medgivande till transitering – redan fattats då riksdagsmännen infunno sig i huvudstaden." – "Riksdagen var en ovanligt dämpad församling, debatterande men sedermera antagande regeringspropositionerna, och icke så

litet knorrande över förskjutningen av makten från den andra till den första statsmakten.”

Den svenska befolkningen invigdes inte i att den inte längre var neutral förrän efter ytterligare två–tre veckor. Som anledning till detta anger docenten Thermænius följande efter hans mening tragikomiska episod: ”Den 20 juni hade engelsmännen beslagtagit fyra svenska jagare som hade inköpts i Italien och som var på väg till Sverige. De svenska parlamentarikerna beslöt att uppskjuta offentliggörandet av transiteringsöverenskommelsen för att lättare kunna få fram den rätta indignationen i protesten mot denna engelska ’aggression’ mot ett helt igenom neutralt land. Transiteringsöverenskommelsen blev först offentliggjord och undertecknad efter det att jagarna frigivits och kommit ut i Nordsjön. Men ’redan innan förhandlingarna avslutats den 8 juli hade tågen med tysk militär börjat gå.’ Innan jagarna kom in till Göteborg den 9 juni fick de en avskedshälsning av det engelska bombflyget.” Det framgår inte av docent Thermænius’ redogörelse om svenskarna ånyo protesterade inför de ”tragikomiska” engelsmännen.

Avslutningen av kriget mot Norge

I slutet av maj såg situationen mycket lovande ut, sedd ur den norska regeringens synpunkt. Regeringen hade lyckats få något slags ordning på administrationen. De ekonomiska förhållandena var reorganiserade, och stora matvarulager hade förts till denna del av landet. I militärt avseende såg det också ut som om regeringens linje och strävanden omsider skulle ge positiva resultat.

Som alltid under ett krig framställdes situationen mycket ljusare än den i verkligheten var. Några självständiga förutsättningar för att bedöma situationen hade inte regeringen, varken beträffande hemma- eller den internationella fronten. Att skaffa sig en överblick av den internationella situationen var nästan omöjligt, därför att händelserna rullade framåt mycket snabbt, och därför att det var omöjligt att få korrekta informationer. Regeringen var överbelastad med administrativt arbete under ovana omständigheter, och dess synvinkel inskränkte sig till de närmaste händelserna på Narviksfronten. Då Narvik erövrades den 28 maj utlöste detta verklig hänförelse. Nygaardsvold gav uttryck för detta i ett tal den 25 juni: ”Våra trupper hade tillsammans med de allierade styrkorna vunnit kanske den enda verkliga seger till lands som de allierade styrkorna till dess kunnat räkna med, nämligen återerövringen av Narvik. Och i uppnåendet av denna seger hade våra trupper den största och mest avgörande andelen. Deras mod, deras kamp-vilja kommer att leva i minnets glans bland många framtida släkten.”

Erövringen av Narvik uppfattades som krigets vändpunkt. Regeringen trodde åter, liksom den gjort en månad tidigare, att den tid äntligen kommit då det var

slut med tyskarnas offensiv. Likvideringen av de tyska trupperna mellan Narvik och gränsen kunde bara vara en fråga om dagar efter alla militära rapporter att döma. Så snart trupperna kunde frigöras skulle fälttåget för att återerövra Sydnorge börja. Man lade redan planer för en landstigning i Mosjøen. Det härskade allmän entusiasm, stolthet och självförtroende i Nordnorge under de sista dagarna av maj. Därför blev besvikelsen så våldsamt då det i stället för den slutliga anfallsordern kom order om reträtt och kapitulation.

Den 31 maj skulle ledarna för de allierade truppstyrkorna och regeringen mötas. Man skulle debattera frågor i förbindelse med Sydnorges återerövring, och hur de allierade styrkorna bäst kunde sättas in för en angelägenhet av rent norskt intresse. De allierades ledare kom inte till sammanträffandet. Dagen efter, den 1 juni, fick regeringen besked om att de allierade måste lämna landet på grund av utvecklingen på västfronten.

Något fortsatt krig med tyskarna om Nordnorge kunde inte längre ifrågakomma, därför att norrmännen inte längre hade någon egen flotta eller försvarsmedel mot flyg. Åter stod därför regeringen inför valet mellan kapitulation eller landsflykt och fortsatt krig. Regeringen valde ånyo intet av de två möjliga alternativen, utan ett tredje. Den insåg ögonblickligen att den hade begått en dumhet då den några dagar innan hade avslagit det tyska fredsanbudet. Regeringen försökte först få tillbaka sitt eget avslag som sänts över Stockholm. Utrikesministern flög samma dag till den svenske utrikesministern Günther. Det norska avslaget hade emellertid redan sänts till Oslo.

Den 3 juni framlade den norska regeringen ett eget fredsförslag som innehöll ungefär detsamma som det den hade avslagit några dagar tidigare. Avsikten med denna manöver var att tyskarna skulle luras att sluta fred innan de fick reda på de allierade truppers reträtt från Norge. Utåt motiverade utrikesministern regeringens ändrade hållning och brådska med att den plötsligt hade uppnått strategisk insikt om att det blev en långvarig historia att återerövra Sydnorge. Han sade den 19 juni: "Men regeringen måste mer och mer komma till insikt om att det inte skulle vara praktiskt möjligt att återvinna *hela resten av Norge under norsk styrelse under den allra närmaste framtiden*, och därför beslöt den att ta upp förslaget i den riktning som här nämnts. Detta förslag sändes genom den svenska regeringen den 3 juni. Den svenska regeringen lovade att med detsamma vidarebefordra förslaget till den tyska." I ett tal den 25 juni påstod däremot statsministern att regeringens stridsmoral hade knäckts genom förstörelsen av Bodö. Efter denna hade regeringen ändrat hållning och gjort ett försök att få förstörelsen hejdad.

Denna spontana aktion från regeringens sida var både politiskt och militärt det olyckligaste den kunde ha företagit sig.

Under de omständigheter som förelåg, kunde regeringen mycket väl ha gett sig tillsammans med trupperna, utan att därför skada den sak de hade kämpat för. Förrädare mot en sak är bara den som inte gör något försök att försvara en viktig position. När de militära händelserna verkligen har visat att det är hopplost att fortsätta kriget, då betyder inte nedläggandet av vapnen något uppgivande av kampen. Det moraliska grundlaget för en fortsatt kamp med andra medel finns fortfarande kvar, ja, har till och med styrkts genom kriget, trots det militära nederlaget. Det är bara kapitulationen utan att ha gjort sitt yttersta som för till moralisk upplösning och överlöperi.

Från nationell synpunkt var det närmast en omdömesfråga om regeringen skulle ge sig tillsammans med trupperna eller fortsätta kriget från England. Om den givit sig kunde det ha blivit en demonstration för fortsatt strid. Att tyskarna kunde ha dikterat kapitulationsvillkoren med hjälp av sina segrande bajonetter betyder ingenting. Ingen bindes av en sådan överenskommelse, varken moraliskt eller juridiskt. Regeringen kunde ha demonstrerat sin vilja till fortsatt kamp genom att vägra underteckna villkoren, eller underteckna dem olästa. Härens överbefälhavare, general Ruge, visade en sådan hållning då han gav sig tillsammans med trupperna. Han vägrade att underteckna någon lojalitetsförklaring till erövrarna, eller att avge något löfte om att inte gripa till vapnen på nytt. Han satt i fängelse som den ende fångne norske officeren. De övriga professionella fosterlandsförsvararna blev mycket förbittrade över att han från fångelset personifierade deras eget dåliga samvete. För dem som fortsatte motståndet mot tyskarna kom han däremot att stå som en symbol. Då hans popularitet hos befolkningen ständigt växte måste tyskarna slutligen sända honom till Tyskland.

En sådan hållning betyder en mycket stark personlig påfrestning när man har nazister som motståndare. Om därför regeringen skulle ha gett sig tillsammans med trupperna, måste förutsättningen vara att de var i stånd att visa en liknande hållning som general Ruge. Detta förutsätter utom personliga egenskaper att regeringen hade en så stark tro på sin egen sak och på den oförsonliga kamplinjens riktighet att den var villig att ta internering i stället för att uppge saken. Om denna moraliska grundval sviktar, så kommer uppgivandet av stridsledningen att föra till svek mot den sak man har kämpat för. Sådana ledare kommer undan för undan att drivas till total kapitulation eller fanflykt gentemot den sak som de ursprungligen kämpat för. Om regeringens tillfångatagande skulle betyda en nationell demonstration förutsatte detta att den både sakligt och personligt skulle vara mycket högstående. Om dessa förutsättningar sviker är en sådan linje skadlig. Kungen sade i ett tal den 27 augusti att en sådan standard inte fanns hos ledningen, och därför måste en annan linje väljas: ”Enstaka kretsar i Norge har kritiserat att jag och regeringen lämnade landet, vilket åstadkom svårigheter för landet och för dem som stannade kvar. Om vi hade stannat kvar, *kunde de som*

hade makten tvingat oss att godta allt de önskade. För att undgå detta lämnade vi landet.”

Men ett frivilligt norskt fredsförslag som det som framlades den 3 juni står närmast i klass med en dylik total kapitulation. En Pétain-regim i Nordnorge utan egna maktmedel skulle mycket snart pressats till tysk tjänst eller likviderats. De moraliska följderna av att öppna fredsförhandlingar på en sådan grundval är också helt förödande. Vid fredsförhandlingarna gav regeringen till känna att den var villig att avblåsa kampen för Norges självständighet tills vidare. När initiativet togs från norsk sida blev regeringen bunden att dra sig ur stridslinjen. Den förklarade därmed att den var villig att avge ett ärligt ment och bindande löfte om att inte blanda sig i förhållandena i det ockuperade Norge. Regeringen var villig att avsätta sig själv när det gällde ledningen av kampen mot tyskarna. De som ville fortsätta kampen måste finna en ny ledning om regeringen slöt fred. Genom denna manöver förlorade regeringen till en viss grad det moraliska grundlaget för att angripa kapitulanterna i Oslo som aktivt eller passivt hade försökt förhindra kriget.

Om man bortser från tidpunkten var det åtminstone ett visst format över Osloborgerskapets kapitulation. Frånsett några tyska garnisoner och försvarsanordningar hade rådet i alla fall fått ett tyskt löfte om att det skulle få styra hela resten av Norge som det själv ville. Men regeringen var den 3 juni villig att nöja sig med att få styra några fiskelägen i norr, och Tromsö med närmaste omkrets. I det tidigare citerade talet av utrikesministern förklaras regeringens villighet till förhandlingar med att det inte var möjligt att befria Norge ”inom den allra närmaste framtiden”. Följaktligen var det bara rimligt att regeringen inte ville föra någon fortsatt kamp. I förhållande till sådana dagspolitiker som rättar sig efter de praktiska och ögonblickliga möjligheterna verkar stortingspresident Hambro som en statsman av format. Han förstår i alla fall betydelsen av en fast politisk linje, även om den inte leder till ögonblickliga resultat. Han har också en klar blick för de moraliska och materiella värden som skulle förspillas genom ett vällyckat fredsförsök. Om detta skriver han följande: ”En kapitulation – och varje diskussion om villkor skulle betyda kapitulation – skulle stå i den skarpaste motsättning till hela den politiska linje som regeringen hade följt, och som enhälligt beslutats av stortinget.

Om vår kamp skulle betyda något mer än en demonstration, om den skulle betyda något för framtiden, om ett oberoende Norge skulle vara något mer än en avlägsen dröm – så måste vi hålla flaggan vajande.

Guldreserverna i Norges bank var räddade, vår handelsflotta var utom räckhåll för tyskarna. Den skulle bli beslagtagen av engelsmännen om Norge upphörde att existera som självständig stat... Endast detta alternativ kunde komma i fråga.” Stortingspresident Hambro var således fullt på det klara med att fredsför-

slaget den 3 juni stod i skarp motsättning till den framtida kampen mot tyskarna. Dessutom skulle en sådan fred vara förödande för handelsflottans intressen. I Hambros bok om händelserna är denna förhandlingsperiod över huvud icke nämnd. Han försöker dessutom vaccinera läsaren mot att tro att det någon gång fördes förhandlingar med tyskarna genom att citera följande replik av professor Paasche: ”Vi upplevde bara ett sorgligt ögonblick i Norge. Det var den dag tidningarna skrev att den norska regeringen var villig att förhandla med tyskarna. Men det visade sig lyckligtvis att det inte var sant.” Denna anglosachsiska form för diplomati ger läsaren ett bestämt intryck av att fredsförhandlingar aldrig förts, utan att man därför kan beskylla Hambro för en direkt felaktig framställning.

Tyskarna var däremot intresserade av att saken offentliggjordes, av hänsyn till spelet om administrationsrådet. De lade därför fram papperen och framställde saken så, att regeringen äntligen kommit till insikt om sanningen: nämligen att kriget och förödelsen hade varit totalt överflödiga. Vid fredsanbudet i tolfte timmen hade ju regeringen medgivit riktigheten av Osloborgerskapets ståndpunkt i april. Tyskarna förklarade dessutom att de hade gjort vad som stod i mänsklig makt, för att leda regeringen rätt. I elfte timmen hade de gjort ett sista försök att sluta fred, men detta avvisades av den norska regeringen därför att denna varit förblindad av engelsmännen.

Då Oslopressen i mitten av juni offentliggjorde att regeringen inte hade velat förhandla om fred med tyskarna, uppfattade regeringen detta som en beskyllning och pladdrade om fredsanbudet av den 3 juni. Det tyska fredsanbudet försökte regeringen däremot att hålla hemligt. I Skandinavien var detta anbud känt endast inom en trång krets, innan ”Times” korrespondent i Stockholm offentliggjorde det vintern 1940–41. Senare kom det tidigare citerade svenska offentliggörandet.

*

Under tiden efter den 3 juni blev regeringen nervös för att det tyska svaret inte skulle komma, innan tyskarna upptäckt att de allierade höll på att lämna landet. Den beslöt därför att skynda på med en extra skrivelse. I denna hotade regeringen med, att om inte tyskarna hade svarat före kl. 12 på dagen den 8 juni skulle de betrakta det som ett avslag. Tyskarna besvarade heller inte denna skrivelse med ord, men däremot gav de hela sin disponibla krigsflotta order om insats utanför Nordnorge den 8 juni. Båda de tyska slagskeppen, en tung kryssare och några jagare låg den 8 juni utanför Nordnorges kust för att utnyttja den 6:e chansen som tyskarna fått att ta livet av regeringen.

Kungen och regeringen hade emellertid varit förutseende nog att lämna landet den 7 juni. Endast utrikesministern hade stannat kvar för att radiera reger-

ingens avsked till det norska folket. Då det var dålig sikt den 8 april lyckades också utrikesministern komma igenom den tyska flottspärren. Men det tyska krigståget blev inte utan byte i alla fall. Utanför Tromsö lyckades de sänka mellan 30,000 och 50,000 ton transporttonnage. Litet längre mot norr sänkte de tyska slagskeppen ett stort engelskt hangarfartyg och två jagare, och över två tusen engelsmän omkom.

*

Då tidpunkten för utskeppningen närmade sig utan att tyskarna hade givit något parlamentariskt svar stod regeringen åter inför alternativet kapitulation eller landsflykt och fortsatt kamp. Åter sökte regeringen finna en kompromiss mellan de oförsonliga motsättningarna. Det uppstod först två flyglar. Den ena ville fortsätta kriget från England, den andra ville kapitulera. I första omgången segrade den aktivistiska flygeln, trots kronprinsens motstånd. Det beslöts att regeringen och härens överkommando skulle lämna landet och fortsätta kriget från England. Emellertid visade det sig att den pacifistiska stämningen hade blivit för stark. För att undgå splittring kom parterna fram till följande kompromiss: regeringen skulle lämna landet och från England tillvarata landets intressen, men kriget skulle upphöra. Regeringen skulle alltså övergå från att vara krigförande till att bli icke-krigförande på Englands sida. Kampen mot Tyskland skulle nog föras vidare, men icke med militära medel. Den skulle bara föras med hjälp av handelsflottan och med andliga medel. Följden var att härens överkommando gav sig tillsammans med trupperna. Inga trupper kommenderades ombord för att fortsätta kriget från England. Divisionschefen för Nordnorge, general Fleischer, gick ombord som frivillig enskild person. Då Oslopressen angrep regeringen för att denna lämnat landet och för att ”norskt blod skulle flyta på främmande botten”, preciserades från regeringshåll att inga soldater tagits med till England, utan endast frivilliga hade rest. Den norska militärmakten hade således upphört att existera, och det återstod bara en frivilligkår.

Under de avslutande dagarna var varken politikerna eller besluten särskilt tydliga. Det gavs aldrig klart uttryck åt den situation som uppstått. Det sades aldrig i klara ord att regeringen betraktade sig som icke-krigförande. I uppropet från den 7 juni står det bara indirekt, genom att uttrycket krig ersatts med strid, och militära uppgifter nämnes inte bland regeringens framtida sysslor:

”Norges konung och Norges regering kommer att i stridens tid vara fria talesmän för det norska folkets nationella krav. De vill i möjligaste mån upprätthålla det norska rikets självständiga liv, så att ingen av de rättigheter som tillkommer en fri stat skall gå till spillo. Det kommer att bli deras uppgift att värna om landets och folkets politiska rättsgrundval, så att vårt fädernesland i segerns stund kan träda fram med myndighet och hävda sin nationella frihet.”

I ett tal den 22 juni gav stortingspresident Hambro uttryck åt att regeringens uppgifter inte längre var av militär art:

”Endast genom att välja en uppehållsort där de kunde handla fritt var den i stånd att arbeta för landets politiska framtid, kunde de tillvarata dess ekonomiska intressen, kunde de göra en insats för att förbereda hjälpen till hela det ockuperade landet som kan komma att hotas av svält och nöd.”

Under junidagarna menade således regeringen att dess framtida uppgift närmast bestod i att invänta segern och för övrigt delta som icke-krigförande part i slaget om Atlanten och på det andliga planet. Senare har regeringen ändrat hållning beträffande de militära uppgifterna. I de upprop som offentliggjordes våren 1941 ges det uttryck för att Norge åter blivit krigförande. Det är följaktligen alla norrmäns plikt, och följaktligen också rätt, att om det är möjligt för dem anmäla sig till militärtjänst.

Kompromissen från junidagarna visade sig således vara ohållbar. Men som alla ohållbara kompromisser hade också denna en rad olyckliga praktiska konsekvenser. Oklarheten förde till mycken onödig förbittring som kunde ha undgått om situationen klarlagts. När den norska hären upphört att existera och bara fortsatte som en främlingslegion i England, hade ingen norrman, oavsett sina kvalifikationer, rätt att bli upptagen. De soldater och officerare som anmälde sig till tjänstgöringen vid norska legationen i Stockholm därför att de trodde att det var deras plikt och rättighet, avvisades utan lämplig förklaring. Både flygare och officerare återsändes sommaren 1940 till Norge, efter att av legationen ha behandlats som om de var allmosesökande. Förbittringen vände sig naturligtvis mot arbetarregeringen. Några drevs efter denna behandling över till Nasjonal Samling. De mest fasta och aktiva blev ledare av den nationella oppositionen mot tyskarna i Norge. De behöll förbittringen mot regeringen över den oförståeliga behandling de varit utsatta för i Stockholm.

Också av politiska skäl kommer regeringens avskedskompromiss att få olyckliga verkningar i framtiden. När kärnan och utgångsmaterialet i den framtida norska hären består av frivilliga blir det omöjligt att få den under effektiv parlamentarisk kontroll, i varje fall för en arbetarregering. De norska statsmän som i dag drömmer om att återvända till demokratiska förhållanden, måste ha liten kännedom om parlamentarismens sekellånga kamp för att underordna sig militärstaten.

Sedan den ohållbara kompromissen mellan aktivisterna och pacifisterna omsider bragts i hamn, lämnade kungen och regeringen landet den 7 juni. Utrikesministern stannade kvar för att vänta tills fristen utlöpte för det norska fredsanbudet. Därefter läste han upp regeringens avskedsupprop till det norska folket över Tromsö radio. Uppropet lyder:

”Kungen och regeringen ha i detta ögonblick sett sig nödsakade att flytta sin uppehållsort och sin verksamhet utanför landets gränser.

Genom det brutala överfall som den tyska regeringen utan varning företog, lyckades tysk härmakt sätta sig fast i Norge och så småningom lägga största delen av landet under sig.

De allierade regeringar som var i krig med Tyskland – de brittiska, franska och polska – kom högsinnat Norge till hjälp med manskap och vapen, och tills nu har det varit möjligt att bevara en del av landet för denna lagliga nationella regering.

Men krigets hårda nödvändighet har tvingat de allierade regeringarna att samla all sin styrka till striden på andra fronter, och de har full användning för allt sitt folk och allt sitt material på dessa fronter.

Under dessa omständigheter är det omöjligt att här i landet fortsätta kampen mot en övermakt som den tyska. Vår försvarsstyrka som har kämpat med mod och tapperhet i två månader, saknar nödvändig krigsmateriel, särskilt ammunition och stridsflyg, och kan inte längre få det. Fortsatt kamp skulle bara leda till fullständig förstörelse av de landsdelar som ännu är fria. Ty i sin krigföring spara tyskarna icke de mest fredliga städer och bygder lika litet som de militära motståndarna.

Försvarets överkommando har därför rått kungen och regeringen att för tillfället uppgå kampen inom landet. Och kungen och regeringen har ansett det som sin plikt att följa detta råd. De flyttar därför nu ut ur landet.

Men de uppger därmed inte kampen för att återvinna Norges självständighet. Tvärtom – de kommer att fortsätta den utanför landets gränser.

Den hyser den fasta förhoppningen att de tyska våldsmännen snart skall tvingas att lämna ifrån sig sitt byte, och att det norska folket, tillsammans med andra folk som nu lider under tyskt förtryck, skall återfå sin rätt och sin frihet.

Norges konung och Norges regering vill i denna stridens tid vara de fria talesmännen för det norska folkets nationella krav. De vill i möjligaste mån upprätthålla det norska rikets självständiga liv, så att ingen av de rättigheter som tillkommer en fri stat skall gå till spillo. Det kommer att bli deras uppgift att värna om landets och folkets politiska rättsgrundval, så att vårt fädernesland i segerns stund med myndighet kan träda fram och hävda sin nationella frihet.

Det norska stortingets president står i denna kamp vid konungens och regeringens sida.

Detsamma gäller cheferna för Norges här och örlogsflotta. Och till stadfästande av att regeringen vill vara en regering för hela det norska folket utan hänsyn till gamla partigränser, har den i dag förstärkts genom utnämning av nya statsråd av olika partier.

Vi tackar alla som i denna tid gjort sin plikt mot fäderneslandet och kämpat för dess frihet, och vi samlar oss i en maning till det norska folket om att allt framgent hålla hoppet och modet levande inom sig trots svårigheter och förtryck. Vi är vissa om att ingen norrman kommer att svika vår frihetssak. Vi ropar endast till er alla: håll ut i trohet mot vårt dyra fosterland.

Vi som sänder denna maning till er i den stund då vi är nödgade att lämna Norges mark, vi är beslutna att sätta in alla våra krafter, vårt liv och allt vi äger, för Norges sak. Vi tror att vi snart skall komma tillbaka till ett fritt och självständigt Norge, och vi hoppas att vi skall kunna göra det med ära. Den tanke som skall bära hela vår gärning där ute, och som vi vet att vi har gemensam med alla som blir kvar här hemma ligger i orden:

Leve Norge! Allt för Norge!

HAAKON.

Johan Nygaardsvold.”

Då utrikesministern hade läst upp appellen till folket om att hålla ut i tron på slutlig seger, vände han sig till hallåmannen och sade med bruten stämma: ”Det är inte lätt för mig som är född här i Tromsö att lämna staden under dessa omständigheter. Jag får kanske aldrig mera återse den och mitt folk.”

Stämningen i Nordnorge under denna sista fas, och de personliga motiv som också spelade in vid regeringens sista avgörande, skall vi icke gå närmare in på. Efter kriget och alla nederlagen var det hopplösheten och inte viljan till fortsatt kamp som var den förhärskande. Det var icke stridsmod utan flykt och förtvivlan som präglade de tretton sista fartyg som lade ut från Tromsö hamn med endast frivilliga ombord.

INNEHÅLL

FÖRORD.....	3
NORGES STÄLLNING I NYA VÄRLDSKRIGET.....	5
De tyska och engelska erfarenheterna från förra världskriget. – Det gamla världskriget och det nya. – Wegenerplanens modernisering. – Den engelska planen för kriget i Norge.	
DE NORSKA POLITIKERNAS UPPFATTNINGAR.....	10
De hemliga orsakerna till politikernas blindhet. – Den ”positiva” kritiken mot regeringen för att den fört en felaktig utrikespolitik. – Det interskandinaviska samarbetet i teori och praktik. – De objektiva orsakerna till politikernas blindhet.	
NORGES UTRIKESPOLITIK VINTERN 1939–40.....	19
Motsättningarna mellan Tyskland-England-Ryssland. – Finsk-ryska kriget. – Krigets sista fas och det allierade trycket på Skandinavien.	
ENGLAND OCH DEN NORSKA UTRIKESPOLITIKEN.....	22
Altmark-affären. – Krisen i början av mars. – Krisen den 12 mars. – Den senare kritiken mot regeringen för att den inte uppträtt tillräckligt neutralt. – ”Brohuvudet” på den norska västkusten. – Narvik och järnmalmens betydelse i stormaktsuppgårelsen. – Drivkraften bakom aktionen mot Norge.	
DEN 8 APRIL.....	31
De allierades not om minutläggningen. – Den norska regeringens protestnot. – De allierades reaktion på protestnoten. – Stortingsmöte den 8 april. – Regeringssammanträdet på kvällen den 8 april. – Norge och Tyskland. – Telegrammet från Berlin om ockupationen. – Utrikesministerns reaktion på farosignalen. – Den norska diplomatins reaktion. – Festen på tyska legationen. – Den norrgående tyska krigsflottan och sänkningen av ”Rio de Janeiro”. – Regeringens och stortingsreaktion. – Flottans ställning. – Härens ställning. – Den objektiva situationen den 8 april.	
TRE DYGNERS FÖRVIRRING.....	39
Natten till den 9 april. – Mobiliseringsbeslutet. – Minister Bräuers not och dess krav. – Beslutet att förelägga stortinget frågan om krig. – Intervjun med utrikesministern på Oslo Östbanestation. – Förmiddagssammanträde i Hamar. – Mi-	

nisterkrisen. – Eftermiddagssammanträde i Hamar. – Quislings ”regeringsbildning”. – Stortingets sista sammanträde. – Fredsförhandlingarna i Elverum den 10 april. – Kungens avslag på minister Bräuers ökade krav. – Quislings svar på kungens avslag. – Den militära situationen då kriget slutligen beslöts. – Orsakerna till att förhandlingarna i Elverum avbröts. – De politiska och samhälleliga händelserna mellan den 9 och 11 april. – Orsakerna till bristen på klara order. – Vem bär ansvaret för beslutet om krig? – Vid vilken tidpunkt inträdde krigstillstånd? – Demokratien som regeringssystem i krig. – Politikernas avgörande missgrepp. – Militärens hållning under de avgörande dygnen. – Osloborgerskapets hållning under de avgörande dygnen. – Polemiken mellan kungen och Oslobiskopen. – Polemiken mellan regeringen och högsta domstolens ledare. – Den senare ”försoningen”. – Personerna Quisling och Hambros inflytande.

ÖVERGÅNGSPERIODEN DEN 11 TILL DEN 19 APRIL..... 69

Regeringens upprop till det norska folket den 10 april. – Hambros krigsförklaring över Stockholms radio. – Berlins dementi på att krigstillstånd inträtt. – Bombningen av Elverum och Nybergsund. – Kungens upprop den 13 april. – Möjligheterna för ett inbördeskrig. – Osloborgerskapets villkor och svek. – Quisling contra Paal Berg. – Quislings demission. – Osloborgerskapets regeringbildning och proklamation. – Administrationsrådets upprop till den norska befolkningen. – Möjligheterna för att bilägga konflikten. – Regeringens svar vid upprättandet av administrationsrådet. – Paal Bergs fredsaktion. – Kungens avslag. – De viktigaste militära, politiska och samhälleliga händelserna mellan den 10 och 20 april. – Den militära utvecklingen. – Den diplomatiska utvecklingen. – Klyvningen av den norska nationen.

DEN POLITISKA KAMPEN 20 APRIL–20 MAJ..... 92

Den faktiska tyska krigsförklaringen den 19 april. – Hitlerförordningen den 24 april. – Terbovens tillträdeproklamation. – Utrikesministern contra Oslobiskopen. – Regeringens svar den 27 april på den tyska krigsförklaringen. – Situationen den 27 april. – De allierades reträtt ur Sydnorge. – Utrikesministerns tal den 5 maj. – Betydelsen av kriget om Nordnorge. – Osloborgerskapets nya vädjan om att sluta fred. – Kungens svar den 7 maj. – Fransmännens löften om ökad hjälp. – Uppgörelsen i det engelska parlamentet. – De politiska händelserna under kriget i Nordnorge. – Regeringens inställning till det fortsatta kriget. – Ryssarnas inställning till kriget i Nordnorge. – Regeringens praktiska arbete. – Livet i Tromsö.

DEN AVSLUTANDE FÖRHANDLINGSPERIODEN.....106

Betydelsen av det tyska nederlaget den 14 maj. – Tysklands förändrade hållning gentemot Sverige. – Den tyska förödelsen i Narvik. – Det tyska fredsförslaget till den norska regeringen. – Den tyska terrorbombningen. – Tyskarnas ultimatum till Sverige. – Sveriges förändrade hållning. – Den nya situationen i Narviksavsnittet. – Orsaken till de allierade truppernas reträtt. – Sveriges fortsatta ”neutralitet” och den svenska regeringens dilemma. – Narviks erövring. – Det norska fredsförslaget av den 3 juni. – Regeringens väckelseskrivelse. – Den sista kompromissen före landsflykten. – Kungens 7 juni-upprop till det norska folket.

KÄLLOR

som använts vid utarbetandet av denna bok.

FRÅN NORGE FÖRE OCKUPATIONEN:

Böcker: Norska regeringen: Ny Norsk Kvit bok. – H. K. Lehmkuhl: The invasion in Norway (regeringsauktor).

Tidningar och tidskrifter: Tidens Tegn 11 och 31 mars, 3 och 6 april. – Arbeiderbladet 8 april. – Aftenposten 9 april. – Norges Handels- og Sjøfartstidende 9 april.

Dokument: Referat av stortingssammanträde i Hamar. – I. R. 16 Krigsrapport. – General Erichsens rapport.

Uttalanden: Utrikesminister Koht i slutet av maj 1940. – Stortingspresident Hambro mitten av maj 1940. – Andra aktiva norska politiker. – Norska officerare, funktionärsr o. d. med upplysningar i första eller på sin höjd i andra hand.

FRÅN DET OCKUPERADE NORGE:

Böcker: Öyvind Lange: Krigen som vekket Norge. – Överste Getz: Fektningsrapport.

Tidningar och tidskrifter: Tidens Tegn 10, 11, 12, 15, 16, 17, 20, 25, 27 april, 5 maj, 4 och 6 juni. – Arbeiderbladet 10 maj. – A. B. C. juni 1940. – Fritt Folk 9 april 1941.

SVENSKA KÄLLOR:

Böcker: Viktor Brand: Vart går Finland! – Viktor Vinde: En stormakts fall. – Arne Holmström: Kriget i Norge. – W. Brandt: Kriget i Norge. – Anonym: Norge under hakkorset.

Tidningar och tidskrifter: Docent Thermænius: Sverige 1940, Nordisk Tidskrift juni 1941. – Dagens Nyheter sept.–okt. 1939, maj, juni 1940. – Arbetaren maj 1940.

ENGELSKA KÄLLOR:

Böcker: Lord Strabolgi: Narvik and After. – I. Langdon-Davies: Fifth Column. – Consett: The Triumph of unarmed Forces. – Hambro: I saw it happen in Norway. – Koht: Norway neutral and invaded.

TYSKA KÄLLOR:

Böcker: G. W. Hase: Die Kriegsmarine erobert Norwegens Fjorde. – Sammelwerk: Unser Kampf in Norwegen. – H. David (emigrant): Die internationale Arbeiterbewegung – und die neue Internationale.

Tidningar och tidskrifter: Militärwissenschaftliche Mitteilungen Juni 1940.

FRANSKA KÄLLOR:

Böcker: Pierre Lyanthey: En Norvège, Narvik 1940.

AMERIKANSKA KÄLLOR:

Böcker: Mrs Harriman: Missions to the north.

Appendix

Nils Kaare Dahl 1909–1996

Jag kände Nils Dahl bara under de sju sista åren av hans liv, men det jag lärde mig av honom och det han sade till mig gjorde ett bestående intryck. Han kom från en mycket privilegierad norsk familj. Hans farfars far hade varit guvernör i Halden under den danska kronan när Bernadotte invaderade 1814, och när Halden öppnade sina portar. Han var alltså en av ”männen från Eidsvoll”, de ledande norska medborgare som uppmanade den svenske kungen att acceptera kronan från ett konstitutionellt Norge. På samma sätt som de som undertecknade den amerikanska konstitutionen, är ”männen från Eidsvoll” Norges grundare. Nils utbildades vid den kungliga militärakademien och, eftersom hans familjs företag var inblandad i kartläggning, utbildades han till civilingenjör. Han blev reservofficer i den norska armén.

Han gick 1929 in i både det norska kommunistiska partiet (NKP), ur vilket han snart utslöts som oppositionell, och den helt unika sammanslutningen av intellektuella kring tidskriften *Mot Dag*. Den var ursprungligen avsedd att dra studenter och intellektuella till Arbeiderpartiet. Från 1926 till 1929 var den knuten till NKP, men i och med ultravänstervändningen mot ”högeranhängare” blev föreningen *Mot Dag* knuten till IVKO (den internationella opposition som inspirerades av Brandler och Thalheimer). Det var en grupp med för sin tid mycket progressiva och avancerade idéer på många av det sociala och politiska livets områden.

Han var våldsamt oenig med Arbeiderpartiregeringens försvarspolitik. Från slutet av 1920-talet tog bourgeoisien starkare kontroll över de väpnade styrkorna, vilka blev mindre användbara för nationellt försvar eftersom officerarna fruktade och hatade arbetarna mer än något annat. En del av vapnen i barackerna flyttades och förvarades på särskilda hemliga platser för att hindra arbetarna från att beväpna sig. Det var inte till någon hjälp när tyskarna invaderade 1940. Arbeiderpartiregeringen byggde upp statens försvar och upplöste arbetarrörelsens egna försvarsorganisationer. Arbetarnas försvar, som sattes upp efter beslut av Landsorganisationens kongress 1931 för att försvara arbetarna mot ”varje olagligt angrepp”, för att försvara arbetarrörelsens egendom och förhindra en fascistisk kupp, upplöstes, tillsammans med Arbetarnas idrottsförbund, som vid vissa tillfällen mobiliserats för gatukamp mot fascister. Nils ansåg att allt detta var bevis för att arbetarrörelsen övergav klasskampen för klassarbete, och kom på senare år att kritisera den nuvarande generationen unga kamrater för att inte ha tillräcklig vana vid vapen.

Under åren 1931 till 1933 vistades han i Berlin för utbildning i specialområdet fotografisk kartläggning via antenner som var ”det som då var på gång”. Där representerade han *Mot Dag* inom IVKO, som de anslutit sig till 1929, och han blev livvakt åt Brandler och Thalheimer. Även när han var 80 år var han en lång, stålig man, och när han var yngre måste han ha varit en präktig och kraftfull gestalt som påminde om gamla tiders vikingar, samtidigt som hans kunskaper om vapen bör ha varit ännu mer avskräckande. Han blev sjuk och återvände till Norge precis innan Hitlers uppstigande till makten. I Norge jobbade han heltid för *Mot Dag* och slutligen som ombudsman för byggnadsarbetarförbundet, ett av de största i Norge, ett viktigt centrum för debatt inom fackföreningarna, där han hjälpte till att upprätta ett progressivt system med lagarbete för hur facket medlemmar ska kunna prissätta byggnadsarbete, vilket fortfarande används. Han spelade en framträdande roll i framställningen av *Arbeidernes leksikon* i sex band med bidrag från många av den tidens främsta intellektuella och akademiker i Norge, som populariserade och gjorde marxistiska idéer tillgängliga på norska. När Leo Trotskij tvingades lämna Frankrike 1935, fick han en tillflykt i Norge. Där hjälpte Nils, som var en av de få sympatisörerna som ägde en bil och som kommit under inflytande av Walter Held (Heinz Epe), flyktingarna, och han stannade hos Trotskij under två perioder och hade långa diskussioner med honom.

Under Moskvarättegångarna försökte han försvara de anklagade i vänstertidningar, för vilket stalinisterna försökte utesluta honom från hans fackförening och Arbeiderpartiet. Han och alla Trotskij's anhängare prövades verkligen, eftersom både NKP, den konservativa högern och Quislings fascistiska parti var överens om att Trotskij skulle deporteras. Med hans ord: ”Det var förvirrande, eftersom man inte visste var huvudfienden fanns.” Efter att Trotskij utvisats från Norge 1936, spelade Nils en roll bland de många mycket begåvade flyktingarna undan nazismen som kommit till Norge, inklusive Held och Daniel Guérin, liksom Willy Brandt. När kriget bröt ut 1939 var Norge neutralt, men ingen av de norska trotskisterna stödde Fjärde Internationalens linje under det rysk-finska vinterkriget. Även om de försvarade det lokala kommunistpartiet mot förbud och offentliga fördömanden som fiende till staten, upprätthöll de också finnarnas rätt till nationalkänsla. Walter Held och Heinz Epe tycks ha stött Max Shachtmans åsikt om Finland, men inte hans faktiska splittring. Vi på *Revolutionary History* diskuterade aldrig den här punkten med honom. Enligt undertecknads uppfattning har historien bestämt visat att Held, Dahl och de danska trotskisterna hade rätt om Finland, i motsats till Trotskij.

När tyskarna invaderade Norge i april 1940 betraktade alla trotskister där situationen som att ett land som inte är imperialistiskt hade invaderats av nazisterna, och i den mån som Quislings regering omedelbart utropades, betraktade

de också konflikten som ett inbördeskrig mot fascisterna. De visste under tre eller fyra dagar inte ens om britten hade gått med. Han behandlar den här korta och kritiska perioden utförligt i sina två böcker. Nils tvekade inte utan anslöt sig till de mobiliserade styrkorna i Hønefoss och förde med sig en del antifascistiska flyktingar, inklusive veteraner från spanska inbördeskriget. De utgjorde en del av en kolonn med trupper i centrala Norge som tvingades tillbaka upp i fjällen och som slutligen fick kapitulera vid Segelstagbron. Nils exilvänner skulle emellertid säkert ha skjutits, eftersom de inte skulle ha omfattats av villkoren för kapitulation. Tillsammans med flyktingarna åkte han därför upp i fjällen på skidor, grävde ner uniformer, vapen och dokument som förvarades på en isolerad gård. När de kom ner i en annan dal som inte ockuperats av fienden, hyrde de en bil och gav sig ut för att vara civila norska flyktingar som återvände till sina hem i Oslo vilket tyskarna beordrat. Där kunde de utländska kamraterna gömmas och slutligen smugglas över till Sverige.

Alla norska trupper som kapitulerade skickades hem och officerarna tvingades ge hedersord på att inte fortsätta kampen. Men Nils kontaktade några smugglare och åkte över med båt till Strömstad i Sverige. Han såg till att gripas av svensk polis och inte av armén, som skulle skickat tillbaka honom till tyskarna, och fick deras tillstånd att ringa till en släkting, en av hans fars kusiner, på ambassaden i Stockholm. Han hade med sig de dokument som han räddat. Efter att ha hållit ett tal inför den svenska generalstaben om den just avslutade striden, lämnade han i hemlighet Stockholm och reste norrut med järnvägen mot Narvik ända till två stationer innan en station nära gränsen till Norge, där han fått reda på att det skulle finnas poliskontroller. Han gav sig iväg upp i fjällen på sina skidor och kom att i intervaller ta sig ner till de norska, franska och brittiska trupper som fortfarande stred längst upp i landets norra del nära Tromsø. Om man ser efter på kartan förefaller han ha varit en mycket hård man. Där förde han befäl över ett batteri med artilleri och samverkade med den franska armén, Chasseurs Alpains. Men när Frankrike kapitulerade i juni, drogs de franska och brittiska trupperna bort. Nils vägrade återigen att kapitulera, tog av sig uniformen och låtsades vara civil på väg hem till Trondheim med en båtlast andra civila. Han tog sig därifrån och tillbaka till Oslo med tåg. Där fick han reda på att han hade problem med den norska armén för att ha tagit pengar från regementets kassa när han undkom med sina antifascistiska vänner, och för att inte ha någon ordentlig bokföring. Han ställde till ett stort rabalder, sade att hans ära ifrågasatts och sade att han skulle spåra varje steg och ge en fullständig redovisning av sina utgifter. Det gav honom skyddet och tillfället att hitta sitt gömställe, få tag på alla sina gömda dokument för att slutligen föra dem till Sverige, och att gömma vapnen på ett mer lämpligt ställe. Efter kriget gav han en fullständig redogörelse för sin syn på perioden i *Stormaktenes kamp om Norge og Skandinavien*

1939–40: *En militärpolitisk studie. 1. Det tyske angrep på Norden* (Oslo 1948). Den behandlar de första dagarna efter det tyska angreppet. En intressant och ovanlig sak som han påpekar är att de unga officerarna och underofficerarna i den här inkallade styrkan för det mesta var tidigare studenter som ofta influerats av de socialistiska idéer som *Mot Dag* stod för. Tyska militära rapporter som han citerar hänvisade vid den tiden till dem som ”unga fanatiker”. De var mycket mer angelägna att göra motstånd mot nazisterna än många av de äldre. Eftersom boken blev fullständigt ignorerad vid den tiden, följde han tyvärr aldrig upp den med någon mer studie.

Under ockupationens första månader tog Nils aktiv del i att förbereda arbetarrörelsen på den repression som han visste skulle komma. Han återvände legalt till Sverige i oktober 1940 och samarbetade med det svenska överkommandot genom att bygga upp ett nätverk för att tillhandahålla information om tyskarna. Han flögs ut ur Sverige till Storbritannien 1943. Han hade lämnat ett manus som skulle publiceras av ett svenskt syndikalistiskt förlag under pseudonym (Harald K. Johansen, *Den norska tragedien*, Federativs, Stockholm, 1943, översatt från ett norskt manuskript). Eftersom den gav en redogörelse för de första 48 timmarna av den tyska invasionen 1940, när regeringen och kungen kom undan till Elverum strax norr om Oslo, och var tvungna att besluta om vad som skulle göras, orsakade det ett bråk och han hotades med krigsrätt. I förvirringen var den unge reservofficeren och trotskisten närvarande och talade i diskussionen. Till hans häpnad, och helt i motsättning till hans marxistiska föreställningar, var kungen och kronprinsen beslutna att kämpa till slutet, även om högern ville göra upp med nazisterna. Kungen talade på radio till nationen och uppmanade till motstånd och fördömde rasande Luftwaffe för deras ”oridderliga” uppträdande när de bombade civila. Från det ögonblicket inleddes sabotageaktioner. I England mötte han en aktivist från det polska Bund, Lucjan Elit, och försökte ta reda på vad som hänt hans vän Walter Held i Ryssland.

I en artikel i norska Internasjonale Sosialisters tidning kommenterade Nils att de norska trotskisterna i Oktobergrupperna inte överlevde efter kriget och slog fast att ”de långa åren med underjordiskt arbete under naziregimen resulterade i att kamraterna var oförmögna att genomföra politiskt arbete under normala förhållanden”. Under efterkrigstiden tog han aktiv del i skandinaviska antiimperialistiska strider, inklusive försvar av det samiska folkets rättigheter i Norge. Han var anhängare till Förenade sekretariatet – han hade deltagit i Fjärde Internationals kaderskola 1947 – och representerade senare Norge vid många av deras internationella konferenser. Han deltog också i återupprättandet av en revolutionär organisation när det slutligen blev möjligt under 1970-talet. Unga människor inom vänstern minns honom när han energiskt försvarade ett bokbord vid universitetet mot ett maoistiskt angrepp när han var i 70-årsåldern. På senare tid

deltog han i IS-gruppens möten i Norge och deltog alltid, så länge hans hälsa tillät det, vid Socialist Workers Partys Marxism i London. Det var där som jag presenterade honom för Harry Wicks, men tyvärr var han redan då på väg att bli döv och hade svårt att kommunicera med sin veterankamrat. Han gifte sig en andra gång med parlamentsledamoten Mildred Gordon, änka efter en framträdande medlem av Fjärde Internationalen, Sam Gordon, som tillgivet såg till honom trots sina tunga parlamentariska plikter. De sista åren av hans liv var inte så lyckliga, eftersom han inte längre kunde läsa och hans dövhet isolerade honom från andra människor. Han dog på ett vårdhem i Norge och kamraterna i IS där var mycket snälla och stödde honom under hans sista sjukdom, besökte honom ofta och hjälpte Mildred mycket under den svåra tiden. Efter hans död när Mildred städade upp i huset, hittade hon till sin förvåning ett lätt maskingevär och ett dussin gevär, allt i god ordning, låda efter låda med ammunition, uniformer och gasmasker som var omsorgsfullt gömda – ut i fall att. Det tycks som om Nils alltid menade allvar med förberedelser för ett arbetaruppror, även om det föreföll vara avlägset.

Revolutionary History har för avsikt att som en liten hyllning publicera något om Skandinavien i ett framtida nummer, och om vi kan, en del utdrag ur, eller kanske en sammanfattning av hans huvudverk (en sammanfattning av hans bok på svenska finns nedan). Syftet med dem var att tillbakavisa bourgeoisens försök att skylla kriget på arbetarrörelsen. Vid den tiden när hans sista bok publicerades 1948 – han var tvungen att göra det själv – och med kalla krigets inledning, tog ingen någon notis om den och det var först under de senaste åren som forskare började erkänna hans viktiga vittnesmål. Då hade givetvis de politiska farorna med att tala om för människor vad respektabla högermän hade gjort 1940 försvunnit för den härskande klassen.

Under andra omständigheter skulle Nils Dahl ha kunnat spela en betydande och framträdande roll som befälhavare – kanske överbefälhavare – i en revolutionär armé, men historien ville annorlunda. Han kunde ha gjort så mycket i de rätta omständigheterna. Han saknade varken hjärna, hjärta – eller mod. I samband med naziinvasionen skulle många ha vridit sina händer, gått under jorden eller skyndat sig till gränsen. Han var inte sekterist, tänkte kallt i en svår situation och genomförde med stort mot det som historien senare skulle kalla den proletära militärpolitiken. Om händelserna hade utvecklats annorlunda, och om revolutionära uppror hade ägt rum som alla förväntade sig, skulle han ha liera sig med arbetarklassens bästa element som försökte kämpa mot nazismen.

Vi har förlorat en stor revolutionär kämpe och vän vars roll och verkliga värde få i den breda trotskistiska rörelsen insåg.

Hans närmaste anhöriga är hans fru, Mildred Gordon, hans dotter Kari Petrie och hans son Johan Jacob Dahl.

Mycket av informationen i nekrologen har vaskats fram ur tidigare nummer av *Revolutionary History*, där mycket mer finns om hans diskussioner med Trotskij och hans efterforskningar om Walter Helds öde. Vårt varma tack går till Magne Svendsen på norska LO och Solveig Halvorsen på norska Arbetarrörelsens arkiv för exakta detaljer om hans publikationer och även till norska Internasjonale Sosialister, som skickade en samling med sitt material. Vi söker fortfarande efter ytterligare information om artiklar som han kan ha skrivit.

Ted Crawford

Nils Kaare Dahl

Den norska tragedien

Texten nedan är Mike Jones sammanfattning av *Den norska tragedien* av Harald K Johansen (pseudonym för Nils Kaare Dahl) som publicerades på svenska i Stockholm av Federativ (ett syndikalistiskt förlag) 1943.¹ Noter av Ted Crawford har tillfogats. Många av Nils Dahls bedömningar på den tiden av individer och händelser har visat sig vara korrekta, men det som är anmärkningsvärt är att det skrevs på den tiden med lite dokumentation att luta sig mot, förutom de samtida tidningarna och det som Nils hade tagit med sig från Norge. Hans egna kloka åsikter om människor han kände och marxismens analytiska vapen bär ansvaret. Exemplar av denna svenska bok är nu sällsynta.

Det här är en redogörelse för de norska händelserna som de utvecklades från den tyska invasionen den 9 april 1940 fram till att de allierade lämnade sjövägen tillsammans med den norska regeringen, kungen och kronprinsen. Den skrevs nästan omedelbart efter de händelser som han beskriver, och många av hans bedömningar har bekräftats av senare historisk forskning. Dahl inleder med att diskutera stormakternas inställning till och planer för Skandinavien fram till angreppet. Inledningsvis ville de allierade passera Norge och Sverige för att hjälpa Finland under vinterkriget mot Sovjetryssland, och en styrka samlades för att göra det, även om den senare upplöstes. Norge sade nej till transitering först efter att svenskarna redan gjort det. Den allierade planen var att med våld hålla de svenska malmfälten, liksom Narvik. Det var inte all svensk järnmalm som skeppades ut via Narvik, och Dahl undrar om britterna verkligen inte visste det. En stor del forslades med järnväg till mellersta Sverige och smältes där och skeppades sedan sjövägen över Östersjön. Det fortsatte också efter nederlaget, varför Dahl frågar om inte hela politiken var utformad för att dra in både Norge

¹ Standardverken på engelska om kampanjen i Norge är officiellt historik: T.K. Derry, *The Campaign in Norway*, 1962, J.L. Moulton, *The Norwegian Campaign of 1940*, 1966 och François Kersaudy, *Norway 1940*, 1990 (först på franska 1987).

och Sverige i kriget på den allierade sidan.² Dahl hävdar att svenskarna var mycket dåligt beväpnade, eftersom de hade skickat alla reservammunition till Finland. Dahl slår fast att Narvik och järnmalmens förefaller ha varit en förvändning, och när vinterkriget tog slut i mars 1940 behövde Chamberlain framstå som om han verkligen förde krig, medan den franska regeringen också befann sig under politiskt tryck.³ Dahl hävdar att varje försök från Storbritannien att dra in Norge i kriget förefaller helt irrationellt. Tysklands behov av Norge (Danmark var bara betydelsefullt som en språngbräda) innefattade inte så mycket svensk järnmalm, utan behovet att bryta sig ur den brittiska blockaden i Nord-sjön.

Vad gäller själva vinterkriget stod det klart för Dahl att finländarna hade rätten att försvara sig, och avvisade alltså helt den ortodoxa trotskistiska åsikten. Tyskland oroade sig för att de allierade skulle ingripa militärt när kriget gick vidare, och därför behövde Hitler få det avslutat, speciellt eftersom Röda armén inte klarade sig så bra. Dahl trodde att tyskarna skickade instruktörer och organisatorisk hjälp till den stora sovjetiska offensiv på Karelska näset i mars 1940 som bröt det finska försvaret och gick vidare till Viborg (Viipuri) då finländarna blev utmattade och tvingades be om fredsvillkor.⁴ Tyskland utövade starkt diplomatiskt tryck på svenskarna att inte hjälpa finländarna, och alltså hjälpa Sovjetunionen, och den svenske utrikesministern byttes ut under tyskt tryck. Efter att Finland ingått fred, och under striderna i Norge, sände de finska radiostationerna i sina norska sändningar ut stöd för Norge mot Hitler. Det står klart att påståenden om att Finland var ett "fascistiskt" land och tysk allierad var nonsens vid den här punkten.

Dahl kritiserar det norska arbetarpartiet för bristen på modig ledning och beslutsamhet i samband med det tyska angreppet. Han trodde emellertid inte att det berodde på att Arbeiderpartiets ledare var "dåliga" och hade personliga fel, utan därför att de var reformister och parlamentariker. Stortinget lämnade Oslo tillsammans med statsapparaten, vilket snart återvände till Oslo eftersom det utgjorde ett reaktionärt skikt. Parlamentet höll sessioner i delar av Norge som ännu inte erövrats, och Arbeiderpartiet var noga med att behålla demokratiska normer. Dahl hävdar att författningen tillät en temporär diktatur i krigstider, men Norge hade inga militära traditioner och en del ministrar hade till och med

² Alla moderna kommentatorer finner att den allierade diplomatin och strategin var helt igenom rörig och illa genomtänkt, men säger inte att det uppstod ur deras politiska högeråsikter och sympati bland en del av deras medlemmar för delar av Hitlers politik.

³ Fransmännen var ännu angelägnare att involvera de allierade i Skandinavien.

⁴ Det verkar inte finnas något bevis för det, även om man trodde det vid den tiden. Det finns en teckning i *Punch* med den innebörden i januari 1940.

suttit i fängelse för militant pacifistisk aktivitet under 1920-talet. Norge hade nästan inga experter på utrikespolitik, och var så bundet till Storbritannien genom sin skeppsfart och handelsvägar att det alltid följde briterna i sådana sammanhang. Den ledande experten på utrikespolitik var Mowinckel, en skeppsredare, även om han aldrig riktigt förutsåg hur saker och ting skulle utvecklas, och borgerliga gestalter som Hambro hade en internationell världsbild med sin bättre utbildning, kunskaper i språk och pengar. Arbeiderpartiets ledare kom från en kommunal bakgrund och var duktiga i stadshuspolitik, men utrikespolitiken var en stängd bok. När väl vinterkriget var över i Finland, trodde många i regeringen att krisen var över. Dahl behandlar mycket detaljerat Arbeiderpartiets uppträdande.

Boken publicerades 1943, men introduktionen säger att den blev fördröjd under en tid på grund av författarens hänvisningar till känsliga saker såsom Sveriges ”tänjbara neutralitet”. Den huvudsakliga anledningen till att han betraktades mycket ofördelaktigt av den norska bourgeoisien klargörs i boken. Han påpekade att även om den norska regeringen efter invasionen under natten den 8–9 april publicerade en deklARATION den 10 april till folket undertecknad av Johan Nygaardsvold, till vilken kungen fogade två meningar med sitt fulla stöd, och som sändes i radio den 11 april, saknade texten klarhet om vilket slags motstånd den uppmanade till, och huruvida det var militärt eller bara passivt. Det var inte en krigsförklaring. Dahl betraktade den bara som ett krav på ytterligare förhandlingar, vilket också var Oslobourgeoisien och tyskarnas åsikt. Bourgeoisien arbetade för att få tyskarna att släppa den delen av deras ultimatum som krävde att Quisling skulle erkännas som en del av regeringen. Dahl betraktade det som ambivalent och en indikation på att inte alla broar hade bränts.

När Hambro hörde utsändningen på radion, gick han omedelbart ut i radio i Stockholm för att förklara att Norge befann sig i krig med Tyskland, men tyska diplomatiska påtryckningar hindrade honom i fortsättningen från att tala i radio från Sverige, samtidigt som tyskarnas ambassad förklarade att Tyskland inte befann sig i krig med Norge.

Under tiden reste en mellanhand för att träffa kungen i Nybergsund, men kungen vägrade att förhandla. Senare samma dag bombades och besköts med maskingevär både Nybergsund och Elverum av Luftwaffe; 54 civila dödades i Elverum och 110 sårades. Dahl citerar Hambros bok som att den antydde att medlaren avslöjade kungens vistelseort för tyskarna, som då försökte döda honom. Den 13 april utfärdade kungen en deklARATION som uppmanade alla norska män och kvinnor att göra allt för att återfå friheten för ”vårt kära land” och fördömde de ”oridderliga” tyska angreppen på fredliga civila. Han tackade de som stannat på sina poster hos honom och regeringen i kampen för norsk självständighet och frihet och uppmanade alla att minnas de som dött för landet.

Dahl betraktade deklARATIONEN som grundvalen för ett verkligt nationellt uppror, vilket var det enda sättet som tyskarna kunde besegras på. Militärt motstånd borde snabbt ha organiserats inne i landet och förbundits med motståndet i det av tyskarna ockuperade området för att slå mot fienden bakom linjerna. Regeringen borde ha uppmanat till ett folkkrig, massmobilisering och aktivt motstånd, men inte individuell terror. Man borde ha bortsett från lagliga begränsningar med hänvisning till de högre principerna om mänskliga rättigheter och den förtrycktes rätt att göra uppror. Han trodde att det fanns inslag av det i kungens tal, men att det var för abstrakt och att det behövde vara mycket mer konkret, som en appell till transportarbetare att inte befatta sig med tyskarnas leveranser, byggnadsarbetare att inte reparera skador på flygfält och att människor skulle hindra de invaderande så mycket som möjligt. Den typen av massaktioner skulle, trodde han, i slutändan ha utvecklats till beväpnade formationer med arbetare och gatustrider. Dahl gjorde en jämförelse med marskalk Timosjenkos appell till den sovjetiska befolkningen i de ockuperade områdena och beklagade att den norska regeringen aldrig gick så långt och begränsade sig till abstrakta paroller under den viktiga perioden i början av april. En major Sunde, liberal och advokat, skickade faktiskt ut en sådan appell på radio från London den 24 april, men då var det alldeles för sent.

Genom att insistera på ett norskt accepterande av en Quislingregering och därigenom placera en förrädare och nazist vid rodret, skapade tyskarna möjligheten för ett revolutionärt inbördeskrig, och regeringens begränsade och abstrakta appeller den 11–13 april räckte för att inleda processen. Några studenter försökte spränga en bro mellan Oslo och flygplatsen i Fornebu och några få beväpnade grupper bildades. Tyskarna fruktade starkt en sådan utveckling och varnade den 12 april för att *franc-tireurs* och sabotörer skulle skjutas. Bourgeoisien i Oslo var också, även om den var bitter över att ha reducerats till tyska undersåtar, rädd för den möjligheten. Hambro förefaller antyda den situationen i sin bok när han återger hur en delegation med industrimän träffade den tyske ambassadören, doktor Bräuer, och förklarade att om inte Quisling togs bort skulle det bli bråk. Bräuer förstod det och lovade att ta bort honom, medan industrimännen lovade att förhindra att kriget omvandlades till ett nationellt uppror.

Ett sådan folkligt uppror skulle, även om det i första omgången riktades mot tyskarna, när massorna väl var beväpnade och medvetna om sin makt, sannolikt vända sig mot den härskande klassen, och det fanns inga garantier för att bourgeoisien skulle förbli vid makten efter segern, eftersom respekten för borgerlig lag och ordning skulle brytas ner under kampens gång. Det var därför ingen tillfällighet att ledaren för den ideologiska förtryckarapparaten, Paal Berg (ordförande i högsta domstolen eller Justicarius) och biskop Berggrav (ärkebiskop i den statliga lutherska kyrkan) var de viktigaste språkrören för den tendens som ville

ha en uppgörelse med tyskarna. Resultatet blev det så kallade administrativa rådet.

Ur abstrakt nationalistisk synpunkt var både Quisling och administrativa rådet förrädare, eftersom båda ville avsluta kriget och underordna Norge i förhållande till Tyskland. Men medan Quisling var beredd på att Norge skulle bli fullständigt underordnat, ville administrativa rådet att bourgeoisien skulle behålla kontrollen över industrin, lag och ordning och så vidare. De ville handskas med tyskarna som jämlikar så att förtrycket skulle utövas genom dem, men indirekt, medan Quisling var en öppen förrädare och försökte hindra och sabotera det norska militära motståndet. Paal Berg och Berggrav avrådde bara människor från att passera över stridslinjen för att ansluta sig och uppmuntrade människor att arbeta för tyskarna i hamnarna, genom att röja upp på flygfält och så vidare, medan de förvirrade människor med tal om tysk ridderlighet och anständighet. Deras roll var således mer passiv än Quislings.

Den 15 april avgick Quisling och tackades av Berg för sitt arbete för Norges räkning och sin patriotiska inställning, medan administrativa rådet övertog ansvaret för lag och ordning i de ockuperade områdena. En proklamation utfärdades som förklarade att högsta domstolen utsett rådet, och det norska folket uppmanades att uppträda som vanligt och handla inom lagens ramar, medan sabotage fördömdes som kontraproduktivt. De olika kapitalistiska organisationerna och en del av Landsorganisationen stödde den appellen. (Paal Berg blev senare ledare i "motståndsrörelsen", så Dahl skulle nog inte ha tackats för att ha påpekat det 1943.)

Dahl ansåg att den här regeringen som inte var pronazistisk, som inte var protysk, skulle ha kunnat accepteras av Nygaardsvolds regering den 10 april, men den 15 april var det för sent. En anglo-norsk militär allians hade slutits och de första brittiska trupperna hade landat i Norge, samtidigt som norska soldater hade stridit mot både tyskarna och Quislings ungdomsgrupper. Mobiliseringen var fullständig och kontakter mellan bourgeoisien i Oslo och det militära befälet förekom nästan inte alls. Efter förvirringen och motsägelsefulla order under de första 48 timmarna, var nu trupperna i aktion och skulle inte ha litat på en order att sluta strida. Efter det tyska flygangreppet på Elverum och Nybergsund hade dessutom allt tal om och all tro på tysk respekt för mänskliga rättigheter och internationell lag försvunnit, tillsammans med varje förlitan på tyska löften.

Den lagliga regeringen utfärdade den 17 april, som svar på skapandet av administrativa rådet, ett uttalande som välkomnade att Quislings regering fallit och påpekade att Norge bara hade en laglig regering, som utsetts av kungen och enhälligt godkänts av stortinget. Regeringen betraktade administrativa rådet som en nödåtgärd för de ockuperade områdena, vilka av nödvändighet måste ta order av tyskarna, men det var inte ett alternativ till den verkliga regeringen, efter-

som den varken representerade det norska folkets vilja eller hade någon grund i norsk lag. Den existerade enbart för att ge ett visst skydd för norska medborgares rättigheter när Norge var ockuperat, och skulle stiga åt sidan när den lagliga regeringen återtog makten. Uttalandet gick vidare med att bekräfta att kungen och regeringen skulle göra allt som var möjligt för att befria Norge och återge landet dess självständighet så snart det var möjligt. Det tillade att ”alla normmän måste hjälpa den befrielsekampen om de vill vara, och vill kallas, normmän”.

Deklarationen visade att regeringen inte hade förstått särskilt mycket. Uttalandet att regeringen ville göra allt den kunde för att få ut tyskarna ur landet var egentligen en maning till inbördeskrig – just det resultat som administrativa rådet ville undvika. Dahl såg detta som det oundvikliga resultatet av fem års regering, när Arbeiderpartiet såg samarbete mellan klasserna som sitt huvudmål och alltså hade förlorat klassmotsättningarna ur sikte. Och även om regeringen slog fast att administrativa rådet saknade varje grund i norsk lag, misslyckades den med att klart ta ställning. Dahl beskriver, för att illustrera den punkten, hur Berg skickade telegram till kungen, uppenbarligen antog han att han lättare skulle se situationens klasskaraktär än Arbeiderpartiets politiker och därigenom, genom att gå förbi den valda regeringen, lösa den lagligt knepiga situationen med det olagliga administrativa rådet. Brevet nämner att tyskarna hade erbjudit sig att förhandla med regeringen, men att det hade avvisats. Det betonade att ”initiativet måste nu komma från den norska sidan”, och bad kungen övertala kronprinsen att på radio vädja till folket i de ockuperade områdena att avstå från sabotage och destruktivt uppträdande. Den 19 april bad tyskarna slutligen den norske ambassadören i Berlin att lämna, och handsken var kastad.

Under själva kriget deltog 10 000 norska soldater i striderna i söder, och alla var frivilliga reservister som anmält sig till de tio lokala depåer med förhoppningen att få vapen.⁵ På grund av den mycket förvirrade situationen och bristen på klarhet i uppmaningarna från regeringen att göra motstånd, var det bara omkring 1 000 man från Oslo som tog sig igenom för att ansluta sig till striden. Det som drev dem i den förvirrade situationen var existensen av Quislings regering, men bortsett från dem genomförde arbetarklassen i städerna inga aktioner. Norska LO och det norska kommunistiska partiet uppmanade inte till motstånd under invasionens inledande stadier och en del fackliga ledare återvände till Oslo för att samarbeta. NKP var neutralt i söder, även om dess medlemmar där inte nödvändigtvis lydde maningen att avstå från motstånd, strejker eller sabotage. I norr samlades medlemmarna i NKP runt fanan och stred. Dahl tror att det berodde på att Sovjetunionen hade bestämda intressen i Nordnorge.

⁵ Sammanlagt 1 355 norska militärer dödades och sårades (tillsammans med 400 civila som för det mesta dödades av bombning) enligt norska uppgifter som citeras av Moulton och Derry.

Under krigets inledning ansåg Dahl att det var viktigt att de öppna förrädnarna och preliminära kollaboratorerna fördömdes; det gjordes inte. Frivilliga anmälde sig och skickades hem igen av officerarna, vilket orsakade demoralisering. Även om regeringen ville ha omedelbar mobilisering, beordrade överkommandot en normal mobilisering, vilket innebar rapportering för tjänst inom två dagar. Dahl säger att flottan var mer angelägen att strida än armén, och hade varnat skepps- och kustbatterierna. Befälhavaren för de väpnade styrkorna, generalmajor Laake bytte, efter att ha försenat mobiliseringen, till civila kläder och försvann, vilket han blev avskedad av kungen för.⁶ Överste Ruge, inspektör i artilleriet, befordrades till general och övertog befälet, men även om han var en modig man och en bra soldat, fick han ta över under värsta tänkbara omständigheter. När de allierade väl övergav centrala Norge utan att säga något till norrmännen – vilket orsakade stor demoralisering och cynism, framför allt i området runt Trondheim – ansåg Dahl att striden för Norge faktiskt var över. Nordnorge var glest befolkat, hade ingen industri förutom exporten av primära produkter som fisk, beboddes delvis av den samiska minoriteten och kunde inte upprätthålla ett motstånd under någon längre tid. De tyskar som landade i Narvik i krigets början besegrades och trängdes ihop nära den svenska gränsen i en ”motti” – ett finskt ord som han använder för att jämföra med finländarnas sönderdelning av ryska kolonner under vinterkriget i de norra ödemarkerna, och de fastnade i isolerade fästen som nöttes ner och slutligen erövrades. Dahl påpekar att det var de norska trupperna snarare än de allierade som lyckades,⁷ men sedan kom svenskarna efter påtryckningar till tyskarnas räddning, och de sårade tyskarna evakuerades tillsammans med överlevande från flottans aktioner i Narviksfjorden, vilka inte var till stor nytta som soldater, genom Sverige, och nya tyska trupper anlände.⁸ Vid den tiden när han skrev detta var Dahl osäker på huruvida sådana trupper hade kommit från centrala Norge eller inte, men han rapporterar rykten om att de hade det.

General Ruge erbjöds att lämna Norge när de allierade evakuerade den 7 juni 1940, men han valde att stanna kvar och kapitulera med sina trupper. Han vägrade sedan att ge sitt hedersord, vilket skulle ha inneburit att han frigavs och

⁶ Tekniskt sett pensionerade han sig, eftersom han passerat pensionsåldern 65 år dagen efter invasionen! Inofficiellt tillskrevs hans uppträdande inkompetens snarare än defaitism.

⁷ Dahl har rätt om det, även om brittiska och franska historiker inte betonar att snabbt inkallade norrmän, med större delen av sitt land ockuperat, visade sig vara mer skräckinjagande krigare i bergen än de allierades utvalda trupper.

⁸ Mellan 19 och 22 april hade ”ett tåg passerat genom Sverige och nått Narvik med både livsmedel och medicinsk utrustning. Den 25 april medförde ännu ett tåg med fem vagnar ’sjukvårdspersonal’” (Kersaudy, s. 202). Det här nämns inte av Derry och Moulton i tidigare redogörelser.

skickades hem, vilket var fallet med resten av de norska trupperna. Hans närvaro i fångelse i Norge var en fyrbåk för motståndskänslorna, och han skickades till ett fort i Tyskland. Dahl hade höga tankar om Ruges karaktär, som inte var politiker utan soldat, men som steg fram i en situation när de flesta högre norska officerare var värdelösa.⁹ Dahl talar om behovet av ett speciellt slags person i den situation som uppstod när Hitler angrep Norge, individer som kunde se vad som hände och sedan hade modet och beslutsamheten att genomföra de nödvändiga aktionerna.

När det gäller den norska befolkningen var det först efter att de norska soldaterna frigivits för att återvända till sina hem som stämningen övergick från defaitism till mycket större fientlighet mot tyskarna. Under kriget hade majoriteten av befolkningen varit passiv och mot kriget, och det var speciellt så på landsbygden och framför allt bland de mer välbärgade. Försök till motstånd från arbetarklassen, som strejken på flottans varv i Horten, bröts av tyskarna med hjälp av LO. Även efter kriget fortsatte öarligheten om den här perioden, som när utrikesminister Koht, som höll ett tal i radio från London i början av maj och fördömde biskop Berggrav, vid den tiden angreps i Oslos tidningar. Och hans uttalande utelämnades, vilket var ännu mer betydelsefullt, från den officiella vitbok som publicerades av den norska regeringen som en redogörelse för händelserna. Koht blev aldrig förlåten av bourgeoisie.

Revolutionary History Vol. 6 (1997), No. 4, s. 243–256
Översättning: Per-Olof Mattsson

⁹ Ruge berättade sin egen historia i *Krigens dagbok* (Oslo 1946). Han pensionerade sig efter kriget med generallöjtnants grad.